

TT
SK TRNAVSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

NAGYSZOMBATI
KERÜLETI
ÖNKORMÁNYZAT

ŽITNOOSTROVSKÉ MÚZEUM
V DUNAJSKEJ STREDE
CSALLÓKÖZI MÚZEUM –
DUNASZERDAHELY

SPRAVODAJ MÚZEA MÚZEUMI HÍRADÓ

XXX. roč./évf.

2025

SPRAVODAJ MÚZEA
MÚZEUMI HÍRADÓ

XXX. roč./évf. 2025

SPRAVODAJ MÚZEA MÚZEUMI HÍRADÓ

XXX. roč./évf. 2025

Všetky autorské práva sú vyhradené. Ktorékoľvek rozmnožovanie ich častí akoukoľvek mechanickou, optickou, elektronickou alebo xerografickou formou je zakázané a bude postihované podľa platných právnych predpisov.

Minden szerzői jog fenntartva. A kiadványt, vagy bármely részletét a szerzők engedélye nélkül bármilyen formában, vagy eszközzel reprodukálni, tárolni és közölni tilos.

Text – Szöveg © Autori – Szerzők 2025

Képek – Obrázky © Autori – Szerzők, 2025

ISBN: 978-80-971674-9-3

Tartalom – Obsah

Előszó a Múzeumi Híradó 30. évfolyamához / Berényi József	7
Predslov k 30. ročníku Spravodaja múzea / József Berényi	9
Pókateлке és a Pókatelekiek birtokrészeinek földrajzi nevei a 14. században / Mgr. Nagy Iván	11
Geografické názvy Pókateлке a majetkových častí Pókatelekiovcov v 14. storočí / Mgr. Ivan Nagy	30
Szerdahely és környékének okleveles említései Pázmány Zoltán családi regesztáiban / Nagy Attila	33
Dunajská Streda a okolie v rodových registách Zoltána Pázmánya / Attila Nagy	54
A tűzrendészet és a szervezett tűzoltás fejlődése Dunaszerdahelyen (1854-1900) / PaedDr. Darnai Zsolt	57
Rozvoj organizovaného hasičstva v Dunajskej Strede (1854-1900) / PaedDr. Zsolt Darnai	110
Dunaszerdahely „problémás” múltja / Dr. habil. Vajda Barnabás PhD.	111
Problematická minulosť Dunajskej Stredy / Dr. habil. Barnabás Vajda PhD	126

ZYHOŠŤOVNÉ MUZEUM (E. B.) ČSALÁNKŮ MUZEUM

Előszó a Múzeumi Híradó

30. évfolyamához

Mgr. Berényi József, Nagyszombat megye alelnöke

A Múzeumi Híradó idei, harmincadik évfolyama mérföldkő a Csallóközi Múzeum és Nagyszombat megye kulturális életében. 1977-ben e kiadvány azzal a céllal indult útjára, hogy szakmai fórumot biztosítson a múzeum munkatársainak, kutatóinak és mindazoknak, akik a Csallóköz múltjának és szellemi örökségének feltárásán fáradoznak. Azóta a Múzeumi Híradó a régió történeti, néprajzi és művészeti kutatásainak egyik legfontosabb periodikájává vált. Olyan műhelymunkává, amelyben a szakmai igényesség, a tudományos alaposág és a közösség iránti elhivatottság találkozik.

A Csallóközi Múzeum nem csupán a múlt emlékeinek őrzője, hanem a helyi identitás egyik formálója is. Az intézmény szakemberei nap mint nap bizonyítják, hogy a múzeumi munka jó kezekben van. Kutatásaik, gyűjteményfejlesztéseik és kiadványaik a megyei kulturális örökség megőrzésének nélkülözhetetlen pillérei.

Az idei évkönyvben szereplő négy tanulmány méltó módon reprezentálja e sokrétű tevékenységet. Nagy Iván írása a 14. századi Pókatelke földrajzi neveit elemzi, új fényt vetve a Dunaszerdahely előtti településhálózat kialakulására és nyelvi örökségére. Nagy Attila tanulmánya a Pázmány Zoltán családi regesztáiban megőrzött oklevelek révén tárja fel Szerdahely és környéke nemesi múltját, bemutatva a Csallóköz társadalmi és birtoktörténeti folyamatait. Darnai Zsolt a 19. századi tűzrendészet és szervezett tűzoltás kialakulását követi nyomon Dunaszerdahelyen, megvilágítva, miként vált a közösségi felelősségvállalás a modern városi élet alapjává. Végül Vajda Barnabás tanulmánya a 20. század második felének urbanisztikai és emlékezeti folyamatait elemzi, rávilágítva arra, hogyan formálta át a szocialista modernizáció Dunaszerdahely arculatát és közösségi emlékezetét.

E négy kutatás közös vonása, hogy mindegyik a helyi múlt feltárását szolgálja különböző korokból, de azonos szellemisséggel. Munkáik egyaránt erősítik a Csallóköz kulturális önazonosságát és hozzájárulnak a tudományos párbeszédhez a megye történetéről, értékeiről és jövőjéről.

Köszönet illeti a szerzőket, a szerkesztőbizottság tagjait és a múzeum minden munkatársát, akik e jubileumi kötet megszületésén dolgoztak. A Múzeumi Híradó harmin-

cadik évfolyama bizonyíték és ígérlet: bizonyítéka a múzeumi szakemberek magas szintű munkájának, és ígérete annak, hogy a múlt megőrzésére épülő jövő továbbra is biztos alapokon áll Dunaszerdahelyen, a Csallóközben.

Predslov k 30. ročníku Spravodaja múzea

Mgr. József Berényi, Vicežupan Trnavského samosprávneho kraja

Tohtoročný tridsiaty ročník Spravodaja múzea je míľnikom v kultúrnom živote Žitnoostrovského múzea a Trnavského samosprávneho kraja. V roku 1977 začala táto publikácia vychádzať s cieľom, aby bola priestorom pre pracovníkov, výskumníkov múzea a všetkých, ktorí pracovali na odkrývaní minulosti a duchovného dedičstva Žitného ostrova. Odvtedy sa Spravodaj múzea stal jedným z najdôležitejších periodík výskumu dejín, národopisu a umenia regiónu. Je takou dielňou, kde sa stretávajú odborná prácnosť, vedecká precíznosť a oddanosť spoločnosti.

Žitnoostrovské múzeum nie je iba strážcom pamiatok minulosti, ale aj jedným z tvorcov miestnej identity. Odborníci tejto inštitúcie každodenne dokazujú, že múzejná práca je v dobrých rukách. Ich budovanie zbierok, výskum a publikačná činnosť sú nenahradiateľnými piliermi uchovávanía kultúrneho dedičstva župy.

Štyri štúdie v tejto ročenke náležite reprezentujú túto viacvrstvovú činnosť. Štúdia Ivana Nagya rozoberá geografické názvy v Pókafölde, dáva do nového svetla vytváranie siete osídlení a jazykové dedičstvo pred vznikom Dunajskej Stredy. Attila Nagy vo svojej štúdii odkrýva na základe listín v rodinnom registári Zoltána Pázmánya šľachtickú minulosť Dunajskej Stredy a jej okolia, predstavuje spoločenské a vlastnícke procesy na Žitnom ostrove. Zsolt Darnai sleduje vznik požiarnej ochrany a organizovaného hasičstva v Dunajskej Strede, približuje, ako sa stala spoločenská zodpovednosť základom moderného mestského života. V záverečnej štúdii analyzuje Barnabás Vajda procesy urbanizmu a historickej pamäte v druhej polovici 20. storočia, objasňuje to, ako pretvorila socialistická modernizácia podobu Dunajskej Stredy a jej spoločenské povedomie.

Spoločnou črtou týchto štyroch výskumov je, že všetky slúžia k odkrývaniu minulosti regiónu v rozličných obdobiach, ale s rovnakou mentalitou. Ich práca súčasne posilňuje kultúrnu identitu Žitného ostrova a prispieva k diskusi o dejinách, hodnotách a budúcnosti župy.

Vďaka patrí autorom, redakčnej rade a všetkým pracovníkom múzea, ktorí sa na zrode tohto jubilejného zväzku podieľali. Tridsiaty ročník Spravodaja múzea je dôkazom i prísľubom: dôkaz vysokej úrovne práce múzejníkov a prísľub toho, že v Dunajskej Strede, na Žitnom ostrove, stojí budúcnosť budovaná na uchovávaní minulosti stále na pevných základoch.

Pókatelke és a Pókatelekiek birtokrészeinek földrajzi nevei a 14. században

Mgr. Nagy Iván

Pókatelke, másutt Pókafölde, falu, a későbbiek folyamán Újfalu, a mai Dunaszerdahely elválaszthatatlan része. Elsőként a 14. században találunk rá az oklevelekben, mint önálló nemesi településre. Rendkívül fontos szerepe abban rejlett, hogy ez volt a fészke a későbbiekben jelentős szerepet betöltő Kondé család elődjének, a Szomoroknak és a Pókatelekieknek. A település önállósága hivatalosan csak 1854-ben szűnt meg, akkor csatolták ugyanis a jóval kisebb Dunaszerdahelyhez.¹ (NV 68) Ugyanakkor Szerdahelyhez fűződő szoros kapcsolatához korábban sem fűződött kétség, hiszen évszázadokon keresztül Szerdahely volt Pókatelke-Újfalu piacos-templomos központja.

Magam ebben a tanulmányban az első adatokat tartalmazó, 14. századi oklevelekben szereplő földrajzi nevekkel kívánok foglalkozni. Az okleveleket publikáló Marián Babirát és Csiba Balázs fel is hívták a figyelmet arra, hogy ezek a településnevek, vizek, folyók, és földek (dűlők) megnevezései számos olyan adatot hordozhatnak, amely néprajzi, etnológiai szempontból rendkívül értékesek lehetnek.²

Módszerem az lesz, hogy a 14. századi oklevelekben található földrajzi nevek ismertetése után megpróbálom meghatározni elhelyezkedésüket a 19. és 20. századi adatok (pl. a Duna-mappáció) segítségével.

¹ Novák

² Babirát-Csiba 2019, 289.

A három 14. századi oklevél

Az elkövetkezőkben három 14. századi oklevelet ismertetek, amelyeket Marián Babirát és Csiba Balázs közölt 2019-ben a Kondé levéltár közlése alkalmával. A kiemelt oklevelek azért olyan fontosak számunkra, mert határbejárást is tartalmaznak, és az ezekben található számos helynév az érdeklődésünk tárgya. Elsőként közlöm a kiállítás dátumát, majd a regesztát, és végül egy táblázat első oszlopában felsorolom a szövegben talált helyneveket, a második oszlopban pedig kísérletet teszek annak értelmezésére.

1336. augusztus 1.³

A pozsonyi káptalan értesíti I. Károly királyt, hogy az ő megbízása alapján kiküldte Miklós kanonokot, akinek jelenlétében a királyi megbízott Jensel végrehajtotta a megbízásban szereplő állapotfelmérést és Pókafölde falu határának bejárását.

Településnevek (villa):

<i>Poukafeulde</i>	<i>Pókafölde</i>
<i>Abany</i>	<i>Abony</i>
<i>Chukarabanja, Chukarabanya, Chukarabany</i>	<i>Csukárabony</i>
<i>Feloduarnok, Feloduarnuk, Felod-warnuk</i>	<i>Nagyudvarnok</i>
<i>Tarnukbarnabe, Barnabastauarnuka, Barrabastarnuka, Tarnuk</i>	<i>Tárnokbarlabás</i>
<i>Ze(redabel), Zeredabel, Zeredable</i>	<i>Szerdabely</i>
<i>Karch</i>	<i>Karcsa</i>
<i>Kyurth, Kyurth, Kyurth</i>	<i>Kürt</i>
<i>Hodus</i>	<i>Hodos</i>
<i>Posonium</i>	<i>Pozsony</i>

³ „Bratislavská kapitula oznamuje kráľovi Karolovi I., že na základe jeho mandátu vyslala kanonika Mikuláša, v prítomnosti ktorého kráľovský poverenec Jensel vykonal v mandáte uvedené štatuoovanie a obchôdzku chotára dediny Pókafölde.“ In Babirát-Csiba 2019, 47.

<i>Sarrete, Sarrete</i>	<i>Sárrét</i>
<i>Turie</i>	<i>Tany</i>

Dűlőnevek (terra):

<i>terra ipsius Clementi, terram hanc Clementis</i>	<i>Kelemen földje</i>
<i>terram Clemetis filii Pouka</i>	<i>Póka fia Kelemen föld(je)</i>

Rétek (pratun):

<i>Semlek</i>	<i>Semlék</i>
---------------	---------------

Folyó, völgy, tó (vallis, lacus):

<i>Hunurus</i>	<i>Humur ér</i>
<i>Dungoholmaga</i>	<i>Dongoholmágya?</i>

Ember által létrehozott határjelek (meta):

<i>ecclesie sancti Georgii</i>	<i>Szent György-templom</i>
<i>ad pontem Fabyd</i>	<i>Fabíd nevű híd</i>
<i>ad pontem lapideum Clementis filii Pouka</i>	<i>Pouka fiának, Kelemennek a kőhidjához</i>

Természetes határjelek (meta):

<i>arbore salicis truncata</i>	<i>a csonka fűzfa alatt</i>
<i>et girat ad unam arborem populi stan-tem penes viam ducentem de Turie per Zeredahel in Posonium que arbor est pro meta</i>	<i>és (a határvonal) egy nyárfához fordul, amely a Tanyból Szeredahelyen át Pozsonyba vezető út közelében áll, ez a fa a határjel</i>

1346. március 28.⁴

Pál és más dunaszerdahelyi nemesek a pozsonyi káptalan előtt Miklóssal, Zumur fiaival egyezkednek az Udvarnokok és Csukárabony közt elhelyezkedő földterület használatáról.

Településnevek (villa)

<i>Zerdabel</i>	<i>Szerdabely</i>
<i>Uduornuk</i>	<i>Udvarnok</i>
<i>Cbukaraban</i>	<i>Csukárabony</i>

Víz: folyó, völgy, tó (vallis, lacus):

<i>Long</i>	<i>Hosszú?</i>
<i>Kesekunthofev</i>	<i>Keskenytófő</i>
<i>Gonuzthow</i>	<i>Gonosztó</i>
<i>Yekscegesse</i>	<i>Tekscégese?</i> ⁵

1384. április 18.⁶

A pozsonyi káptalan bejelenti Erzsébet királynőnek, hogy megbízása alapján kiküldte Bertalan kanonokot és András, nagyabonyi királyi megbízottat, akik bejárták Nagyudvarnok, Csukárabony és Barlabás falvak határait, és azokat Pókateleki Jakab és testvérei birtokában hagyták.

⁴ „Pred bratislavskou kapitulou sa Pavol a ďalší šľachtici z Dunajskej Stredy pokonávajú so Zumurovým synom Mikulášom v záležitosti užívania časti zeme medzi Dvorníkmi a Csukárabonyom.“ In Babirát-Csiba 2019, 53.

⁵ Novák Veronika 2012, 29.

⁶ „Bratislavská kapitula oznamuje kráľovnej Alžbete, že na základe jej mandátu vyslala kanonika Bartolomeja, spolu s kráľovským poverencom Ondrejom z Veľkého Blahova, ktorí vykonali obchôdzku chotárov dedín Veľké Dvorníky, Csukárabony a Barlabás a nechali ich vo vlastníctve Jakuba z Pókateleku a jeho bratov.“ In Babirát-Csiba 2019, 90.

Településnevek (villa)

<i>Chukarabony</i>	<i>Csukárabony</i>
<i>Zerdabel</i>	<i>Szerdabely</i>
<i>Pylatabon</i>	<i>Pilatabony</i>
<i>Reny</i>	<i>Reny</i>
<i>Patus</i>	<i>Patas</i>
<i>Poldety</i>	<i>Pódaéte – Pódafa</i>
<i>Kysuduarnuk</i>	<i>Kisudvarnok</i>
<i>Barrabas</i>	<i>Tárnokbarabás</i>
<i>Tukes</i>	<i>Tőkés</i>

Dűlőnév, föld (terra)

<i>Komlokerth</i>	<i>Komlókert</i>
<i>Hothuanoszel</i>	<i>Hatvanszél</i>
<i>Feirhatar</i>	<i>Fehérhatár</i>
<i>Ny alas</i>	<i>Nyálas</i>
<i>Poptelke</i>	<i>Páptelke</i>
<i>Fiuveseges</i>	<i>Füveségés?</i>
<i>Vyzvueteweulg</i>	<i>Vízvetővölgy</i>
<i>Kethaguzy</i>	<i>Kétágközi</i>
<i>Zeg</i>	<i>Szeg</i>
<i>Kueshatar</i>	<i>Köveshatár</i>
<i>Zelesparlag</i>	<i>Szélesparlag</i>
<i>Zolathhomoka</i>	<i>Szaláthomoka</i>
<i>Homuklab</i>	<i>Homokláb</i>

Mocsár (palus)

<i>Alder</i>	<i>Ádor</i>
<i>Vokodboda</i>	<i>?</i>

Nádas (harundinetum)

<i>Kubulduk</i>	?
-----------------	---

Rét (pratium)

<i>Chethzeg</i>	<i>Csetszeg</i>
<i>Iakchegezefyze</i>	<i>Csegezfüze?</i>

Völgy (vallis)

<i>Budurefew, Buldurfew</i>	<i>Bödörfő?</i>
<i>Kyuelg</i>	<i>Kővölgy</i>

Folyó (fluvia)

<i>Donubia</i>	<i>Duna</i>
<i>Nogbuldur</i>	<i>Nagybuldur</i>
<i>Long</i>	<i>Lang</i>

A helynevek értelmezése

A határbejárások során megadott földrajzi nevek mellett az oklevelek a legtöbb esetben megadják a földrajzi név típusát is (latin nyelven): település (villa), rét (pratium), nádas (harundinetum) stb. Felhívom a figyelmet, hogy a meghatározások nem mindig helyesek. Például a mai ismert Ádor ér akkor mocsárnak volt feltüntetve. Úgy vélem, hogy ezt a típust leghelyesebb a magyar „víz” kifejezéssel értelmezni, mert az Újfalu határában található Ádor nevű vizes képződmény valószínűleg egy nagyobb vízrendszer része volt.

Maguknak az egyes helyneveknek az értelmezése sem könnyű és számos esetben nem vagyunk képesek egyértelmű magyarázatot adni. Ezek a következők: *Semlek, Dungoholmaga, Yekscegesi, Vokodhoda, Kubulduk, és Iakchegezefyze*. Az értelmezhetők számos csoportba oszthatók. Például a településnevek szinte teljes mértékben értelmezhetők. Személynevek és nemzetségnevek a nem összetett szerkezettel bíró *Abony, Karcsa, Hodos, Pozsony, Patas, és Tany* is. Feltehetőleg idetartozik a *Rény* is. Az összetett szerkezetű *Pókafölde, Csukárabony, Pilátabony, Pódaéte, Tárnokbarlabás* településnevekből a nemzetségnevek való-

színűleg az *Abony*, *Pat* és *Éte*, míg a *Póka*, *Csukár*, *Pilát* és a *Póda* a leszármazottak vagy a későbbi birtokosok személynevei lehetnek.⁷ A *Tárnokbarlabás* valamivel később keletkezhetett, de nyilvánvaló, hogy a *Barlabás-Barrabás* is személynév. Meglepő, de az *Udvarnok* helynév is egy személyre utal, és valóban lehet akár személynév is, hiszen közismert, hogy a foglalkozások, társadalmi pozíciók személynévvé alakulhatnak (*Szabó*, *Takács*, *Fullajtár* stb.). Nem személynév a Szerdahely (vásárhozásra utal), talán a *Tőkés* (valamiféle növényekre vagy állatokra utalhat) és a *Sárrét*. Azonban megjegyezni szükséges, hogy mind a *Tőkés*, mind a *Sárrét* személynévként is levezethető!

A könnyen értelmezhető településnevek mellett számos más földrajzi név jelentése is világos. Például a *Komlókert* nevezetű föld néprajzi szempontból vált érdekessé: azt bizonyítja, hogy Szerdahely és agglomerációja környékén ismert lehetett a sörkészítés, vagy legalábbis a sörhöz nagyon fontos komló termesztése. Hasonlóan világos számunkra a *Szent György-templom*, *Fahíd*, *Kőhíd*, *Csonkafűz*, *Nyárfa*, *Gonosztó*, *Fehérhatár*, *Paptelke*, *Vízvetővölgy*, *Kétágközi*, *Szeg*, *Kövésbatár*, *Szélesparlag*, *Saláthomoka*, *Homokláb*, *Kővölgy* jelentése.

Nem teljesen világos a *-fő* toldalékú földrajzi nevek jelentése: *Budurefew*, *Buldurfew*, *Keskenytfő*. A *Buldurfew* a szövegben egy völgyet jelölt, de az feltehetőleg korábban egy vizes képződmény medre lehetett, erre a *Nogbuldur* nevű víz neve inspirál. A *Budurefew* nem ugyanazt a helyet jelöli, az előbbi északon van, a másik délen. A *-fő* toldalékú földrajzi nevek másutt valószínűleg a vizek eredetét, forrását jelölik (lásd *Körösfő* a Sebes-Körös forrása mellett). Lehetséges, hogy ebben a két esetben egy olyan vizes képződményekről (ér, mocsár, tó) lehet szó, amelyet egy forrás is táplált. Ennek a forrásnak a helyét jelölte a *-fő* toldalékú helynév. Forrásra utalhat a *Vízvetővölgy* földrajzi név is.

Szinte teljesen értelmetlennek tűnik a *Yekscegese* helymegjelölés. Egyetlen támpontunk van, mégpedig az, hogy az adott név egy tóra (lacus), tehát egy vizes képződményre vonatkozik. Ebben a kontextusban értelmezhető lehet egy összetett szerkezetként: valakinek a halászóhelye, akkori megnevezéssel *céges helye*, másként mondva a *cégese*. A *cége* egy archaikus halászeszköz, amely egy cölöpre hasonlít. A *cégeverők* a *cégeket* a sorba a vízbe verik, gátat képezve belőlük a halak mozgásának, így könnyeben lehalászhatók. Ami ebben a kontextusban értelmetlen, az maga a személynév, tehát a *céges hely* birtokosának neve: *Yeks*. A *-ks* végződésű személynevek előfordulnak az archaikus magyar nevek között (lásd *Paks*), azonban ebben formában számunkra egyenlőre értelmezhetetlen. (A szerdahelyi régióban is van hasonló személynév, mégpedig a

⁷ Liszka 2002, 168

Tekse, amelynek a befejező -e hangja egy ún. etimológiai véghang. Az alapnév tehát a *Teks*. Valószínűleg ennek az alapnévnek a továbbképzett változata a Taksony személynév és településnév is.)⁸

A megadott helynevek túlnyomó többsége magyarul értelmezhető. Van azonban két víznév, amely feltehetőleg német nyelvi közegben keletkezett: Long (ma Lang) és Alder (ma Ádor, máshol Zádor). A megnevezések értelmezhetők úgy, mint tulajdonságot megjelenítő nevek (Hosszú, Öreg, lásd Öreg Duna), de úgy is, mint német eredetű személynevek. A Csallóközben több példát tudunk felhozni arra, amikor a vizeket személynevekről nevezték el. Ilyen például a Bárcs, a Gércse⁹, vagy a legismertebb, a Csalló folyó neve.¹⁰

A helynevek lokalizációja

A helynevek lokalizációjához 19. és 20. századi térképeket veszünk igénybe, mert – talán megdöbbentő – de a 14. századi helynevekből számos még ma is megtalálható. Az egyik forrásunk az ún. Duna-mappáció, amely a Duna vízrajzi felmérése volt a 19. század első felében.¹¹ A sok apró térképből összeálló adatbázis a folyó szabályozás előtti és alatti állapotát rögzíti. Színes lapok tartalmazzák a települések, vizek (folyók, erek, mocsarak) neveit, és ami a számunkra oly fontos, ezenkívül tartalmazzák még a dűlőneveket is.

A mappáció természetesen tartalmazza Újfalu (a korábbi Pókafölde) és a körülötte elhelyezkedő települések adatait is. A táblázatban első oszlop a mappációban található földrajzi neveket tartalmazza, a második oszlop pedig a lehetséges hozzá köthető 14. századi adatot.

Újfalu földrajzi nevei a Duna-mappációban:

<i>Ujfalu</i>	
<i>Felső Dűlő</i>	
<i>Kertaljai Dűlő</i>	
<i>Tizenkét Holdon Dűlő</i>	

⁸ Nagy 2019, 142

⁹ Nagy 2019, 142-143

¹⁰ Püspöki 1989.

¹¹ A Duna-mappáció, a Duna folyó magyarországi szakaszának térképei (1819-1833) az osztrák határtól Péterváradig. Pécsi Tudományegyetem. Néprajz-kulturális Antropológia Tan-szék és a Magyar Országos Levéltár. Pécs, Médiatér Kft., 2006. 1 DVD-ROM.

<i>Bodtsás Dűlő</i>	
<i>Szénafű Dűlő (2)</i>	
<i>Póka teleki Dűlő (2)</i>	<i>Póka fia Kelemen föld(je)</i>
<i>Pókahegyi Dűlő (2)</i>	
<i>Kőhidai Dűlő</i>	<i>Pouka fiának, Kelemennek a kőhidájához</i>
<i>Pormotsei Dűlő</i>	
<i>Zádori Dűlő</i>	<i>Alder</i>
<i>Legelő</i>	
<i>Czeizegi Rét</i>	<i>Chethzeg</i>
<i>Bőhétsi Rét (Börhétsi Rét)</i>	
<i>Tóramenő Föld (2)</i>	
<i>Uras réti Földek</i>	
<i>Háló Süveg</i>	
<i>Uras Rét</i>	
<i>Lángi Rétek</i>	<i>Long</i>
<i>Adányi Erdő</i>	
<i>Somogyi Szegle</i>	
<i>Hosszú Fövény</i>	
<i>Külső Sziget</i>	
<i>Topots Erdő</i>	

Szerdahely földrajzi nevei a Duna-mappációban:

<i>Szerdahely</i>	<i>Zerdabel</i>
<i>Czigéri dűlő</i>	
<i>Városi Rét</i>	
<i>Városi Erdő</i>	

Kisudvarnok földrajzi nevei a Duna-mappációban:

<i>Kis Udvarnok</i>	<i>Kysudvarnok</i>
<i>Kormocse Dűlő</i>	
<i>Disznóskúti Földek</i>	
<i>Ádori Földek</i>	<i>Alder</i>
<i>Új Földek</i>	
<i>Új Földek Lábja</i>	
<i>Két Han Köze</i>	<i>Kethaguzy</i>
<i>Kotyor Rétek</i>	
<i>Kotyor Föld</i>	
<i>Kotyor Földek</i>	

Sikabony földrajzi nevei a Duna-mappációban:

<i>Sik Abony</i>	
<i>Rény</i>	<i>Rény</i>
<i>Széles Parlag</i>	<i>Zelesparlag</i>
<i>Széles Sási Dűlő</i>	
<i>Alsó Zádori Földek</i>	
<i>Pásztor tói Dűlő</i>	
<i>Felső Zádori Földek</i>	
<i>Aratás Laposi Földek</i>	
<i>Aratás Laposi Rét</i>	

A Duna-mappáción kívül léteznek olyan periratok is, ahol megjelennek a dűlőnevek is. Például Csallóköz Szerdahely Újfalu – Pókatelke határát 1847-ben járták be, hogy egy perhez adatokat szolgáltatassanak. A 14. századi oklevelek földrajzi neveinek lokalizációjához ez az adathalmaz is kiindulópont lehet, mert tartalmazza a dűlőneveket is.

Csallóköz Szerdahely Újfalu – Pókatelke dűlőnevei 1847-ben¹²

<i>Somorjai Képi dűlő</i>	
<i>Téglabázi dűlő</i>	
<i>Szent János dűlő</i>	
<i>Pókhegyi dűlő</i>	<i>Póka fia Kelemen föld(je)</i>
<i>Permecsei dűlő</i>	
<i>Külső Permecsei dűlő</i>	
<i>Hanszéli dűlő</i>	
<i>Vásár állás</i>	
<i>Legelő 1</i>	
<i>Kertalyai</i>	
<i>Pókateleki dűlő</i>	<i>Póka fia Kelemen föld(je)</i>
<i>Kis dűlő</i>	
<i>Patacsi dűlő</i>	<i>Patas</i>
<i>Legelő 2</i>	
<i>Kis Patacsi dűlő</i>	<i>Patas</i>
<i>Legelő 3</i>	
<i>Hármas Földek</i>	
<i>Fű dűlő</i>	
<i>Tizenkétholdaki dűlő</i>	
<i>Bodzási dűlő</i>	

Kisudvarnok földrajzi nevei 1864-ben¹³

<i>Kis Udvarnok</i>	<i>Kysudvarnuk</i>
<i>Pörmöcse</i>	

¹² Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Bratislave (a továbbiakban ŠA BA). Krajský súd v Bratislave I. Urbarialia mapy a plány. Dunajský Klátov /Újfalu, Tőkés, Pókatelek, Nagy Udvarnok/ 36. 1847

¹³ ŠA BA. Krajský súd v Bratislave I. Urbarialia mapy a plány. Malé Dvorníky /Kis Udvarnok/159. 1864

<i>Pókhegy</i>	
<i>Ádor</i>	<i>Alder</i>
<i>Mórvető</i>	
<i>Falusor</i>	
<i>Új Földek</i>	
<i>Két Ér Köze</i>	<i>Kethaguzy</i>
<i>Tészik</i>	
<i>Felsőgyöp</i>	
<i>Derék</i>	
<i>Kotyor</i>	
<i>Berhécs</i>	

A 14. században feltüntetett 60 megnevezett földrajzi pontból (település, föld-dűlő, vizes képződmény), valamint ember által létrehozott tárgyból 29 darabot tudtunk azonosítani a 19. és 20. századi térképeken, és ezáltal természetesen meg is tudtuk határozni földrajzi elhelyezkedésüket is. Olyan hely is akadt, amelynek azonosításához a 2002-ben megjelent néprajzi gyűjtés segített (l. Fahyd).¹⁴

<i>Poukafeulde, Poukafeulde, Poukafeulde, Poukafeulde</i>	<i>Pókateleki Dűlő</i>
<i>Abany</i>	<i>Abony</i>
<i>Chukarabanja, Chukarabanya, Chukarabany, Chukarabany, Chukarabanya</i>	<i>Csukárabony</i>
<i>Feloduarnok, Feloduarnuk, Feloduar- nuk, Felodwarnuk, Feloduarnuk</i>	<i>Nagyudvarnok</i>
<i>Ze(redahel), Zeredahel, Zeredahel, Zeredahel, Zeredahel, Zeredahel, Zeredahel, Zeredahle, Zeredahel</i>	<i>Szerdahely</i>
<i>Karch</i>	<i>Karcsa</i>

¹⁴ Unti 2002, 136.

<i>Kyurth, Kyurth, Kyurth</i>	<i>Kürt</i>
<i>Hodus</i>	<i>Hodos</i>
<i>Posonium</i>	<i>Pozsony</i>
<i>Sarrete, Sarrete</i>	<i>Sárrét</i>
<i>Turie</i>	<i>Tany</i>
<i>Reny</i>	<i>Rény</i>
<i>Patus</i>	<i>Patacsi dűlő, Kis Patacsi dűlő</i>
<i>Poldety</i>	<i>Pódaéte – Pódafa</i>
<i>Kysudvarnok</i>	<i>Kisudvarnok</i>
<i>Tukes</i>	<i>Tőkés</i>
<i>Pouka fiának, Kelemennek a kőhidájához</i>	<i>Kőhidai Dűlő</i>
<i>Alder</i>	<i>Ádori Földek, Zádori Dűlő</i>
<i>Chethzeg</i>	<i>Czeizegi Réti</i>
<i>Long</i>	<i>Lángi Rétek</i>
<i>Kethaguzy</i>	<i>Két Han Köze, Két Ér Köze</i>
<i>Rény</i>	<i>Rény</i>
<i>Zelesparlag</i>	<i>Széles Parlag</i>
<i>Póka fia Kelemen föld(je)</i>	<i>Pókhegyi dűlő</i>
<i>Póka fia Kelemen föld(je)</i>	<i>Pókateleki dűlő</i>
<i>Donubia</i>	<i>Duna</i>
<i>ecclesie sancti Georgii</i>	<i>Szent György-templom</i>
<i>Hunurus, Hunurus, Hunurus, Hunurus, Hunurus</i>	<i>Humur ér</i>
<i>ad pontem Fahyd</i>	<i>Fabíd nevű híd a Szent János laponon</i>

Továbbra sem ismert a térbeli elhelyezkedése a következő településeknek: *Csukárabony*, *Pilátabony* és *Tárnokbarlábás*. *Csukárabony* és *Pilátabony* bizonyára a mai Abonyok (Sikabony és Nagyabony) közelében helyezkedtek el, sőt az is lehet, hogy éppen a mai Sikabony egyik része lehetett valamelyikük. Nagy valószínűséggel a későbbi Csótfa, korábban Csoltabony részei is lehettek. Tár-

nokbarlábásról nem sokat tudunk, de a térképbejárások alapján talán valahol a Pókateľke föld mellett lehetett.

A *Dungoholmaga, Kesekunthofew, Gonuzthow, Yekscgeese, Vokodhoda, Kubulduk, Budurefew, Buldurfew, Kyuelg* és a *Nogbuldur* vizes képződmények (folyók, erek, nádasok, mocsarak, völgyek) pontos térbeli elhelyezkedése továbbra sem ismert. *Budurefew-t kivéve ezek valószínűleg nem közvetlenül a települések mellett voltak, hanem az északra húzódó mai vizes képződmények megnevezései lehettek.*

Hasonlóan a *Komlokerth, Hothuanoszel, Feirhatar, Nyalas, Poptelke, Fiuveseges, Vyzvueteweulg, Zeg, Kueshatar, Zolathhomoka, Homuklab, Iakchegezefyze, Kyuelg* nevű földeket, réteket és völgyeket sem tudtam pontosan lokalizálni. Azonban a határbejárás irányát követve feltételezhető, hogy a *Komlokerth* nevű föld Szerdahelyhez közel esett, a Pozsony felé vezető főút mellett.¹⁵

A *Komlokerth, Hothuanoszel, Feirhatar, Nyalas, Poptelke* Szerdahely a és Csukárábony (a mai Sikabony része) között terülhetett el, mert a határjel a bejárás során Rényhez, az óbudai szerzetesek és a Szerdahely település birtokához, valamint Csukárábony határához vezetett. Közöttük helyezkedhetett el a *Budurefew* nevű völgy, amely talán egy korábbi Budur (Bödör) nevű vízre és annak forrására utalhatott.¹⁶ Feltehetőleg ezzel a szakasszal leginkább a Sikabonytól délre eső területekre kell gondolnunk, mert az említett főút is erre vezet.

A lokalizálható *Zelesparlag* dűlő mellett kell, hogy legyen a *Zolathhomoka* és a *Homuklab* nevezetű föld.

A 14. századi határbejárás irányát és vonalát nem lehet meghatározni, csak az egyes helynevek önálló lokalizációja lehetséges. És még az sem mindig pontos, mert a 19. századi térképeken is lehet hiba!

Ki kell emelnem, hogy valószínűleg javíthat a helyzeten, ha a jövőben újabb térképeket vonunk be a vizsgálatba.

¹⁵ „quandam magnam viam, que exit de villa Zerdahel iuxta terram Komlokerth vocatam” magyarul: egy bizonyos főút közelében, amely Zerdahel városából indul, a Komlokerth nevű föld mellett.

¹⁶ „quarum una distingit possessioni Ren sanctimonialium de Veteri Buda, alia possessioni Zerdahel prelibate, quarum in vicinaitibus terciam separare possessioni Chukaraboni erexissent;” magyarul: ahol két régi földből készült határjelet találtak, amelyek közül az egyik a Veteri Buda (=Óbuda) apácáinak Ren nevű birtokát jelölte, a másik pedig a korábban már kijelölt Zerdahel birtokot. Ezek szomszédságában egy harmadik határjelet is felállítottak, amely a Chukarabon nevű birtokot különítette el.

Felhasznált irodalom

A Duna-mappáció. A Duna folyó magyarországi szakaszának térképei (1819-1833) az osztrák határtól Péterváradig. Pécsi Tudományegyetem. Néprajz-kulturális Antropológia Tanszék és a Magyar Országos Levéltár. Pécs, Médiatér Kft., 2006. 1 DVD-ROM.

Babirát, Marian – Csiba Balázs: Diplomatar šľachtického rodu Kondé. Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava, 2019.

Liszka József: A szlovákiai magyarok néprajza. Osiris Kiadó, Budapest, Lillium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 2002.

Nagy Iván: A Karcsa helynév eredete, és lehetséges etimológiái. In: Spravidaj múzea Múzeumi Híradó. XXIV. roč./évf. 2015-2019. Dunaszerdahely, 2019. 123-155.

Novák Veronika: Szerdahely a 15. században. In: Nagy Attila-Nagy Iván-Novák Veronika-Simon Attila-Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. 2012.

Püspöki Nagy Péter: A Csallóköz neveiről. A Magyarságkutatói program Budapest támogatásával. 1989.

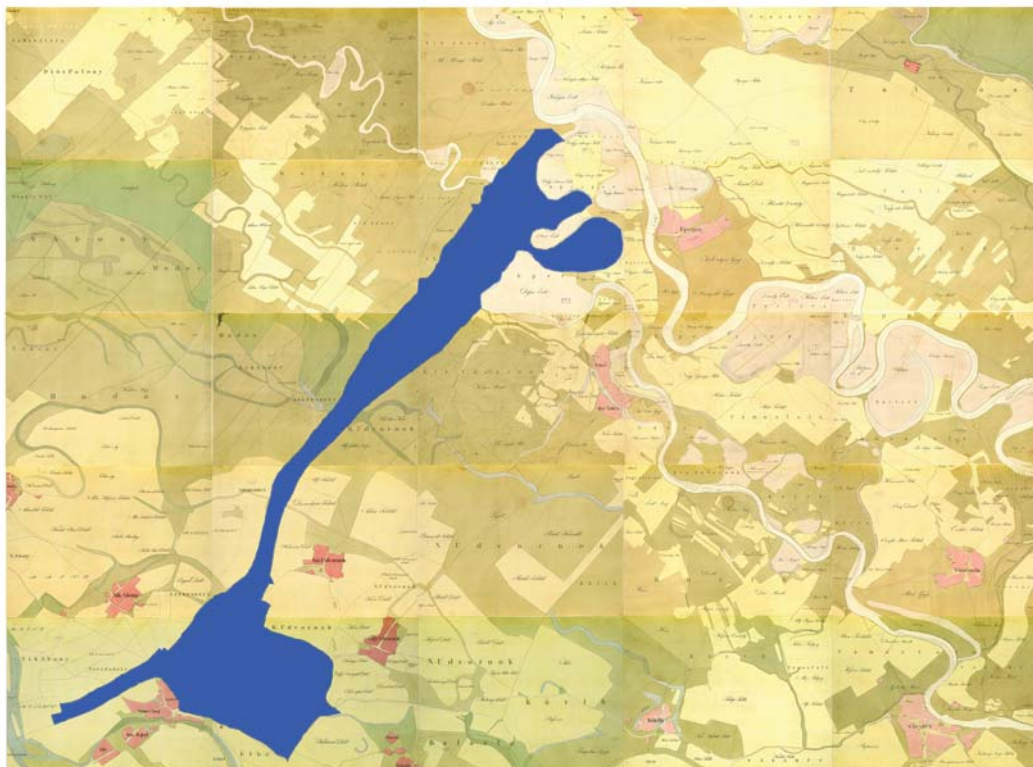
Unti Mária: Csallóköz földrajzi nevei. Dunaszerdahelyi járás. Csallóközi Múzeum. Dunaszerdahely, 2002.

Képmelléklet

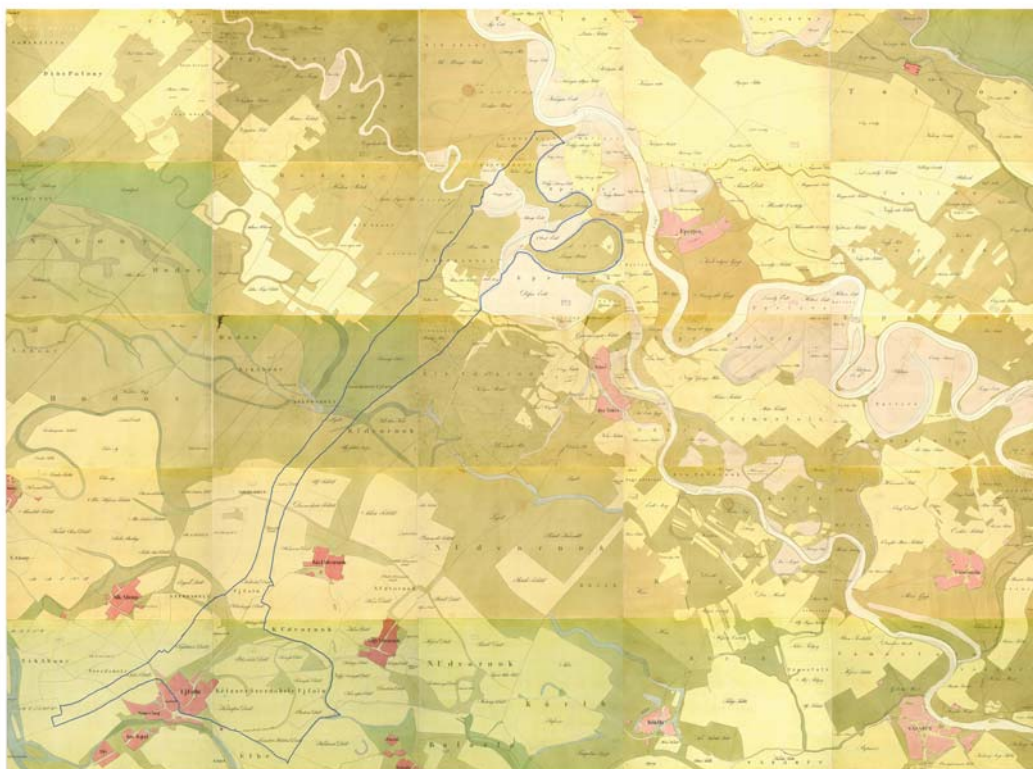

- Újfalva határa a Duna-mappációban
- Szerdahely határa Duna-mappációban
- Csótfa határa a Duna-mappációban
- Sikabony határa a Duna-mappációban

Pókatelke és a Pókatelekiek birtokrészeinek földrajzi nevei a 14. században

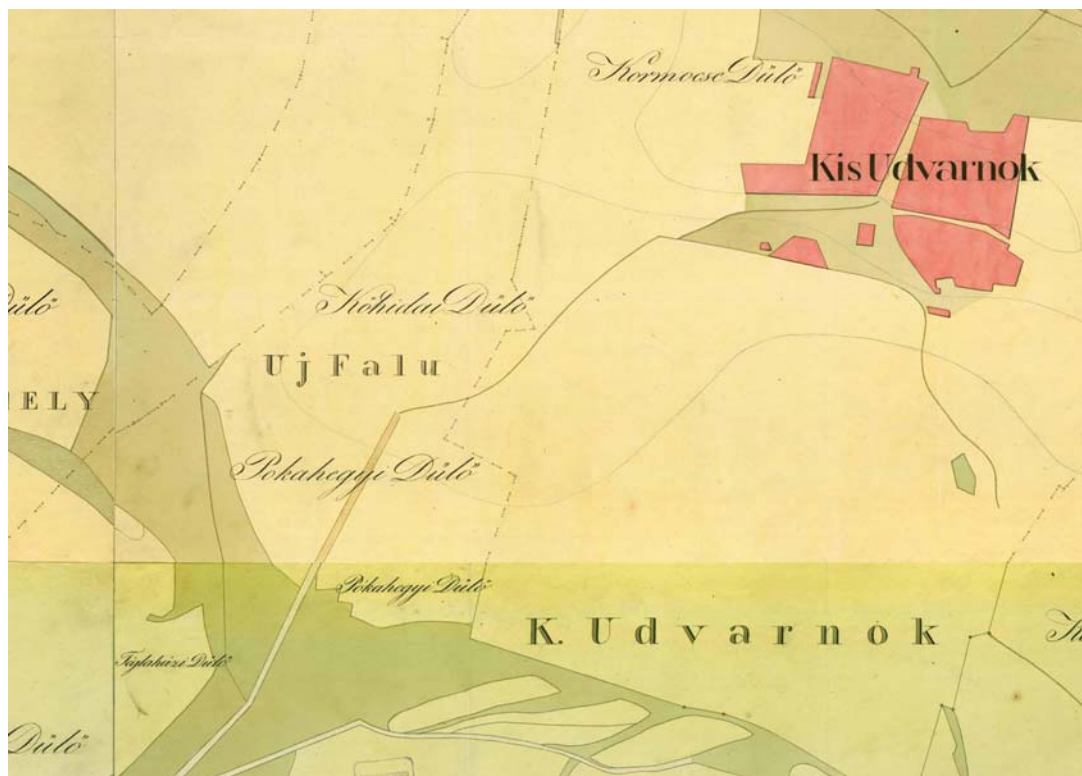
Újfalú határa a Duna-mappációban

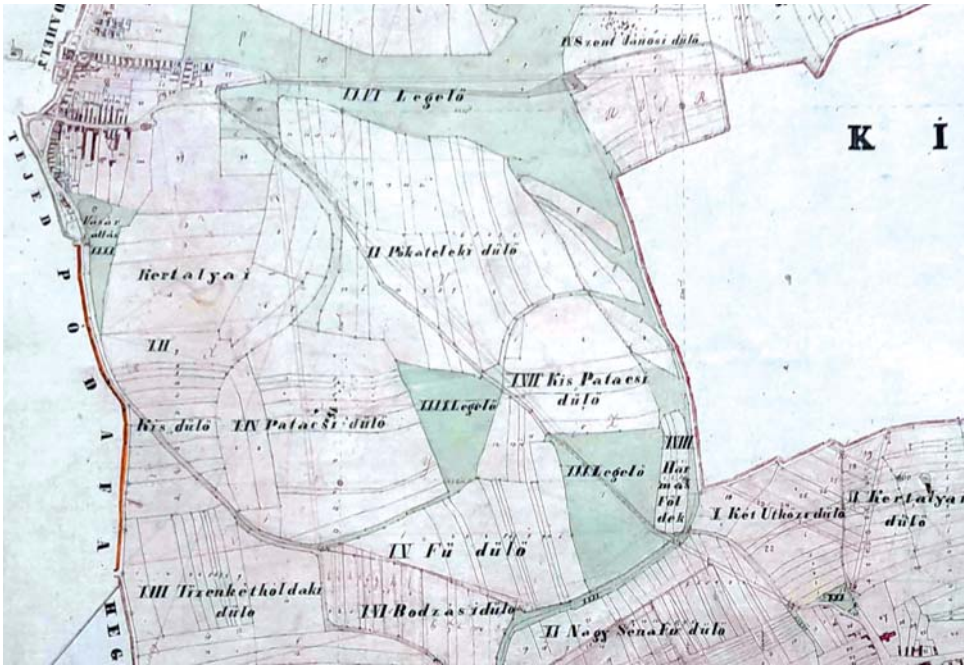

A Széles Parlag a Duna-mappációban

Lent: A Kőhidai Dűlő a Duna-mappációban

Patas helye az 1847-es térképen

Geografické názvy Pókatelke a majetkových častí Pókatelekióvcov v 14. storočí

Mgr. Ivan Nagy

Pókatelke, inde nazývané Pókafölde, bola dedina, ktorá bola neskôr označovaná aj ako Újfalú (Nová Ves), a ktorá dnes tvorí neoddeliteľnú súčasť Dunajskej Stredy. Po prvýkrát sa s ňou stretávame v listinách zo 14. storočia ako so samostatnou šľachtickou osadou. Jej mimoriadny význam spočíval v tom, že bola sídlom rodov Szomoróvcov a Pókatelekióvcov – predkov rodu Kondé. Samostatnosť osady oficiálne zanikla až v roku 1854, keď bola pripojená k oveľa menšej Szerdahely (Dunajská Streda). Jej úzky vzťah so Szerdahely však predtým nikdy nebol spochybnený, pretože po stáročia bola Szerdahely trhovým a farským centrom Pókatelke–Újfalú.

V tejto štúdiu sa chcem zaoberať geografickými názvami, ktoré sú obsiahnuté v najstarších listinách zo 14. storočia. Marián Babirát a Balázs Csiba, ktorí tieto listiny publikovali, tiež upozornili, že tieto názvy obcí, vôd, riek a poľných medzí môžu obsahovať množstvo informácií, ktoré sú z etnologickeho a etnografickeho hľadiska mimoriadne cenné.

Moja metóda spočíva v tom, že po predstavení geografických názvov z listín sa pokúsim určiť najprv ich význam a následne ich polohu.

Tri listiny zo 14. storočia sú obzvlášť dôležité, pretože obsahujú aj opis obchôdzky chotárov, a množstvo názvov v nich uvedených tvorí predmet nášho výskumu.

V štúdiu sa najprv snažím určiť význam geografických názvov, čo nie je jednoduchá úloha a v niektorých prípadoch nie je ani možné dať jednoznačné vysvetlenie. Názvy, ktorých je možné určiť význam, sa však dajú rozdeliť do viacerých skupín. Napríklad takmer úplne rozlúštiteľné sú názvy obcí a popri nich je význam mnohých poľných medzí tiež jasný.

Prevažná väčšina uvedených názvov je vysvetliteľná v maďarčine; len v dvoch prípadoch je možné predpokladať nemecký pôvod.

Na lokalizáciu názvov používam mapy z 19. a 20. storočia, pretože – možno prekvapujúco – mnoho názvov zo 14. storočia je dodnes zachovaných. Jedným z hlavných zdrojov je tzv. mapovanie Dunaja, teda hydrografický popis Dunaja z prvej

polovice 19. storočia. Druhým zdrojom sú opisné protokoly o obchôdzkach chotárov zachovaných v súdnych spisoch z 19. a 20. storočia.

Zo 60 geografických bodov uvedených v prameňoch zo 14. storočia (obce, názvy polí alebo medzí, vodné toky, prípadne ľudské stavby) sa podarilo identifikovať 29 na mapách z 19. a 20. storočia a tým určiť aj ich geografickú polohu. Niektoré miesta sa podarilo identifikovať vďaka etnografickému zberu publikovanému v roku 2002.

Ďalšia identifikácia zostávajúcich 31 názvov v budúcnosti pravdepodobne bude možná až s využitím ďalších historických máp z 19. a 20. storočia.

CSALÁDI REGESZTÁK

SZILASI LEVÉLTÁRÁBÓL KÖZLI
SZILASI PÁZMÁNY ZOLTÁN.

I.

Szerdahely és környékének okleveles emlétserei Pázmány Zoltán családi regesztáiban

Nagy Attila

A helytörténeti kutatások során elengedhetetlen, hogy a kutató ne csupán a helyi, hanem a regionális és a tágabb földrajzi összefüggéseket is igyekezzen átlátni, valamint az adott korszak teljes spektrumát – gazdasági, társadalmi, kulturális stb. szinten – értelmezni. Ehhez természetesen nélkülözhetetlen a megfelelő forrásanyag levéltári feltárása, valamint – mondjuk így – az „azon túli források” felkutatása is.

Dunaszerdahely, illetve a tágabb régió vonatkozásában elmondható, hogy a forrásanyag eléggé gazdag. A múzeumok, az állami és egyházi levéltárak, valamint a kisebb helyi gyűjtemények széles körében nyílik lehetőség kutatási anyag gyűjtésére – különösen akkor, ha célzottan keressük a releváns dokumentumokat. Fontos hangsúlyozni persze, hogy Dunaszerdahely történetének a kutatása lényegében a Csallóköz kutatása is, a szoros összefüggések okán.

Az említett kisebb, helyi gyűjtemények között mindenképpen említést érdemelnek a családi archívumok is, hiszen számos családi hagyatékban akár a mai napig értékes források, régi iratok maradtak fenn. Ezek egy része még őrződik, más részük azonban kallódik vagy teljesen elenyészik. Szomorú, de szemléletes példái az efféle elkallódó dokumentumoknak az internetes árveréseken időről időre felbukkanó iratanyagok.

Szerencsénkre a nagyobb nemesi családok nemcsak megőrizték, hanem olykor valamelyik tagjuk rendszerezte és fel is dolgozta a családi levéltárat – sőt, akadnak olyan szép példák is, amikor pusztá létezésükkel maguk a családi regeszták szemléltetik e források értékét. Rövid írásunkban ennek egyik szemléletes példáját mutatjuk be.

Maga a „regeszta” olyan tájékoztatási célú segédlet, kivonatos közlés a levéltári források kutatása során, amely az egyes iratok szintjén készül, és részletes adatokat szolgáltat egy-egy dokumentumról. Így például benne leljük az adott anyag jelzetét, korát, nyelvezetét és magát a tartalmát is, de emellett természe-

tesen még számos más jellemzőt is, mint akár a dokumentum anyagát (bőr, pergamen, papír stb.) vagy annak minőségi állapotát stb. Összességében tehát a levéltári anyagban a regesztá az adott dokumentumra jellemző ismertetőket, legfontosabb adatokat tartalmazza.

A családi regesztá pedig egy-egy adott család levéltári anyagát, a családdal kapcsolatos dokumentumokat foglalja össze, rendszerezi, illetve dolgozza fel ilyen módon.

Számunkra azért is becsesek ezek az összefoglaló, leíró segédletek az adott családi irattár és archívum forrásairól, mert a családra vonatkozó iratok, dokumentumok részletes ismertetői között sok olyan adattal találkozhatunk, amely helytörténeti kutatásainkban fontos lehet. Ráadásul nem egy esetben az is előfordult, hogy az eredeti forrásanyag időközben már megsemmisül(het)t.

Az ilyen családi regeszták egy különösen szép és „professzionális” példányára bukkanhatunk Szilasi Pázmány Zoltánnak (1869–1948), a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem professzorának, majd a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (azaz a pécsi akadémia) tanárának és rektorának háromkötetes munkájában.

Az egykor a római jogot is oktató, kilenc nyelven beszélő és publikáló jogász-professzor 1928-ban jelentette meg a család szilasi levéltára összegzésének első részét, a Családi regeszták I. kötet 43 oldalas kiadványát, majd a folytatásokat: az évben a Családi regeszták II. című 65 oldalas, illetve 1931-ben a Családi regeszták III. című 191 oldalas munkát.

Számunkra persze a fiumei aljegyző, jogakadémiai tanár és családtörténész Pázmány Zoltán annak okán is érdekes, mert a Pókateleki Kondé-család leszármazottja,¹ a családnak így voltak szerdahelyi vagy újfalui kötődései, de egyebek mellett például a Kondé Miklós püspök-féle alapítvány családi tanácsának is a tagja volt.² Nevét egyébként több formában is használta: Szilasi és laki Pázmány Zoltán, Szilasi Pázmány Zoltán vagy Szőlősi, Szilasi és Laki Páz-

¹ Szilasi és laki PÁZMÁNY Zoltán Zsigmond János, szül. Szentgyörgymező, Esztergom vm. 1869. † Szilas, 1948. máj. 21. Fiumei aljegyző, jogakadémiai tanár, családtörténész. Felesége: PÁPAY Ilona, szül. Bogojeva, Bács-Bodrog vm. 1877. † 1952. Leánya: Szilasi és laki PÁZMÁNY Carmen Aglája Lívia Mária Immaculata Raineria Dolores, szül. Kecskemét, 1896. nov. 2. † 1947. Lásd: Nyáry István: A pókateleki Kondé család 18–20. századi leszármazása. In: SPRAVODAJ MÚZEA – MÚZEUMI HÍRADÓ, XXVII. roč./évf. 2022., 87. o.

² 20541/1916 sz. Pozsony vármegye alispánja igazolja, hogy Pázmány Zoltán a Kondé Miklós püspök-féle alap családi tanácsának tagja ülési és szavazási joggal. In: Szilasi Pázmány Zoltán: Családi regeszták. III., ACTA ARCHIVI PAZMANIANI, Pécs, 1931, 116. o.

mány Zoltán névváltozattal is találkozunk – mindegyikkel „öröksége mély múltját” igyekezett kihangsúlyozni.

Pázmány Zoltán 1869. március 26-án született Esztergom-Szentgyörgymezőn, jogász- és földbirtokos családból. Középiskoláit Komáromban, Győrben és Esztergomban végezte, majd Rómában filozófiát hallgatott, később a Budapesti Egyetemen szerzett bölcsészdoktori (1890) és jogi doktori (1894) címet.

Jogászai pályája a szabadkai, bácstopolyai és fiumei törvénytudományok indult, majd 1896-tól a kecskeméti jogakadémia római jogi tanára lett. 1904-től Pozsonyban tanított, 1914-től pedig a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem professzorává nevezték ki. Az egyetem kitelepítését követően Budapesten, majd 1923-tól Pécsen folytatta tanári munkáját, ahol 16 éven át oktatott, s rektor-ként is működött az 1933/34-es tanévben.

Tudományos munkássága elsősorban a római jogra irányult, különös tekintettel a dologi jogra és a haszonélvezetre. Emellett jelentős szereplője volt a nemzetközi jogi és békepolitikai gondolkodásnak, többek között a trianoni békediktátum békés revíziójáról szóló tanulmányában hangsúlyozta a római jog szerepét a jogegységesítésben.

Kiváló nyelvtudása (kilenc nyelven beszélt) segítette széleskörű publicisztikai és műfordítói tevékenységét is. Alapítója és tagja volt számos tudományos társaságnak (pl. Szent István Akadémia, Arcadia Academia, Magyar Külügyi Társaság), emellett családtörténeti kutatása is jelentős, ezekből kiemelkedik az 1904-ben írt *A szilasi és laki Pázmány nemzetség* című, illetve az említett *Családi regeszták* három kötete, 1928 és 1931 között. E munkáiban számos értékes helytörténeti emléket, adalékot is lejegyzett a szűkebb régió történetéről.

1939-ben nyugdíjba vonult, majd a világháború alatt visszatért a családi birtokra Szilasra, ahol megfosztva nyugdíjától és javaitól, szerény körülmények között élt. Ott hunyt el 1948. május 21-én.

* * *

Mivel külön érdekesség, álljon itt részlet Pázmány Zoltán önmagát bemutató írásából, a *Családi regeszták* III. kötetéből³:

„Pázmány Zoltán a lezajlott világháború alatt a csallóközi járási hadsegélyező bizottság elnöke, az egyesült szilasi, laki és túriszakállasi községi hadigondozó

³ Szilasi Pázmány Zoltán: *Családi regeszták*. III., ACTA ARCHIVI PAZMANIANI, Pécs, 1931, 125. o.

bizottság elnöke, a Vöröskereszt csallóközi járási fiókjának választmányi tagja, a megyei Vöröskereszt tagja; Pozsony sz. kir. város autonóm hitközségének választott képviselője. Egyetemével, amelyen a római jog ny. r. professzora, Pozsonyból Budára, majd innen Pécsre kénytelen távozni.

1923 óta a Magyar Külügyi Társaság igazgatója, 1930 óta elnöki tanácsának tagja; a Turáni társaság rendes tagja, a komáromi Jókai-egyesület alelnöke stb. Az Országos Vitézi Szék Budapest 1930 júl. 19-én kelt, 26920 sz. igazolványa szerint részére a Hábortús Emlékérem lett adományozva. Emberbaráti hazafias szolgálatait a megyei alispáni hivatal igazolta. A komáromi Király püspök-szobor is az ő hírlapi,

Szilasi és laki Pázmány Zoltán (1869–1948)

s megyei kezdeményezésére lett felállítva; s az alapító püspökről utca elnevezve. A szoborleleplezésnél tartott beszéde a komáromi főgymnáziumi értesítőben 1914. A katolicizmus érdekében pedig nyilvános, katolikus könyvtárak felállítását tartja célszerűnek püspöki székhelyeken, s fontosabb vidéki gócpontokban. S ez eszmének a sajtó útján is próbál híveket szerezni. Pécs sz. kir. városnál Janus Pannonius emlékének megörökítését sürgette.

Néhai Végh Rudolfnak, Szilas község érdemes birájának legmagasabb kitüntetése szintén tőle indult ki. Kuriózumként pedig feljegyezhető, hogy 1922 jún. 17-én (Budapest, m. kir. szabadalmi bíróság 81906 sz., 9138/1922 ikt. P 5457 alapsz.) egy kis találmányára szabadalmat nyer. Ezt több külföldi lap (az eszperantó Internacia Komercio, Horrem bei Köln, N. 9. 1924, a Volkszeitung, Bromberg, 1924, den 21. März, s a portugálnyelvű nagy, braziliai napilap, AJournal, Rio de Janeiro, 18 de Julho de 1924) is ismerteti.

Irodalmi tevékenységét bizonyítják az alábbiak.

Már 1885 óta a győri, komáromi, szabadkai, topolyai, fiumei, kecskeméti, s egyéb vidéki lapokban számos műfordítása (latinból, németből, olaszból, fran-

ciából, angoltól, spanyoltól, oroszról, svédől), eredeti társadalmi, szépirodalmi, közigazgatási cikke, tárcája, tanulmánya jelenik meg részben saját neve, részben Ecelsior és Mac Donald álnevek alatt.

Fordított, s eredeti ifjúkori költeményeit mellőzve, prózai fordításai angoltól A scarpouthi halász (George P. R. James), Az illúzió, Kis erdei vadvirág, olaszról Margherita levele (Castelnuovo), franciából Mateo Falcone (Mérímée), Az amerikai nagybácsi (Souvestre), A bon ton, Házasság közös megegyezéssel. Irodalmi tanulmányai: A trubadúrok költészete, A nagyravagyás tragédiája.

Novellái, elbeszélései: Arrigo jegyese, A fekete Vénusz, A hadzsi kincse, A földesúr joga (Jus pr. n.), Sacra auri fames. Útleírások: Róma, Páris, London; Bolyongások Közép-Európában; A lagúnák városa; Venezia la bella; Egy kis óceáni út. Történelmi színműve négy felvonásban, burkolt külpolitikai céllal: Karitás. Családtörténetiek: Vármegyénk középkori földesurai; Nemzedékrendi töredékek; A komárommegyei nemes, nemzeti és vitéz szilasi és laki Pázmány-nemzettség. A háború előtt Csallóközi levelek cikksorozata szűkebb hazája közigazgatási viszonyait akarja javítani; a háború alatt pedig hadigondozói elnöki tisztében szerzett tapasztalatainak időközi, hírlapi közlése megyei szempontból nem értéktelen.”

* * *

Háromkötetes Családi regeszták című munkájában leginkább a laki, szakálasi és szilasi iratanyagok hatalmas mennyisége sejtik fel, de a szerdahelyi, a „pókateleki” vagy az újfalui kötődés kapcsán ugyancsak számos iratot vesz szemügyre. A következőkben ezeket emeljük ki, mint újabb helytörténeti adalékokkal szolgáló „kivonatos közlést”.

* * *

Az első regeszta egy másolatra vonatkozik: az előtejadi Bazsó famíliából származó Mátyás végrendelete 1664-ből⁴ – ahol az előttemezők, vagyis a tanúk között ott leljük egyebek mellett Fodor János helyi iskolamestert is.

„Elő-Tejadi Bazó (Bazsó?) Mátyás végrendelete. Kelt 1664 október 10-dikén. A csallóközi elő-tejadi határban, s egyebütt lévő jószágait fiára, Adámra

⁴ Szilasi Pázmány Zoltán: Családi regeszták. I., ACTA ARCHIVI PAZMANIANI, Pécs, 1928, 125. o.

hagyja, akinek holta után ha jószágait a Bazó-familia le akarná foglalni, ezt nem teheti, hacsak végrendelkező leányainak: Ilonának, Örsikének, Katának, s szegény árva hajadonlányának, Jutkának 1000 magyar forintot tulajdon pénzéből le nem tesz. Végrendelkező továbbá vejétől, Csizmazia Jánostól elő-tejedi birtokából két holdra 23 magyar forintot, s 15 pénzt vett fel. Ha Adám nevű fia meghal, e két hold zálogos föld Csizmazia Jánosnál maradjon. Egyiknél bárázdásszomszéd Kürti Miklós, másiknál Bazó András. E testamentom »Fodor János akkorbéli Oskola Mester Varkont Nemes Szemel Bartalos Páll Várkonyi Biró Német János Eskütt Nagy Tamás Kranicz Péter, Vidaházi János Uraimék előtt kelt.« Mint előttemező azonban a magyarnyelvű okirat alatt csak Fodor János neve olvasható latinul, de az írás a szövegével azonos.

Semmi egyéb aláírás vagy pecsét nem látható. Úgy látszik tehát, hogy jelen levél egyszerű másolat.”

* * *

Az újfalu Kondé Lázár Pozsony vármegyei szolgabíró és Bakó Péter esküdt által hitelesített földzálog-szerződés 1702-ből datált.⁵

„Keltt Uyfalu die 25. Mensis July Anno 1702. Kondé Lázár pozsonymegyei szolgabíró, s Bakó Péter esküdt által aláírt magyar levél. Lider Tejedben lakozó ns. Anted Gergői öt hold szántóját Sárosfalván lakozó Vizkeleti Istványnak, házastársának, Csiba Eörsék asszonynak, s maradékaiknak 30 esztendőre 68 forintért elzálogosítja. A földek Erdőhát Karcsaj határban vannak. Emlittetik szomszedságként, s kifejezések: Somodi Urajmek Pusztája, Biró Urajmek szántóföldé, Biber Istvány Uram, a kőhíd, Bittó Urajmek, Somodi György Uram, Somodi Ferencz Uram, Bodo kuttya, Ország Uttya, Zidó János, Allo Gaspar, Kerektonál laptára mégyen, Vida Lőrincz.”

* * *

A 1774. május 16-án Lidértejedben kelt iratban Tejedi Antal Gergely és Lőrinc – testvérük, György és annak lánya, Julianna (nemes és vitézlő Jankó András felesége) – pénzügyi elszámolást rögzítettek.⁶

⁵ Szilasi Pázmány Zoltán: Családi regeszták. II., ACTA ARCHIVI PAZMANIANI, Pécs, 1928, 4. o.

⁶ Uo., 5. o.

„Alább: Költ Lider Tejedben 16a May 1774. Tejedi Anthal Gergely, s Lőrincz aláírása. Testvérük volt György; ennek lánya Juliánna, akinek férje ns., nptes és vi-tézlő Jankó András. Jankó András Komáromiékát kifizette; nemkülönben az alá-írók részére eső összeget (30 rénes forintot) is kiegyenlítette. A földeken 90 rénes forint volt. Aláírók e cessionalis levelükben, s az auctionalis summáról adott re-cognitionalis testimonialisukban még 12 esztendő adnak. E két aláírás, azután az utolsó levél a többi szövegtől, s egymás közt is eltérők. Többi szöveg, aláírások mind egy írásnak látszanak. Pecsétek sehol. Mellékletül szolgálhatott.”

* * *

A 1728. április 13-án, Tejedben kelt irat egy Antal György és Antal Mihály közti osztálylevél másolata, amely az Andafa „prédiumban” (praedium, birtokrész) fekvő földek megosztásáról szól – ugyancsak számos helytörténeti adalékkal.⁷

„Datum Tejed die 13 Aprilis 1728. Permellékletként használt régi, rongyolt, ugyancsak régi, fakultabb Írással több sorban áthúzott, javított, egyszerű másolat Antal Györgyi, s Antal Mihály osztályleveléről Andafa prédiumban lévő földekről. Antal Györgyi megvette Magyarbelen lakozó Nagy Ferencztől (Antal Klári fiától) a porczióját, summa szerint ötven forintokban. Ekkoráig azokat Antal Mihály bírta. Szomszédok Antal Adany fiai, Antal Ignatz, Antal Miklós fiai, (Szűr) Szabó (András). Kifejezések: Laposban Köz Föld, Köves szerben, Tó mellyet vagy hoszabon, Láb föld, az másik Idere Sovargattya Felől jutót osztályban 1727 ...tendőben, Sovargattya út, kit most kéz alat hagyva egy búzáig, Antal Ferencz meg Ganczván (gáncsolván), kit Varga fia meg ganczol. Aláírják Tejedben Lakozó Nemes Szemellyek és Attyafiai Antal Miklos, Öllé Györgyi, Olle Peter, Antal Mihály. Keresztvonások. Lejebb más Írással rövid tartalom. Itt említve Somogyi László ki nem vehető összefüggésben.”

* * *

Az 1736. november 8-án Felső Újfaluban (vagyis Újfalú felső, Szerdahelyhez közelebb eső részén) kelt irat szerint Miticzky Ferenc, Pozsony vármegye esküdtje előtt Medve András Nemesszegben lakó szűrszabó, valamint társa Nagy Őrs fassiót (zálogba adási nyilatkozatot) tettek.⁸

⁷ Uo., 12. o.

⁸ Uo., 22. o.

„Datum Felseu Újfalú Die 8_ 9 bris Ao 1736. Miticzky Ferencz, Nemes Posony Vármegye Eskütye előtt (czimeres gyűrűpecsétjének pajzsa kivethetlen; sisakdísznek növekvő oroslán látszik) Nemes Szegben lakozó Medve András Szűr Szabó, s eő Kglme Hütvös Társa Nagy Eörse fassiót tesznek. Házukat Nemes Szegben zálogba adják nztés vitézlő Derghi Somogyi László, György, János, s Gábor Urajmekk, s su'ccessorinak 30 rhenesi forintokért. Szomszédok Szentkiráli Pál és Orbicsovics (?) György. Kiváltás ideje Szent György-nap előtt és után két héttel. Nehezebben olvasható magyar eredeti.”

* * *

A magyar nyelvű irat, amelyben Tejedi Antal György a Pozsony megyei Csallóközben lévő „Tóth Tejed” és „Léder Tejed” nevű birtokaiból ingatlanokat sorol fel.⁹

„Kelet nélkül. Productum sub A Thejedi Antal György denominál Thot Tejedi és Léder Tejedi örök jószágából, Pozsony megyében, Csallóközben ingatlanokat. Szomszédtság Erős Pál maradékja, s Dömény János, Antal Miklós, Olle familia, Öllé György maradékja, Antal Mihály özvegye, Egri Mihály, akinek neje Antal Rozália, Antal Adám és Mihály maradékja, Dömény János Ásvai (árvái? ásvai?), Oros János, Nagy fiák, Nagy Ferencz maradékja. Helynevezés: Tóth Tejedben Harasztos, Tóra ménő gyöp, Budafővenye, Léder Tejedben Andaházi gyöp. Magyar.”

* * *

Az 1746. január 19-én Nemesszegben kelt magyar nyelvű irat egy becsülevél (testimonialis levél), amelyet Tejedi Antal György felügyelete mellett Boros László, Mátis Jónás, Mészáros János, Vajai Márton, Rohack Mihály és Varró István írtak alá.¹⁰

„Költ Nemesszegh dje 19 Januari Anno 1746. Tejedi Antal György előttemezésével ellátva, Boros Laszlo, Matis Jonas, Mészáros Janos, Vajaj Marton, Rohack Mihály, Varro Istvány »böcsü iránt való Testimonialis« Levele. Magyar. Ezelőtt 4 esztendővel mostanság Guta városában lakozó ns. Antal Ádám, néhai

⁹ Uo., 23. o.

¹⁰ Uo., 27. o.

Antal János fia nemesszeghi házát adta 30 frtban mostanság Eperjesen (javítva: Nagy Szegen) lakozó Antal Ferentznek (javítva: Josephnek), hogy addig bírhasssa, mig a katonasállítás költségét le nem teszi neki. Alulírottak a házat 35 írt-ra becsülik. De kihagyták a »Kamora Gerendáján... es az Pitar Pallason lévő Deszkakot«.

* * *

Az 1750. április 30-án készült magyar nyelvű feljegyzés részletes, helyi gazdasági és birtokrendezési eseményeket örökít meg, főként Tejed és környéke vonatkozásában. Lényegében olyan, mint egy gazdasági napló, ami részletesen dokumentálja a helyi méréseket, állatállományt, termény- és áruügyleteket, vásári eseményeket és pénzügyi elszámolásokat is, jól szemléltetve a Csallóköz 18. századi falusi gazdálkodásának mindennapjait.¹¹

„Die 30 Aprilis 1750. Magyar feljegyzések. Mól aliter Csat Tejediek egész falustúl eljővén »Séndől Léczel« méréseket eszközölnek, s karókat ütnek le: Antal Miklós háza szerhájatul Szakács Istvánéig, majd Öllé Gáspáréig, s Amadé László Ur eő Nga Curiája túlsó széléig. Ugyancsak a Harasztosban is, Közép Laposban, Árokháton. Antal György, Öllé Amadé, Antal Miklós nevek említvék. Előzőleg pedig (úgy látszik, folytatólagos) Terminus 25. May 750. in Felszer-Ujfalu. Áldozó Csötörtökön Bazinyi Pál mór vetésre kap búzát előre; Szerdahelyen vasáros Korlieb. Die 11 May. Nyírt juh 65, s 1 nyíreden ürö; ezt Ignác Samosinak adta ‚az Puskáért‘. Die 28 8 br 1749 volt az Juhok száma 74. Pönkösd Hétfőn el vitte Iczik Zidó az Gyapjút mérve zsákostul volt 74 funt, kinek áraban megadott f. 9. az többivel restai . . . Alku nincsen. Zido Mihály Mészáros el vit 7 pár baránt kinek parja 16 garas . . . Die 8. Juny Petényi Adamnak Fuarért atta d. 25. Die 5. May 1750 Köröszt Jaro Szerdahelyi vasarban Széllé Jota (István) Uramtul . . . vettem Soot (?) 79 funtot kinek az Ara csinálta 2 d 96 ebbul meg atam. . . Solvi.”

* * *

A dokumentum egy 1750-es peres ügy végrehajtási irata, melyben Tejedi Antal György nemesszegi birtokát Móricz András javára lefoglalták és átadták. Az ügyet Pozsony vármegye felügyeletével, Újfaluban hitelesítették Kondé Ig-

¹¹ Uo., 29. o.

nác és Pyber Ferenc által. A regeszta részletesen tartalmazza a birtokviszonyokat, a szomszédokat és a helyneveket is.¹²

„Datum Újfalú, Die 15a Juny 1751. Kondé Ignác, pozsonymegyei szolgabíró, s Pyber Ferencz jurassor aláírásával, s pecsétje alatt kiadott latin testimoniális. Kondé-czimer: Nyíllal átlőtt (?) kar kardot tart; csillag és félhold. Sisakdísz a czimerkép (?). Pyber-czimer: a pajzs elmosódottan vágatató állatalakot mutat. Sisakdísz: Kereszt szárny pár közt. Móricz András, a magyar királyi udvari kancellária titkára felperes, vitézlő Antal György, tejedi. . . , alperes. Egyezség kötött, illetve Bazin sz. kir. városban 1750 nov. 18-dikán ítélet hozott a pozsonymegyei, csallóközi Nemesszeghre vonatkozólag. 604 frt 11 1/2 összeg tőke, 21 f. 14 d kamat, 22 frt végrehajtási költség, összesen 647 frt 25 Vz erejéig alperes ingatlanaira végrehajtás vezetett Vitézlő, s nztos Antal György megyei iurassor, a végrehajtott édestestvére, lakik Lidér-Tejedben, s Öllé György, aki Ollé-Tejedben lakozik, jelenlétében Nemesszeghben a kuriális fundusra, kertre, felülépitményekre, épületekre, szántókra Najhold János közbenjöttével. A javak átadattak Móricz Andrásnak ; aminek senkisémondott ellene: Antal György osztályos atyja-fiai is mind beleegyeztek. Szomszédok: Öllé János, Öllé György örökösei, Antal György örökösei, Antal Ferencz, Antal János, Ollé-család, Kondé János, ns. Garai György. Helynevek: Szovargattya dülő és tó, Kertallai dülő, Misefai dülő, plaga Harasztos.”

* * *

Az 1757. augusztus 28-án Sikabonyban kelt irat egy tanúsítvány, amely egy pénzügyi követelés (500 forint tőke és bérhátralék) behajtásának eredménytelen kísérletét rögzíti. A dokumentumból kiderül, hogy a Tejedi Antal család és a Balogh–Móricz család között huzamos ideje fennálló adóssági vita zajlott, amelyet a Pozsony megyei hatóság is próbált rendezni, de az egyezség végül meghiúsult.¹³

„Sik-Abanyi, Die 28á Aug. Aô 1757. Fintá János, pozsonymegyei ord. szolgabíró magyar testimoniális. Pecsétpajzs elnyomódott; sisakdísz: Növekvő oroslán kardot tart. I. T. betűk. Tettes, ns., nztos és vitézlő Galanthal Balogh

¹² Uo., 31. o.

¹³ Uo., 39. o.

László helytartótanácsos megkeresésére nztés és vitézlő Antal György, úgy fia Ignác több Ízben megintettek a Tettes, Nztés és Vitézlő Móricz András konsziliárius által requirensre transferált 500 rhénesi frt töke, s a hátralévő árenda megfizetése iránt. Búzdításra 1756 f ebr. 15 tájt Pozsonyba is felmentek egyezkedés czéljából. 4 nap múlva Antal Ignác bemutatta Balogh Lászlónak Finta szolgabíróhoz, bizalmas kedves sógorurához intézett levelét; amely Antalékkal való alkuját foglalja magában. A levél felolvastatott a fél előtt. Mindazonáltal az admoníciója sikertelen maradt: az atya a fiára, a fia az atyjára relegalta a requirens konsziliáriust.”

* * *

Az irat két részből áll, egyrészt egy 1759-es panaszlevél, amelyben Finta János a tejadi juhász gondatlanságát és egy balesetet jelent a szolgabírónak; illetve (a papír másik oldalán) történeti feljegyzések szerepelnek 1496–1633 közötti eseményekről, amelyek a Tejadi–Antal–Öllé családok birtokügyeire és rokonsági kapcsolataira vonatkoznak, visszanyúlva egészen Ulászló király koráig. Magyarán a forrás több száz év családi és birtoktörténeti adatát őrizi egyetlen lapon.¹⁴

„Tejed die 23 Augusti 1759. Befejezetlen magyar levél. írója Finta János S. Vice Ispanyhoz küldi panaszra a falu juhászát. A gazdák a somorjai vásárra mentek; ezért őket be nem lehetett hivatni. A juhászuk a juhokat kihajtotta a lenföldekre; s itt, noha a len már be van hordva és fel is nyütték, öreg Öllé Györgynek fia összetörte a keze könyökét. A juhokat nem fejheti, sem nem megyen utánuk mindnyájuk kárára. A papir más részén latin, s magyar egykorú feljegyzések. 1633. Antal Benedek eladja a nemesszeghi jószágot Fehér Istvánnak. 1496. Ulászló király statutiója Csát-Tejedoról Csát-Tejadi András, Benedek fia, s atyja, Benedek, Péter fia nevével kapcsolatosan említve. 1520. A pozsonyi káptalan szerint András fiai Imre és László. Említve Öllé Borballyo fassiója. Nemesszeghi statutiókor teszi e szomszédnak. Ennek most, 1759-ben 239 eszten-deje. Csát-Tejadi ns. Antal Péter fivére fenti Andrásnak, Benedek fiának. Antal Péter fiai Imre, Lőrincz, Oszvald, s Mátyás (Máté?)”

¹⁴ Uo., 42. o.

A regeszta szerint a Sikabonyban kelt magyar nyelvű irat egy 1772 és 1798 között zajló birtokügyletet mutat be, aholis a tejadi–nemesszegi Antal család tagjai többször zálogba adták, majd továbbadták ugyanazt a földet. Az eset végül a Szücs család birtoklásával és a teljes kifizetés igazolásával zárul.¹⁵

„1772. Datum Sikabony Dje 13a Mensis Aprilis. Magyar fassionális levél. Kiállítója Boráros Pál megyei esküdt, akinek aláírása mellett czimerpecsét: Kardot tartó oroszlán; sisakdísz: Pánczélos kar karddal. Nemes és Nemzetes Antal Lőrincz lidertejadi lakos (alul neve aláírása, úgy látszik, a kiállítótól ered, s keresztvonással van ellátva) Nemesszeghben lakozó Nemes és Nemzetes Királyi Joseff Uramnak és az eő kégyelme Hütvös Társának Turányi Kata Aszonnak és Maradékinak elzálogosít egy hold földet 45 Rhenesi forintokban a Nemesszeghi Hátárban kertt allyai Dűlőben Melynek Napkeletrül Tekintetes Biró Istvány Úr Földgye Advicináltatik, Nap Nyugotrul pedighlen Kosa István Földgye Szomszédoltatik. Ha az emptor trágyáz, fatens megengedi, hogy a szokásos két vetést kiveheti belőle. Kiváltás Szent György-nap előtt és után hét hét. Sign. 1780 Nemesszegh die 21 Mart. Jankó Ferencz esküdt írásában néhai Antal Lőrincz fia Antal. Gergely (neve mellett keresztvonás) nyugtája hét auctionatis rènes írtról. Még hús év engedélyez. Jankó-czimer; de kivehetetlen. 1792 költ Uj Faluban die 9a Mens. Apr. Antal Gergely felvesz emptortól és hitves társától Antal Theresiától 12 rènes irtot. Név mellett keresztvonás. Coram me Superius Coramisan-te. 1792 költ Újfaluban die 5a July Királyi Jósef (keresztvonásos saját aláírás) fenti előttemező előttemezésével és kezével irt translationalis, cessionalis levele a szóbanforgó ingatlanra Ns. Szücs Ersébeth asszony részére. 1798 Nemesszeg 9a Apr. Szücs Eörsebethnek keresztvonásával ellátott elismerő levele, hogy Nemzetes Antal Julianna asszonytól 69 irtot, 26 dénárt (a kérdéses szántóföldön investált 64 Rhenesi frontokat, a Mérestül 60 d Fassio váltságátul adott 66 d és még a Földön lévő Trágyáért 4 fntokat) felvett, s szántót kezére bocsájtotta. Előttemező Petényi János, Pozsony-megye fiscalisa. Neve mellett veres pecsétczimer. Két kezét felemelő, taláros alakkal küzdő ágaskodó egyszarvú vagy három ágban végződő foltos oszlop előtt ágaskodó szarvas. Sisakdísz: Kardot tartó griffmadár. Az irat legalján pársornyi jegyzet: Mindezek megvannak fizetve az capitalissal, mérestül 60 d., szántásért 75 d. Fassio Váltság lett... al együtt d. 66.”

¹⁵ Uo., 50. o.

* * *

Az 1775. július 2-án Szerdahelyen kelt magyar nyelvű testimonialisban (tanúsító levél) Antal Gergely kezdeményezésére épületfelmérést készítettek a nemesszegei Balogh László-féle nemesi ház építéseiről és javításairól.¹⁶

„Sig. Szerdahely die 2da July Aó 1775. Striha János, pozsonymegyei esküdt magyar testimonialisa. Pecsétjében oroszlán kardot tart. Sisakdís: Kar kardot tart. Pár pótló sor die vero 5a July Kelt Idem qui supra Iuraffor aláírással. Nemes, Nemzetes és Vitézleő Antal Gergely Uram requisitiójára maga mellé vette Boros László és Petényi György, mint Convocatus Nemes Uraimékat, s mint Keőműves Meftert Flegler Jánost, Faragókat Nemes Bazsó Istvanyt, Gál Istvánt és Horváth Ferentzet. S ezek Nemes-szegben felbecsülték Méltóságos Groff Galánthai Balogh László Ur eő Nagyságának ott léveő Házában, s épületiben tett uj épületeket és reparatiókat mostanyi Státusban. Említve Szalu fa, vagyis földéfa, Ollós Gerendák, Säär Gerendák, Vendégh Koszorus Gerendák, Kémei (Kémény?) és Sütő Kemincze stb.”

* * *

A regeszta alapján az 1777-es dokumentum egy családon belüli pénzügyi ügyletet rögzít, melyben Antal Gergely szántóföldjét fedezetül adta nővérének, Antal Juliannának, kölcsön fejében.¹⁷

Anno 1777 Die 4a Mensis May. Tejedi Anthal Gergely hűgától, Jankó Andrásné Antal Juliannától vesz fel 21 és 4 frtot nemesszegehi határban lévő szántóföldjére. Földszomszédja Kosa kovács és Petényi György. Magyar.”

* * *

A jegyzék egy 1780 körüli gazdasági feljegyzés, amely egy nemesszegei nemesi ház karbantartási, építési és háztartási kiadásait rögzíti részletesen, munkabérekkel, anyagköltségekkel és „áldomási” tételekkel együtt.¹⁸

„Kelet nélkül (1780 körül). Nemesszegehi házra tett, egyévi kiadások magyar jegyzéke. Hivatkozás Ollé Adány tudomására. Kifejezések: gyalogajtó, szilva-

¹⁶ Uo., 53. o.

¹⁷ Uo., 54. o.

¹⁸ Uo., 57. o.

faszobor, kapuszobor, sövény töviselése. Sövényfonók napszáma fejenként 25 d, zöld kajha első szobában vassal együtt 7 (írt), Pete házára üvegablak 1, Petenek fekete kajhajavítás 1, 4 házverőnek ételével együtt napszám per 30 d, áldomásra 8 itce bor, 3 Galla (?) Karó, Kémől (kémény?) stb.”

* * *

A forrás Jankó András és Antal Julianna leányának, Erzsébetnek 1774-es dunaszerdahelyi keresztelését igazolja, egy későbbi, 1908-ban hitelesített keresztlevél formájában.¹⁹

„1774 nov. 19. Kereszteltetett a dunaszerdahelyi róm. kath. egyházban a fenti napon született Erzsébet, nemesszeghi lakos Jankó András, s Antal Julianna leánya. Keresztszülék P. D. Franc. Somodi, s P. D. Julianna Krascsenits. Keresztlevél 1908-ból. Aláírás, pecsét, bélyeg.”

* * *

A dokumentum Kondé István és Biró Margit „pókateleki házaspár” leányának, Christina Joanna Margarethának 1783-as dunaszerdahelyi keresztelését tanúsítja, egy 1907-es hivatalos keresztlevél alapján.²⁰

„1783 jan. 10. E napon született és Dunaszerdahelyen a róm. kath. egyház kereszteltjei közé bevezettetett Christina, Joanna, Margaretha, pókateleki lakos S. D. Stephanus Kondé és S. D. Margaretha Biró lánya. Keresztszülék A. R. D. Franciscus Arady Parochus Gellensis (s ő volt a keresztelő is), s Domicella Joanna Biró, Keresztlevél 1907-ből. Pecsét, aláírás, bélyeg.”

* * *

Az 1790-es évekből származó háztartási jegyzék mindennapi vásárlásokat, cseréket és gazdasági kiadásokat rögzít a Csallóköz térségéből. Bepillantást enged egy kora újkori nemesi vagy módosabb paraszti háztartás életébe, megnevezve a korabeli árakat és településeket is.²¹

¹⁹ Szilasi Pázmány Zoltán: Családi regeszták. III., ACTA ARCHIVI PAZMANIANI, Pécs, 1931, 15. o.

²⁰ Uo., 16. o.

²¹ Uo., 16. o.

1790 tájt. Név nélkül. Feljegyzése, amit író ipaurától adtak nekik egyszer-másszor. Helynevek: Szentpéter, Megyer, Győr, Szerdahely, Komárom, Várkony, Somorja. Említve: Anyánk Aszón, V2 szuferendor (?), Incfenerek khosztya, kulka (puska) por, Erit (sörét)... Atyám Uram vet Tornyajnak szúrt lf3x... zsák körte 2. 15... Győrül hozot a Jánoska egy par pantoflit 54 ... Őszi árpa mérője x 36, rosos Búza mérője x 51 ... Item vette Szerdahely rebekának csismat 2 f, Itém Szerdahely vette Juliinak Páá vargatul czipelöst 1.3... mente 20 f.”

* * *

A Josephus Benedictus Kondé királyi udvari prefektus és regens által igazolt (és részletesen leírt Kondé-címerével hitelesített) iratok Uszor község dézsmáinak 1805–1813 közti bérbeadását rögzítik.²² A Sárga kastély későbbi urának kapcsán érdekes a számunkra.

„Strigonii Die 24 Mensis Aprilis Anni 1805. Nyomtatott űrlap kitöltve. A magyar királyi udvari kamara, az esztergomi érseki szék betöltetlen lévén, Uszor község dézsmáit 13 írtért bérbeadja Bittó Konstantin úr örökösének. Aláírva Kondé Aulæ Riæ Famii et Praefectus. Papírral fedett kétfejűsasos köriratos cimer. – Ugyanez 1806-ról. (Kívül írás: Quietantiae V: Capituli Super administratis Decimis). Ugyanez 1807-ről. Posonii die 24 Mensis aprilis anni 1808. Ugyane tartalom. De már Károly Ambrus főherceg primás nevében. Ad benignum Suae Serenitatis Regiæ mandatum. Josephus Benedictus Kondé Praefectus. Kondé-cimer vörös spanyolviaszban. Családi sisakdísz: Csillag és hold alatt kardot tartó hajlított kar; alsó és felső karszár egy-egy nyíllal lefelé átfúrva: a nyilak tollas végei keresztezik egymást. Az egész koronás, rojtozatos sisak felett kettős pajzs. Az elsőben J K monogramm; a másodikban: hármashalmon korona; ebből kardot tartó hajlított kar; alsó és felső karszár egy-egy tollas részükön kereszteződő nyíllal átfúrva. Fenn csillag és hold. Ugyanez 1809 april 24-ről. De a bérbevevő tek. Bittó úr. Aláíró Kondé plenipot Regens. Kondé-cimer. Ugyanez 1812-ről Esztergomból keltezve. Az érseki szék üresedésben. Bérbevevő neve nincs kitéve. Aláíró Kondé Regens. Vörös viaszban Kondé-cimer (két pajzsos; az egyikben a monogramm.) Ugyanez 1813-ról. Azonos aláírás; s cimer. Haeredibus PD Conftantino Bittoanis (a bérlő nevéként) cum Tredecim fi.”

²² Uo., 22. o.

Az 1819. április 29-én Pozsonyban kelt magyar nyelvű levélben a Pókateleki Kondé család tagjai – Kondé Miklós, Kondé Franciska (Hajnal Gáspárné), Kondé Krisztina (Bittó Józsefné), Kondé Margit (Somogyi Józsefné) és Kondé Mária (Büky Ferencné) – osztályról (örökrészekről) számolnak be néhai Kondé Ernő, Pozsony vármegyei táblabíró és főgyám halála után – rögzítve a pókateleki, a szerdahely-újfalusi és a tőkési birtokok megosztását, pénzügyi elszámolásait és hitelezői viszonyait.²³

„1819 Sz. Gyögy Hava 29-ik napján, Posony., Néhai Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Pókateleki Kondé Ernest Urnak, ezen Tekéntetes Nemes Posony Vármegye Tábla Bírāja, s az Alsó Csallóközi Árvák Kerületbeli Fő Gyám Attyának Testvérei: Pókateleki Kondé Miklós, Kondé Francisca Felső Gelleri Hajnal Gáspárné, Kondé Christina Sárosfalvai Bittó Józsefné, Kondé Margith Derghi Somogyi Józsefné és Kondé Mária Büky Ferencné eredeti, magyar nyelvű levele azon osztályról, amely köztük 1818 Sz. Jakab Hava 28-ik, s odábbi napjain vitetett végbe. »Sinor mértékül« szolgál azon osztály, »melly néhai Királyi Tanátsos Pókateleki Kondé Istvány Úrnak, s ennek Özvegye született Padányi Biró Margith Asszonásznak halála után« Kondé Emest és tesvérei közt az 1812-ik Esztendőben Pünköst Hava 6-ik napján tétetett. Ernest és Miklós még 1818 Sz. Iván Hava 9-ik napján is osztotzak. Ingatlanok a Pókateleki, Szerdahely Ujfalusi, Nagy Udvarnoki, s Tőkési fekvőségek. Emlittetik a Szerdahely Ujfalusi Residentionalis ház. Elhunyt anyai jussa Tekéntetes Nemzetes Hegedús György Urnak van elzálogosítva. A Nemesszeghi Telekben Regendorfer Gergely háza van. Birtokosokként említvék Marczél Mihály és Leopold, Ifjabb Kondé Istvány Szerdahely Ujfalusi, Kondé Leopold Tőkési, Nemesszeghi, Kis-Patasi düllői, Hosszúi düllői, Kondé Miklós Fahidi, Szedmály Dániel Úr Fahidi földével. Somogyi Józsefnek két rendbéli Chartabiancák mellett adott kölcsön. Koncsay zsöllér háza becsüben átvétetett. A hitelezők közt Benyovszky György, Bartakovits Borbálya kisasszony, Andits István és Biró Mihály árvái követele (!), s Tekéntetes Bartakovits József Úr meghagyott Özvegye született Kamocsay Juliánná Asszonyság szerepel. Kölcsönt vett Mayer Istvány Szerdahely Ujfalusi Ács. Gotlieb Bade Posonyi Szíjártó 4. lóra való szerszámért 340 Fl.-t kapott. Egy-egy örökösre jutó 30 db juh 120 Fl.-jával, 2 akó bor 24

²³ Uo., 39. o

írtjával, az ezüst latja 2 FI 30 xrral számláltatik Bétsi Értékben. 102 valutalis FI, s egy dupla arany a pénz értékének a keltezéskori folyamatja szerint összesen B. E. tészen 123 FI. 36 xr. Dd 13a May 817, s dd 4a Junii 817, ... valutában adott 195 frt és 60 frt Conventionalis pénz tészen 339 FI. 2 db 2 frtos Conventionalis és 76 frt 30 xr valutalis pénz tészen B. E. 86 FI. 6 xr. 16-ban Conventionalis pénzben 133 frt, 17-ben Conventionalis pénzben 200 frt az ezüstnek az okirat keltekori értéke szerint tesz váltóban 799 FI. 12 xr. Kifejezések: kotsis lovak, aklós lovak, követieit jelentette, irtott búza, irtatlan búza, öltözet-béli külső ruhák, conventionalis pénz, kótyavetye által eladattatván, Asztalyi és Agyi ruha, nyilvánságos adósságbeli Summa, követele adósságképpen a massán feküdni tapasztaltatott. – Aláírva a tanúlevél az arbiterbírák által. Nevök mellett veres pecsétviasz-cimernyomások. »Arbiter Bírák«: Beleházi Bartal György táblabíró (cimerkép, sisakdísz: Szárnyas oroszlán; dült pajzs); Sárosfalvi Bittó Jónás táblabíró (két sárkánykigyótól körülvevett, liliomkoronás, elmosódott címer); Olgyai (!) Zsigmond főbíró (címerében vágató lovas; sisakdísz: Kar kardot tart); Balásfai Orosz Antal főbíró (Hosszában hasított pajzs jobb oldalán koronából kiemelkedő kettőskereszt; másik mezőben egyszarvú ló. Sisakdísz: Szárnypár közt egyszarvú. Cimertartók: Földre támasztott bárdal egy-egy páncélos); Krascsenits Péter szolgabíró (töredezett, s lepergett cimerkép. Sisakdísz: Vitéz kardra tűzött fővel). – Az iveket vékony, nemzetiszinü selyemfonál tartja össze; végső szálain az első, második és negyedik pecsét van elhelyezve.”

* * *

A jegyzék egy 1822 körüli magánadósság-nyilvántartás, amely szerdahelyi és környékbeli kereskedőkkel, iparosokkal és egyházi személyekkel szembeni követeléseket rögzít.²⁴

„1822 tájt. Az Adósságok Jegyzéke (13 sor). Említve Vásárúthi Pap, Esztergomi Káptalan, Benyovszky Péter, Bakinál restans Intereifél usqu Mart 822, Szerdahelyi Vásárosnál, d° Apotecariusnál, Tóth Mihály Kovácsnál Szerdahelyinél, Kupli Zsidónál Húsért, Izrael Szerdahelyi Zsidónál Borára, Kartíai Mézsáros Szerdahelyi Szappanyos Zsidónál.”

²⁴ Uo., 48. o.

* * *

Bár az alábbi irat Úszoron kelt 1823-ban, de az elszámolásban több szerdahelyi vonatkozással is találkozunk.²⁵ Belőle Somogyi József hagyatéki tartozásainak 1822–1823-as kifizetési jegyzéke olvasható ki, amelyet Bittó József készített és vezetett. Az eredeti, több mint száz bejegyzést tartalmazó irat árverési és magánelszámolásokat, személyes költségeket, hitelezői kifizetéseket és utazási kiadásokat rögzített, jellemző képet adva a korabeli Csallóköz gazdasági és társadalmi kapcsolatairól.

„Költ Uszoron 6a Nov 823. Bittó Josef 4 oldalnyi magyar elszámolása 1822 die 15a 16a Apr Kastély Kartsai Helységben néhaj Nemzetes Somogyi Joseff Ur hagyatéki terhei kifizetéséről az árverési összegből, s egyéb jövedelmekből. 100 tételen felül. Említve az esztergomi káptalan, Benyovszkő Péter, Kupli zsidó, Izrael szerdahelyi zsidó, szerdahelyi ablakos Marcző zsidó, szerdahelyi Naybauer vásáros (vasáros?), Bükő Ferencz, Kondé Ignátné, nztes Ürbényi Ferencz, Konde Flóri, Marczó dobos zsidó, Aranyosi Pál szűcs, Honig Jakab szappanyos zsidó, Jagliné zsidó, Izrael Cujel zsidó, Somogyi Zsigmond, gombai búcsú, Pozsony, Gúthor, Rajka, Fehér Marcző dobos; Kartsán T. Bartal György Úr házánál lett adva 10 ft; lett fizetve Somogyi Antal Urnak, posonyi installatióra; »az Somorjáj Páhosnak az Kút Köbölhöz és Szerhára való Deszkákért és Léczekért«; midőn Posonyba ment Benyovszkő Püspökhöz, Somogyi Imrénének; magának Czipellőre Posonyban 2 ft 30 x; Toppányért magának 4 ft; leányának toppányra 3 ft; leányának egypár czipellő 2 ft 15 x; fiának két pár csizmára 5 ft; fiának tartásáért Karcsai Mesternek; Somogyi Bábinál lévő adósságra; maga vett föl az Aszony Doctor számára az Arendástul 10 ftot; midőn Aszonyfárul megjött; mikor Győrül Makkaj megérkezett stb.”

* * *

Alább egy 1825 körüli örökösödési per részletei tárulnak elénk, a „Kondé Miklós Periben a leányok ellen” című ügghöz kapcsolódva, amelyben Kondé Miklós és nővérei (a „leányág”) vitatják a Kondé család szerdahelyi, újfalusi és nemesszei birtokainak öröklését.

A dokumentumban az alperesek védekeznek, jogi és erkölcsi érvekkel próbálva cáfolni a felperes (feltehetően a nőági rokonok) követeléseit, hangsúlyoz-

²⁵ Uo., 50. o.

va, hogy az ügy a királyi tábla hatáskörébe tartozik, így helyi szinten nem is dönthető el.²⁶

„1825 tájt. Kelet nélkül. »Konde Miklós Periben a léányok ellen az All peresek részéről béiktatott védelem föll tételeknek Töredékje«. Két nagy oldalnyi fogalmazvány aláírás nélkül. »Az Föllperesnek Kérettyiből nem tetzik más ki, hanem hogy a Feliperes Félből igen jó Halász Mesterember lett volna, mivel Szeret Zavarodásban halászni; de ezen tsak Halászra szolgálható Fortélyt igen rosszul illetik a Törvényes Dolgai, mert a Törvényben Nap fénnynél világosabban meg köll igazságát mutatni...« »Álitty, átollyában, de nem próbállya ...« A felek szüleik holta után 1812-ben, majd 1818-ban Kondé Ernest testvérük magvaszakadtával megosztotak »... új Osztálnak lévén helye, ezt Országunk törvényei Más Ügyellet és Bíróság alá rendelték...« Kondé Ernestnek szerzeménye nem volt; iparkodásai dicséretes jeleiből jó előmenetelét várhatni lehetett volna, azonban a Midenható ifjúsága legszebb virágjában ki szólította. Az adósságokból sem »feithette ki magát, mellyeket Iffjuságának Fénnýére, és Díszesítettére felí szedegetett«. Az anyai örökségét Bögellői Helységben »ell adván, az Mostanáig Zálogban vagyon« ... »ezeránt Követelt Sem egyik, Sem másik Féli nem tehetne, mert ezen Testvér utolsó Intézet nélkül« halt meg. Szerzeménye iránt »a Királyi Ügyvédnél Vádollás« történt ... »a léány Teftvéreinek Igazait a Szerdahelyi Ú falui funduson és Házban ... alattomosan (Önkéntelenül, magát elszólva jelentéssel itt!) megösméri« ... Szó van pedig itt a residentionális házról és fundusról. Említve továbbá Nemes Szeghben úgy nevezett Regendorfer fundus és ház. Nem áll, hogy csak a fiágot illeti »... mert a Léány Ághnak ki Zárása az eredeti Adomány leveleknek felí fedezése és ell ítéllése a Tttes Királyi Tábla Bíróságához tartozván Sem az Ügyellet, Sem pedig a Bíróságh itt ell nem fogadtathatik«. »... Zavarodott, és Gyülevész Kéretnek keresztelni köll, illetén Kéretet pedig Országunk illő törvényei le Szállításra kárhoztattnak...« Befejezetlen. Alperesek tagadják felperes állításait, hogy az osztályoknál rövidséget szenvedett.”

²⁶ Uo., 61. o.

Az idézett cikkre hivatkozás a Szilasi Pázmány-család (Pázmány Zoltán lányának, Carmennek a) birtokában lévő, barokk ereklyetartó részletes leírása, amelyet a hagyomány szerint a család egy Szent Margit-ereklyének tulajdonított. A szent királylánynak (vélt vagy valós, de az idők viharában sajnos eltűnt) ereklyéje – a Pázmány család, illetve felmenőik, a Pókateleki Kondék hagyománya szerint egyedülálló történeti és egyházi értékű darab volt, ráadásul a Pókateleki Kondé család révén maradt fenn a Csallóközben.²⁷

„1930 január 18. Főtisztelendő P. Póle Kornél O. P. perjel a Credo Röpiratokban boldog Margit ereklyéi címén a 11. oldal 3. pontjában megemlékezik a Pázmány-család tulajdonában fentjelzett napon felszínre bukkant valószínű Margit-ereklyéről. E tényre vonatkoznak az alábbiak. Többi régi szilasi tárgyaink között emberemlékezet óta van a család birtokában egy szétnyitható, körülbelül 160 esztendő, barokkstilű sárgarézereklyetartó. Egyik részén pergamenre festve akvarellben a felfeszített Krisztus, a másikon domonkosrendi apácaalak látható, apátnői bottal, mellette koronával, fazékkal, nappal és holddal. A két festmény erősen megrongálódott. A pergamenlapokat kékselyem-fodor alapon aranydrót-csipkézett fogja körül. Ebben hálószerű tokban apró csontszilánkokat lefogó kis bőrszalagocskák, amelyeken írás lehetett. A vékonyka bőrszalagocskákat egyesek sünbőrből készült vezeklőöv részecskéjének tekintik. Hátral mind a két rész sárgaselyem-fonállal régi kottadarabokhoz van varrva. A két pergamen vánkoscaszerűen kidomborodik. Az ereklye hagyomány szerint öreganyáinké volt; s mindenkoron szent Margiténak tartottuk. – S valóban, a Nyulak szigetéről menekült domonkos-rendi apácák kincseikkel a török időkben végül is a pozsonyi klarisszákhöz kerültek, akik mentették b. Margit ereklyéi közül, ami menthető volt, amidőn ezeket József császár elégettette. A megmaradt ereklyék közt egy aranyozott kapszula van említve. Nagyon lehetséges, hogy ereklyénk ezzel azonos. Ugyanis a pozsonyi klarisszák utolsó fejedelemsasszonya Pókateleki Kondé Katalin volt, Pókateleki Kondé Miklós nagyváradi püspök rokona. Az apátnőtől kaphatta az ereklyét kishuga, dédanyám, Pókateleki Kondé Krisztina; avagy Katalin rendje feloszlatása után csallóközi kúriájukba vihette magával, s hagyatékához tartozhatott. P. Bóle Kornél perjel, s P. Bakács, ugyancsak domonkosrendi szerzetes jelenlétében megnyitottuk a két

²⁷ Uo., 117. o.

kis vánkoscát; s azokban a két pergamen alatt vatta helyett összehajtogatott fehér gyapjúszövetet találtunk. Minthogy az árpádházi szent királyleány 700 éves rendi öltönyéből sehol egy darabka sem maradt fenn, e leletünk, mint a világon egyedül álló, egyházilag és nemzetileg egyszerűen felbecsülhetetlen ereklye. Méretei: 10 x 6 x 2 1/2 cm. Szilasi Pázmány Carmen tulajdona.”

* * *

A feljegyzés a Pókateleki Kondé nemesi család 14–19. századi genealógiáját rögzíti, amely a Zomor–Fekete–Kondé–Bittó–Pázmány családok közötti örökési és rokoni kapcsolatokat mutatja. A leszármazás egyben a Kondé Miklós püspöktől eredő alapítványi jogosultságokat is hivatott igazolni, amelyek a Bittó–Pázmány családra szálltak.²⁸

„Pókateleki Kondé-leszármazás.

(Pozsonyvármegyei levéltár.)

Zomor de Gyeneő; fia Miklós, acquisitor Pókatelek etc. Ennek fia Zomor Jakab dictus Niger de Pókatelek 1379. Fia Fekete Imre; ezé Fekete Tamás; ezé Fekete János dictus Kondé; ezé Kristóf, ezé Lázár; ezé Mihály, ezé pedig Ferencz és István.

Ferencz fia Ferencz; ezé Ignác; ezé István konziliárius; ennek lánya Krisztina Bittó József surrogatus alispán felesége, akiknek lányuk Bittó Erzsébet Pázmány Zsigmondné † 1899.

Fenti Istvánnak, Ferencz testvérének, Mihály fiának a fia István; ezé szintén István; ezé Imre, akinek a fia Miklós püspök, az alapító, † 1802.”

²⁸ Uo., 120. o.

Krátke zhrnutie

Attila Nagy

Lokálna (miestopisná) historiografia je efektná vtedy, keď sa výskum nezastaví na hranici obce, lebo až spolu s regionálnymi súvislosťami a celkovým pozadím danej epochy – hospodárskym, spoločenským i kultúrnym – dokázu vytvoriť spoľahlivý obraz. Nevyhnutná je preto systematická archívna excerpčia prameňov, rovnako však aj hľadanie „zdrojov presahujúcich archív” – predovšetkým rodinných archívov.

V prípade Dunajskej Stredy a Žitného ostrova je báza prameňov mimoriadne bohatá: popri štátnych a cirkevných archívoch, múzeách a menších lokálnych zbierkach uchováva množstvo cenných dokumentov aj viacero rodinných archívov. Časť materiálu sa už stratila alebo roztrúsila (niekedy sa objavuje na internetových aukciách), no značné množstvo je dodnes prístupné. Keďže dejiny Dunajskej Stredy sú úzko prepojené s dejinami Žitného ostrova, výskum mesta je zároveň regionálnym výskumom.

Regest je skrátenej, na úroveň jednotlivého spisu zameraný záznam, ktorý jednotne zachytáva kľúčové identifikátory a obsahové prvky dokumentu (signatúru, datovanie, jazyk, materiál, stav, obsahový súhrn atď.). Rodinný regest uplatňuje tento princíp na fondy jednej rodiny: sprístupňuje, triedi a poskytuje nenahraditeľné oporné body výskumu – obzvlášť v prípadoch, keď sa originál medzičasom zničil.

Výnimočným, „profesionálnym” príkladom je trojzväzkové dielo Családi regeszták (1928 – 1931), ktoré vytvoril Zoltán Pázmány de Szilas (1869 – 1948). Ako profesor rímskeho práva a genealóg publikoval popri materiáloch zo Szilas (Brestovec), Lak a Szakállas (Sokolce) aj množstvo záznamov viažucich sa k Dunajskej Strede a k Pókateleku. Osobne ho s regiónom spájajú aj rodinné väzby (rodová línia Kondé, záležitosti okolo fondu biskupa Miklósa Kondého).

Regesty v týchto zväzkoch plasticky približujú každodennosť a právny život Žitného ostrova v 17.–19. storočí:

Pozemkové transakcie, zálohy, listiny o delení (napr. 1702: záloh 5 jutár ornej pôdy; 1728: delenie prédia Andafa; 1772 – 1798: opakované zálohy a prevody tej istej role).

Súdne a exekučné spisy (1751: exekúcia nemesszegského majetku; 1757: neúspešný pokus o vymáhanie pohľadávky).

Oceňovania a stavebné obhliadky (1775: nové stavby a opravy v nemesszegskom šľachtickom dome).

Hospodárske denníky a účty domácnosti (1750, 1780, 1790): merania, jarmoky, stav stáda, mzdy, materiálové náklady, každodenné nákupy.

Matrikové výpisy (1774, 1783): krsty v Dunajskej Strede.

Cirkevno-hospodárska administratíva (1805 – 1813): nájom desiatkov v Úszore (Kvetoslavove) s pečatami rodu Kondé.

Dedičské spory a podiely (1818 – 1819; 1825): majetky rodu Kondé v Szerdahely-Újfalú-Nemesszeg (dnes súčasť Dunajskej Strede), veriteľské vzťahy, kurzy a naturálne hodnoty.

Špeciálnou zaujímavosťou je barokový relikviár rodu Pázmány ktorý tradícia spája so svätou Margitou Uhorskou: jeho opis a dominikánsko-klariské súvislosti predpokladajú pôvod zo Žitného ostrova, čím sa ukazuje, že miestne dejiny sú úzko prepletené aj s náboženskými a kultúrno-historickými pamiatkami.

Felőlős szerkesztő: Dr. MICHAÉLIS BÉLA
P. J. tűzrendészeti felügyelő
Pozsony, Telefon: 257.

Előfizetési díj: Évenként előre fizetendő K 4.
Csak egész évi előfizetés lesz elfogadva.
Egyes példányok kívánatra ingyen lesznek
kiküldve.

TŰZRENDÉSZETI

A „POZSONY VÁRMEGYEI TŰZOLTÓ-

Kiadja:
a „Pozsony Vármegyei Tűzoltó-szövetség.”

Előfizetések és hirdetések czimzendők:
JÁVOR JÁNOS,
szöv. pénztároshoz Pozsonyba: Vármegyeház.

ÉRTESÍTŐ.

„SZÖVETSÉG” HIVATALOS KOZLÖNYE.

HIVATALOS RÉSZ.

Jegyzőkönyv.

Felvetetett Pozsonyban a vármegyeház kistermében 1902. évi november hó 22-én pozsonyi járás község előljárói és önkéntes tűzoltó testületek kiküldöttjei által tartott értekezleten a pozsonyi járás-községi illetleg önkéntes tűzoltó testületeknek szövetséggé való alakulása tárgyában.

Jelenlevők:

Mayer György, központi szolgabíró, Dr. Michaelis Béla, Jávor János Pozsonyból; Kordik Nándor, Paduciczky János, Müller Ferencz, Müller János, Csáp Sándor Dévény és Károlyfalváról; Csukás Mihály, Stiefler Henrik Cseklésről; Hroda Károly, Türk Károly Főrévről; Robinzon Géza Ligetfalváról; Lidák István Máriavölgyről; Hlavati Mátyás, Orth János Szőlősről; Mosztbauer József, Stiglicz Ferencz Ivánkáról; Vitalos István Papfáról; Kováts János, Csomor Zsigmond Dunaufaluról; Csederla József Récséről; Borák János, Mrázek József Beszterczéről stb.

Mayer György, szolgabíró mint ad hoc elnök üdvözlőlvén a szép számmal megjelent községi előljárósági tagokat s önkéntes tűzoltó testületek kiküldöttjeit és az értekezlet jegyzőül Jávor Jánost ajánlja megválasztani. Ezen indítványt az értekezlet magáévá teszi és Jávor Jánost az értekezlet jegyzőjévé egyhangulag megválasztotta.

Ezután az elnök az összejövetel célját előadja és a j. tűzoltószövetség megalakulásának fontosságát kifejtve, a következő indítványt terjeszti elő:

Az értekezlet az egybegyűltek közül egy szűkebbkörű bizottságot válasszon, melynek feladata volna a pozsonyi j. tűzoltószövetség alapszabályainak a kidolgozása.

Ezen indítvány egyhangulag elfogadattatik s a szűkebbkörű bizottságba a következő urak lettek beválasztva:

Mayer György mint elnök, Dr. Michaelis Béla, Jávor János, Kordik Nándor, Csederla József, Robinzon Géza, Csáp Sándor, Hlavati Mátyás, Türk Károly mint tagok.

Ezen bizottságnak feladatául tétetett, hogy oly értelmű alapszabály tervezetet dolgozzon ki, melyben a községek újabb tehertől megkíméltessenek s lehetőleg találjon módot, hogy vagy egyesek, vagy a befolyandó pénzbírságokból a kellő alap létesüljön, a melyből a szükséges kiadások fedezendőek volnának.

Végül még meghagyatott a fentebb jelzett szűkebbkörű bizottságnak, hogy magát szükséghez képest több taggal kiegészítse.

Ezzel a jegyzőkönyv befejeztetvén, aláíratott.
kmf.

Jávor János,
ad hoc jegyző.

Mayer György,
szolgabíró,
értekezlet elnöke.

„Isten segítségével!”

Konganak a szilveszteri harangok. Ismét jelzik egy évnek befejezését és mielőtt egymásnak ősziinte lelkiismerettel „Boldog új esztendő!” kívánánk, legyen megengedve ez elmúlt idő tűzrendészeti tevékenységéről néhány szóval megemlékezni.

Ha visszagondolunk az 1901-ik év előtti munkánkra, akkor bizony teljesen indokoltnak fogjuk találni azon tűzoltó bajtársak nézetét, a kik legjobb akarat mellett sem voltak képesek kedvező arányt találni a munka, fáradság, kitaró szorgalom és az elért túlszerény eredmény között. Ennek következménye természetesen csakis az lehetett, hogy állományunk létszáma észrevehetően megfogyott; nemcsak a kevésbé ügybuzgó és türelmetlenebb tagok léptek ki a tűzoltószövetség kötelékéből, hanem kivált az intelligens elem tüdőkölt távolléte és hideg közönyössége által. Az elmaradt tagok helyébe alig-alig nyertünk új és hasznavehető erőket és ezen minden tűzoltóra nézve szomorú időszak csakis szomorú munkaeredményt volt képes felmutatni. Összes tevékenységünk abból állott, hogy 10–12 statutum tervezet készült el idegen kútforrásokból merítve az anyagot, a mely tervezetek örökös javítgatás, toldás és törlések után senkinek sem kellettek, rendes és rendkívül köz- és választmányi gyűléseket hívtunk össze, melyekre rendszeren a tagok kellő számban nem jelentkezvén, azokon legfeljebb a határozat képesség hiányát lehetett volna konstatálni. Ha

A tűzrendészet és a szervezett tűzoltás fejlődése Dunaszerdahelyen (1854–1900)

PaedDr. Darnai Zsolt

A 19. században a technikai fejlődés már lehetővé tette, hogy egyre hatékonyabban lépjenek fel a pusztító tűz megfékezése érdekében. A tűzoltóknak a városok zsúfolt építkezéseiből adódó tűzveszély mellett egyre nagyobb kihívást jelentett az ipari létesítmények és a nagy kiterjedésű raktárak biztosítása. Mivel a mechanikai fecskendők fejlődésével egyre inkább szükségessé vált a kezelő személyzet szakszerű kiképzése, ezért az egykori céhes vagy „köteles” (diák) tűzoltó csoportok fenntartásáról a hangsúly a hivatásos, a gyári (ún. magán) és önkéntes tűzoltó egyesületek készenlétben tartására helyeződött.

Az önkéntes alapítású egyesületeket általában meghatározott szellemi vagy anyagi célok előmozdítására hozták létre. Tevékenységüket tekintve már a 19. századi alapításúak is sokszínűséget mutattak. A kulturális, nemzeti, polgári, egyházi és a tudományos stb. értékek megőrzésére szintúgy törekedtek, mint a lokálpatriotizmus ápolására, a jótékonyásra, és a szórakoztató vagy gazdasági lehetőségek biztosítására. Nem csupán a városokban, hanem a falvakban is szerveződtek. Az utóbbiakban elsősorban az iparosok, a tűzoltók egyesületei, segélypénztárai, az olvasó- és gazdakörök váltak népszerűvé.

Magyarországon történelmi koronként eltérő módon szabályozták az egyesületek, testületek, körök létrehozását. Jelentős részük nemzeti és társadalmi feladatokat vállalt, közösségteremtő szándékkal, így nem csoda, hogy az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc utáni időszakban a hatalmi szándék miatt háttérbe szorultak. Ekkor a császári önkényuralom még gátolta az önkéntes tűzoltók szerveződését, mivel az uralkodóval szembeni ellenállás lehetőségét látta bennük. A soproni férfiak 1863-ban megalakították egyesületüket, de működésüket nem engedélyezték. Ugyancsak így jártak a komáromi, a budai és a pozsonyi kezdeményezők is. Pedig nemzetünk jeles személyiségei közül éppen Jókai Mór jelentetett meg (1862) lelkesítő írást arról, hogy Széchenyi Ödön példáját követve az ország legkisebb falujában is alakuljon önszerveződő tűzoltóság. Habár idővel az uralkodói

álláspont változott, az önkéntes egyesületek létesítése lassan haladt előre. A helyzetén kívánt változtatni az a belügyminisztériumi rendelet (1869), amely előírta a helységek számára a kötelező tűzország biztosítását. A céhek felszámolását deklaráló 1872. évi törvény kiadása után a települések lakóinak és értékeinek védelmében országsszerte felgyorsult a tűzoltó egyletek alapítása. Mint látni fogjuk, egy idő után éppen az állam válik kezdeményezővé, sőt, akár a létrehozásukat kikényszerítő jogszabály kihirdetőjévé (például a köteles tűzoltók esetében).

Pozsony vármegye alispánja szerint (1877) a tűzoltó testületek egyenesen „*az emberiség tekintetéből magasztos, nemzetgazdasági szempontból annyira fontos és gyakorlatinak bizonyult intézmények*”, ezért alapításukat támogatásra ajánlotta. A század második felére régióinkban a tűzoltók üdös működésének számos szép tényét jegyezték fel, amelyek közül példaként az Alsó-csallóközi járásban található Dunaszerdahely tűzrendészetét és a tűzoltók egyleteinek tevékenységét kívánom bemutatni. Mivel nincs oltás vész nélkül, ezért a tüzesetek alkalmával tapasztalt hősiess küzdelmekre és sikeres mentésekre is kitérek.

A tűzrendészet és a szervezett tűzoltás fejlődése Dunaszerdahelyen (1854–1900) című téma vázlatos áttekintése:

Tüzesetek a régióban

A településegyesítés utáni tűzrendészet megalapozása

A tűzoltáshoz szükséges eszközök biztosítása

A vármegyei utasítások végrehajtása

A hatékony tűzoltószerkesz biztosítása

A szépítő bizottmány létrehozása

A tűzrendészeti szabályozás nehézségei

Tűzrendészeti szabályok az Alsó-csallóközi járásban

A tűzrendőri szempontok érvényesítése (1888)

Az éjjeliőri szolgálatról

A tűzrendészeti kormányrendelet vármegyei és helyi végrehajtása

Az új tűzi fecskendők megrendelése

A tűzrendészeti dokumentumok elfogadása

Az első szervezett tűzoltó csoport megbízása (1864)

Az első önkéntes tűzoltó egylet alapszabály-tervezetének elfogadása (1874)

Az önkéntesek második egyletének megalapítása (1878)

Adatok az egyházzgellei fiókegyletről (1883)

A tűzoltószázad „kényszer útjáni” újjászervezése (1888–1890)

Az önkéntes és a köteles tűzoltóság viszonyának rendezése (1891)

Az ideiglenes tűzoltó csapat felállítása (1893)

A köteles tűzoltók egyletének létesítése (1896)

Tűzesetek a régióban

Az emberiség történelme során az egyes társadalmak küzdelme az elemekkel, törekvése a tűzvész megelőzésére és az oltási technikák fejlesztésének igénye, mind-mind a forrásoknak köszönhetően utólag feltárható. Magyarországon már István király törvényei között volt intelem a tűzhely őrzésére vonatkozóan. A tűzvédelem megszervezése és a gyújtogatók szigorú megbüntetése a mi régióinkban is a hétköznapiak része volt.

Pozsony vármegye településeit már a középkortól kezdve, időről időre különböző természeti csapások érték. A legnagyobb károkat az árvizek és a tüzek okozták, melyekről a levéltári dokumentumokban olvashatunk. A mai Dunaszerdahely elődtelepüléseinek történetét feldolgozó munkák ismertetik a legnagyobb vészek pusztításait. Az egykori Tejed faluból kivált (1401) Előtejed az egész középkorban nemesi falu maradt. A 15. század végén ott lakó Keresztes család tagjaként ismert Berec ellen II. Ulászló 1499-ben elfogatóparancsot adott ki. A vád szerint ismételt felgyújtotta Pókateleki Zomor Mihály házát. Ezért száz forintnyi pénzbüntetésre ítélték, amit a kárvallottnak a birtokából fizettek ki.¹ Gelle mezőváros és districtusának felemelkedését követően már a gellei tisz is részt vett a Szerdahelyen történt gyújtogatás kivizsgálásában. (1499)²

A gyújtogatók gyakran nem a környező falvakból származtak, hanem akár az ország távolabbi részeiről, esetleg külföldről. Tettük súlyos bűncselekménynek számított, ezért azt kivégzéssel vagy sok évnyi börtönbüntetéssel torolták meg. Az okok között szomszédok közötti vita, valamilyen sérelem vagy katonai akció szerepelt.

A tűzkárosult városok és falvak gyakran az uralkodóhoz, a kamarához, a helytartótanácshoz fordultak segítségért, amit adókedvezmény vagy a hadsereg elszállításának kötelezettsége alóli felmentés formájában kaphattak meg. A vármegyétől ugyancsak adókedvezményt kérhettek. Az egyházi anyakönyvekben is találhatunk információkat, például a haláleseteknél.³

¹ Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 14. században. In Nagy Attila-Nagy Iván-Novák Veronika-Simon Attila-Vajda Barnabás: Dunaszerdahely, Dunaszerdahely Város Önkormányzata-Csallóközi Barátok Társulása, Dunaszerdahely, 2012, 33.

² Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 15. században. In Uo. 38.

³ Marián Babirát: Exkurz k požiarom a protipožiarnym opatreniam na území Bratislavskej stolice v období Márie Terézie. In Varia Theresiana. Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia 29. september 2015 Komárno, Štátny archív v Nitre. Pracovisko archív Komárno, Bratislava-Komárno, 2016, 59.

A gyűjtogatásokkal járó dúlások az idegen hadak átvonulásakor sújtották a lakosságot. A szomszédos Moson vármegyében éppen a török fenyegetés miatti pusztítások megakadályozására törekedtek. A megyei közgyűlésen felolvasták a király utasítását (1676) a török által a magyar területre küldött gyűjtogatókkal, illetve a velük szembeni védekezéssel kapcsolatban. A közgyűlés ennek ismeretében elrendelte, hogy minden mezővárosba és faluba csak úgy engedhetik be a kéregető foglyokat és koldusokat, ha előzőleg a bíró egy-egy embert rendelt melléjük, akivel aztán házról házra járhattak. A kormányzó szerint a törökök által küldött gyűjtogatók ellen őrségeket kell állítani.⁴

A 17. század első felében az urbáriumban rögzített pusztatelkek száma arra enged következtetni, hogy bár a török sereg nem uralta a vidéket, ám a hadak pusztítását és egyéb más csapásokat a Csallóköz sem tudta elkerülni.⁵ A régió lakóit a megszállás sikeres kivédése ellenére is komoly megpróbáltatások érték. Szerdahely török pusztításáról nincs konkrét adat, viszont a település védelme érdekében a mezőváros körül árkot készítettek. I. Lipót a szerdahelyieknek kiadott (1687) oltalomlevelével minden hadnak megtiltotta, hogy az itt élőket sanyargassák, bántsák. Ebből arra lehet következtetni, hogy a 17. század második felében nem csupán a törököktől szenvedtek, hanem például a területen átvonuló, a császári hadakhoz tartozó zsoldosoktól is.⁶ II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején a Csallóköz helyenként harcterré vált, váltakozó hadiszerencsével.⁷

Az abszolutizmus idején országosan gyűjtött adatok szerint a házak anyagaként javarészt mórteglából való építkezést és a falazott kémények használatát adták meg. Nemesszeg, Előtejed, Ollétejed és Sikabony estében viszont a kémények csak sövényből készültek, amit sárral tapasztottak be. A házak minőségének javítására megelőzési megfontolásokból volt szükség, mivel Pozsony megyében sok tűz éppen a kémények helytelen építése és azok anyaga miatt keletkezett.⁸

A 19. század első felében a kézművesek és a kereskedők számának növekedése is hozzájárult a gazdasági növekedéshez. Újfaluban egy modern „gőzkészületű pálinkagépet” üzemeltek be (1839), amely a tűzveszély miatt rendkívüli odafigyelést

⁴ Hegedüs Zoltán: Moson vármegye hétköznapijai a 17. század utolsó harmadában. Előadás a XXVI. Győri és a XII. Kisalföldi Levéltári Napon, 2025. január 28. /A dokumentum lelőhelye: HU-MNL-GyMSMGyL-IV.502.a., Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltárában/

⁵ Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 17. században. In Uo. 47.

⁶ Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 17. században. In Uo. 49.

⁷ Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 18. században. In Uo. 50.

⁸ Uo. 55.

— (Nyilvános köszönet.) Csallóköz-Szerdahely, jun. 10. Az ég csapásai különféleképen nyilvánulnak, a mint én épen leginkább tapasztaltam. A lefolyt éj reám nézve szerencsétlen éj vala: hajnalban majd 3 órakor szörnyű zivatar, villámlással s mennydörgéssel közelít felénk; 4 órakor rettenetes durranás történt, melyből következtetni lehetett, hogy a villám közel valahol lecsapott; fölkelvén, mitsem sejtíték, hogy a vész oly közel van hozzám, majd 1 óra múlva az ugynevezett sárga kastély nagy és magas emeletű épületének egész házteteje lángba borult! — Szerencsémre a szobák mind kupforna boltozatra készítvék, így be nem égett; de mégis az idevaló minden vallásfelekezetűeknek dicséretére kell fölemlítenem, hogy csak ügyes és rögtöni segítségöknek köszönhetni, hogy a tűzözön tovább nem harapódzott; mert a mint csak hozzá lehetett férni, a magas épületre fölmenvén életveszélylyel a tűzes gerendákat lehányták, és így minden szerencsétlenségben az az enyhülés, hogy az emberek áldozatkészség által iparkodnak legalább a nagy csapást tűrhetővé tenni! Szoros kötelességemnek tartom tehát, mind egyiknek sikeresen nyújtott segítségök, s szíves részvételükért ezennel mély hálámát nyilvánosan kifejezni. — *Pollák József*, haszonbérlo.

Tűz a Sárga kastély tetőzetén (Vasárnapi Ujság nyomán, 1861. június 16., 287.)

igényelt. Ezt látszik igazolni a pálinkakészítő Mádl Albert gyárában történt bal eset. A „*pálinkagép*” felrobbanását követő tűz a környéken jelentős károkat okozott, ezért a tulajdonos és vejét a megye törvényszéke elé idézték.⁹

A Vasárnapi Ujság 1861. június 16-án megjelent számában olvasható Pollák József¹⁰ haszonbérlo által Csallóköz-Szerdahelyről küldött nyilvános köszönet, melyben a Sárga kastély megmentéséről írt. Történt ugyanis a június 10-ei hajnalon, hogy a zivatarral és mennydörgéssel érkezett vihar idején villámcsapás érte az épületet, és egy óra múlva már lángokban állt a teljes tetőszerkezet. A bérlo beszámolója szerint szerencséjére a szobákra a tűz nem terjedt át. *„Az idevaló minden vallásfelekezetűeknek dicséretére kell fölemlítenem, hogy csak ügyes és rögtöni segítségöknek köszönhetni, hogy a tűzözön tovább nem harapódzott; mert a mint csak hozzá lehetett férni, a magas épületre fölmenvén életveszélylyel a tűzes gerendákat lehányták.”* A vész okozta tűz oltásában „*segítőkről*” és „*szíves résztvevőkről*” olvashatunk, ám tűzoltókról itt még nem esik szó.¹¹

Az Ellenőr 1877. október 19-én *Dunaszerdahely lángokban* címmel tájékoztatta az olvasókat a várost károsító vézsről, amely két nappal korábban a nagy

⁹ Uo. 57.

¹⁰ Más forrásokban Polák formában.

¹¹ Pollák József: Nyilvános köszönet. In Vasárnapi Ujság, 1861. június 16., 287.

szélvész közepette iszonyatos mértékben terjedt.¹² A Nemzeti Hírlap a regionális Pozsonyvidéki Lapok tudósítása alapján Biró Dániel kazleit és szénaboglyáit délután négy óra tájban pusztító tűzről írt. Megfékezését nehezítette, hogy mire az oltók odaértek, a lángok már magasra csaptak. További problémaként nevezték meg a szakszerű irányítás és mentés hiányát. A tűzoltó egyesület történetét ismertető részben látjuk majd, hogy ez a vész sajnos éppen egy olyan időszakra esett, amikor az 1874-ben alapított önkéntesek egyesülete már nem működött. A szemtanúk szerint az iszonyú szél a pernyét magasra felkapta, és attól félték, hogy a város irányába viszi, és annak minden zegzugába szétszórja. Ilyen körülmények közepette nem túlzó a kortársak megállapítása: „*Csoda, hogy az egész város el nem égett.*”¹³

A tüzeseteket tekintve az 1877-es év Pozsony vármegyében nem alakult kedvezően. A megye decemberi közigazgatási bizottságának ülését követően az alispán arról tájékoztatta a megyei bizottságot, hogy a második és harmadik negyedévben a tüzesetek és a gyújtogatások száma ugrásszerűen növekedett. A helyzet megoldása érdekében, a gyújtogatási büntettek visszaszorítása céljából, a megye képviseletében eljáró alispán a rögtönítélő bíróság kirendelését javasolta a minisztériumnak. További problémaként vetette fel a hosszabb ideig tartó szárazságkor, az aratás és a termésbetakarítás idején, a „*vétkes könnyelműségből*” és a „*vigyázatlanságból keletkező*” tüzeseteket. A bizottság álláspontja szerint „*hiányzik a vész terjedésének kellő időben gátat vetni képes erő és eszközök, vagy azok helyes alkalmazása, vezetésére megkívántató értelmi képesség*”. Éppen ezért a bizottság figyelmébe ajánlotta az egyesületek községi létesítésének hatósági támogatását. Indítványozta küldöttség megbízását a tüzesetek megakadályozását célzó intézkedések összehangolására.¹⁴

Az 1880-as évekből ránk maradt tűzkárkimutatásból tudjuk, hogy májustól novemberig öt nagyobb tüzesetet regisztráltak a Felső-csallóközi járás öt településén. Háromnál az ok ismeretlen volt, de kettőnél házakat és gazdasági épületeket elpusztító gyújtogatást állapítottak meg. További érdekességként említendő, hogy a statisztikák rákérdeztek a tűzkár elleni intézkedésekre és eszközökre. Tűzoltó társulat csak egy helyen volt (Nagymagyar), viszont éji- és tűzőrökkel négy települé-

¹² Ellenőr. 1877. október 19. (péntek), 4.

¹³ Nemzeti Hírlap (fővárosi napilap a politika, társadalom és irodalom köréből), 1877. október 21. (vasárnap), 3.

¹⁴ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Bratislave (a továbbiakban ŠA BA). Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 877/1877., Pozsony megye közigazgatási bizottságának üléséről, 1877. december 6.

sen rendelkeztek: Misérden és Nagymagyaron négy-négy fővel. Szekérfecskendővel három falu volt ellátva.¹⁵

A vármegyei kezdeményezés Dunaszerdahelyen elérhette célját, mivel pár évvel az 1877-es tűz negatív oltástapasztalatai után, a magyar tűzoltók országos szaklapja, a Tűzoltó-közlöny az önkéntes tűzoltó egyesület érdemeiről írt. 1884. augusztus 4-én Hodos jelentős részét és a betakarított gabonát érte a tűz, amely a déli órákban ismeretlen okokból az egyik gazdánál keletkezett. A csépléssel foglalkozó lakosság a tűz lokalizálása helyett a saját holmijuk megmentésére indult. Negyedóra alatt az egész főutcát lángtenger borította, ezért minden mentési kísérlet hiábavalónak tűnt. Hogy az egész falu nem pusztult el, azt egyedül a dunaszerdahelyi önkéntesek érdemeként emlegették. A szerdahelyi főparancsnoktól tudjuk, hogy negyvenegy teljes gazda portája mintegy hatvan épülettel együtt károsodott.¹⁶ A tűz sajnos nem először pusztított itt. Négy évvel korábban a templomával együtt égett a falu.¹⁷

A tűzoltójelentés alapján hasonló eset történt szeptember 19-én Padányban, ahol a melléképületekkel együtt ötven épület és igen sok takarmány volt érintve, de a teljes falu leégését sikeresen meggátolták. A parancsnok még további három nevezetesebb tüzesetet tartott említésre méltónak. Március 17-én Szerdahelyen, amikor Goldberg Mór épületfakereskedése égett. Szeptember 6-án nyolc várkonyi ház, szeptember 28-án Hegybene-Étén nagy mennyiségű takarmány veszett oda. Ezek az esetek az alispáni felvetés helyességét igazolták, miszerint az önkénteseknek volt köszönhető a tűz lakóházakra és épületekre való áttérjedésének megakadályozása, a vész sikeres megfékezése.

Szerdahely történetének legrejtélyesebb tüzesete éppen egy választás idejére esett, így a szokottnál is nagyobb médiafigyelmet kapott. Mivel az események leírását és a politikai következményének ismertetését három várostörténeti kötetben is megtalálhatjuk,¹⁸ ezért most az 1887. június 18-án kitört vész tűzrendészeti ta-

¹⁵ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1880. Tűzkárkimutatás az 1880-ik évről. Felső-csallóközi járás.

¹⁶ Füleky Endre főparancsnok-Jány István hadnagy-segédtsizt: A dunaszerdahelyi parancsnokság évi jelentése. In Tűzoltó-közlöny, 1884. december, 182.

¹⁷ Tűzoltó-közlöny. A magyar tűzoltók szaklapja. Az Országos Tűzoltószövetség hivatalos értesítője. Hatodik évfolyam, 1884. október 29., 161.

¹⁸ Dr. Novák Veronika: A város története 1848-1918 között. In Nagy Attila-Nagy Iván-Novák Veronika-Simon Attila-Vajda Barnabás: Dunaszerdahely, Dunaszerdahely Város Önkormányzata-Csallóközi Barátok Társulása, Dunaszerdahely, 2012.

Kornfeld Tibor: Volt egyszer egy zsidó város, Dunaszerdahely. Második kiadás, Agentúra RADKO, Dunaszerdahely, 2019.

Nagy Attila: 100 szerdahelyi történet. Biró Márton Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2023.

Duna-Szerdahely leégett részének helyszínrajza 1887-ből (ŠA BA)

nulságaira kívánok rámutatni. Két nappal később a helyi elöljáróságtól küldött jelentés szerint az egyik házfedél kigyulladását követően a viharos szélben 34 ház égett le, melynek következtében 70 család vált hajléktalanná.¹⁹ A csendőrparancsnokság dunaszerdahelyi őrsén íródott jelentésben ezt találjuk: „34 ház mellék épületekkel együtt leégett, állatok nem pusztultak el emberek áldozatul nem estek a tűz csakis vigyázatlanságból keletkezhetett mivel (...) őrsvezető személyesen látta mikor említett egyén házának fedélzetén a kémény mellett égett az eresztől két három méter távolságra tehát semmi szín alatt szándékos gyújtogatás nem lehet...”²⁰ Ingóságok, berendezések, ruhák égtek el. A tűz terjedésének megfékezésében a szerdahelyi, várkonyi, nagylúcsi, felbári tűzoltók és a környékről érkező emberek segítettek. Összehangolt munkájuk sikere a rendszeres gyakorlatokkal magyarázható, kivitelezése pedig a mentésirányító(k) profizmusát dicsérte. A jogszabályi előírásoknak megfelelően a főszolgabíró másnap jelentést készített, amely a tűz okának megállapítására, a talál-

¹⁹ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1887-1888. 48. 102. DSzerdahely község elöljáróságától 1887. június 20-án a főszolgabírónak küldött jelentés.

²⁰ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1887-1888. 48. 102. 1887. június 20-án kelt jelentés a dunaszerdahelyi csendőrőrsről.

gatásokból adódó konfliktusok elkerülésére, valamint a jövőbeni megelőzésre, vagyis a tanulságok levonására törekedett. Több újság helyi forrásokra és kiküldött tudósítókra hivatkozva írta beszámolóit. A hivatalos kivizsgálás több mint harminc személy kihallgatásával július végéig tartott, de a vész állítólagos okozóját senki sem látta. A tűz kitörésének okaként a gondatlanságot nevezték meg, ám vádat senki ellen nem emeltek. A károsultak megsegítésére gyűjtést szerveztek, míg a kedélyek megnyugtatósa érdekében 1888 tavaszán új választást írtak ki.²¹ A leégett házak elhelyezkedése az 1887. július 5-én készített helyszínrajz alapján ismert.²²

Az események a képviselő-testület 1887. augusztus 24-i rendkívüli közgyűlésén megvitatásra kerültek. A városbíró és a jegyzőn kívül további tizenhat személy jelent meg, és elfogadták az előljáró indítványát a polgárórság kirendelésére. Az őrzőjáratokat a rendkívüli intézkedések végéig szervezték. A községben uralkodó nyugtalanság, az élet és a vagyon elleni fenyegetések miatt a járásbírószágon feljelentést tettek. A lakosokat kötelezték, hogy éjjelre házanként tizenkét egyén a polgárórsághoz szolgálatra jelentkezzen. Aki megjelenni nem tudott, mást béreltek fel helyette. Az őrzőjárat beosztásával és felügyeletével a képviselő-testület tagjai közül soronként egy-egy lett felkérve.²³

A szomszédos Kisudvarnokon 1888. szeptember 24-én pusztított tűz. A másnapi főszolgabírói jelentés szerint a mezei munkával foglalkozó szülők által hátrahagyott kiskorú gyermekek kukoricásütési kísérletéből délelőtt tizenegy órakor a falu déli részén tűz ütött ki. A hetvenhat házzámból álló községben ötvenegy lakházat, a betakarított gabonát és takarmányt hamvasztotta el, de ember és állat áldozatul nem esett. A kár tetemes volt. *„A hajlék és élelem elpusztulásával több családnak végső ínségre jutott, s kénytelen a koldusbothoz nyúlni.”*²⁴

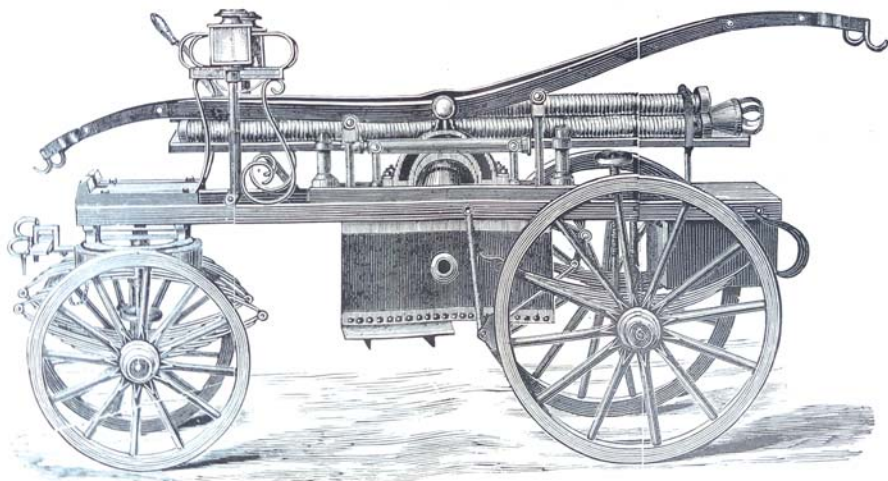
A hatóságok azonnal cselekedtek a tűzkárosultak megsegítése érdekében. Budapestről Orczy Béla belügyminiszter nevében szeptember 28-án érkezett távirat

²¹ Dr. Novák Veronika: Dunaszerdahely az alkotmányosság felújításától 1918-ig. In Uo. 82-83.

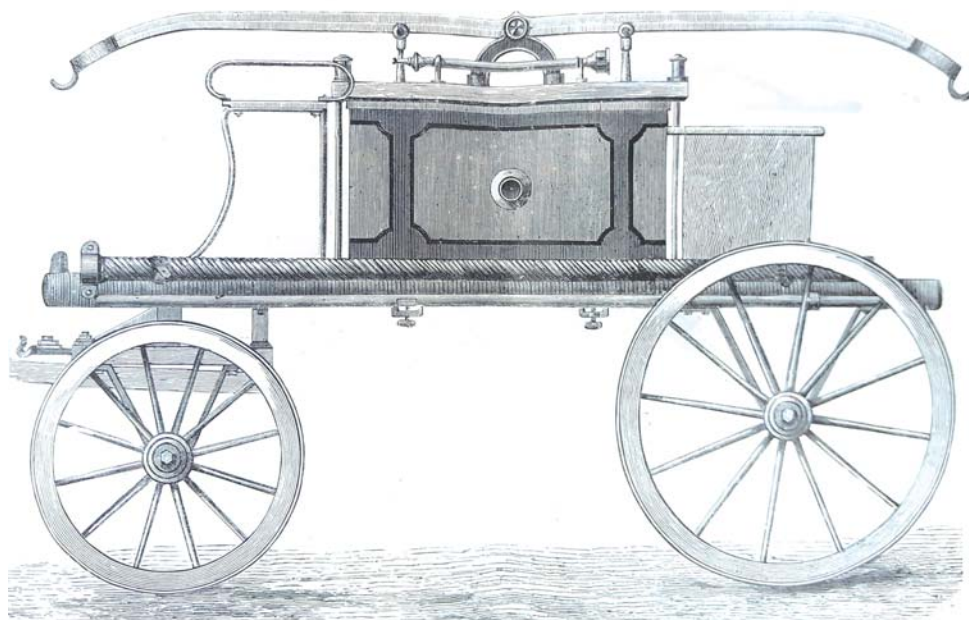
²² ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1887-1888. 48. 102. Duna Szerdahely nagyközség leégett részének Helyszínrajza, felmérve 1887. július 5-én.

²³ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Trnave pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šafi/Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma. Nagyszombati Állami Levéltár Galántai Fióklevéltára, Vágsellye (a továbbiakban ŠATT GA). Notarský úrad Dunajská Streda (a továbbiakban NÚ DS). Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1887. augusztus 24.

²⁴ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. A kisudvarnoki tüzesetről az Alsó-csallóközi járás főszolgabírája által az alispánnak küldött jelentése, DSzerdahely, 1888. szeptember 25.

Tűzoltói szekérfecskendő (Seltenhofer Frigyes Fiai Gyár tűzoltószer-kínálata, Sopron, 1888, ŠA BA)

Négykerekű községi fecskendő (Seltenhofer Frigyes Fiai Gyár tűzoltószer-kínálata, Sopron, 1888, ŠA BA)

a vármegye alispánjának: „*Tegnapi táviratára értesítem, hogy a kisudvarnoki tűzkárosultak rögtöni segélyezésére kétszáz forintot a Pozsonyi Adóhivatalnál utalványoztam. Ezen összeg mikénti felhasználásáról részletes kimutatást várok. Báró Orczy*”²⁵

A társadalmi összefogás szép példájaként értelmezhetjük a vész sújtotta faluba érkezett támogatásokat. Az Alsó-csallóközi járás főszolgabírája 1889. április 10-én Dunaszerdahelyen kelt levelében tájékoztatott²⁶ a károsultak javára adományozott 50 forint szétosztásáról. Kimutatása szerint húsz család részesült Rónay Jácint pozsonyi nagyprépost, választott szkodari püspök adományából. Pozsony vármegye törvényhatósági bizottsága december 17-én és 18-án tartott rendes közgyűlésén utólag jóváhagyta az alispáni intézkedést az ún. ínségalapból küldött 200 forintról.²⁷ A vármegyei segélyből ötvenkét családfő, illetve azok 215 hozzátartozója részesült.²⁸ A Belügyminisztériumtól államsegélyként további 200 forint érkezett.²⁹

A régiókn későbbi tűzvédelmi dokumentumaiban a vész megelőzésének egyik elemeként jelent meg a gyermekek felügyeletének biztosítása, mégpedig a nevelésre vonatkozó előírásokkal együtt (lásd például a községi szabályrendeleteket, 1888, Csilizköz). Ekkor már figyelmet fordítottak a lakosság felvilágosítására, az ajánlások és tiltások megfogalmazására, illetve konkrét példák ismertetésére. Tilos volt a gazdasági tevékenység részeként szénát, szalmát vagy egyéb más terményt udvarra összehordani, eresz és tornác alá elhelyezni. A gőzcséplőgépet belterületen nem használhatták, és működtetésének feltétele a megfelelő mennyiségű víz és legalább egy kézi fecskendő helyszínen tartása volt. A gőzgépek tüzelőnyílását ajtóval fedték el, ám nagy szélben egyáltalán nem működtethették. A szérűskertekben, pajtákban, padlásokon, illetve aratás, cséplés stb. alkalmával a zsebben gyufa

²⁵ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Báró Orczy Béla belügyminiszter távirata Pozsony vármegye alispánjának, Budapest, 1888. szeptember 28.

²⁶ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. A Pozsony vármegyei alispánnak küldött főszolgabírói jelentés, DSzerdahely, 1889. április 10.

²⁷ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Pozsony vármegye törvényhatósági bizottságának az 1888. évi december 17 és 18-kán tartott rendes közgyűléséről vezetett jegyzőkönyv kivonata. Kiadta: II. aljegyző.

²⁸ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Kimutatás az alispán által utalványozott 200 frtnyi segély felosztásáról, Kisudvarnok község, 1888. szeptember 28.

²⁹ ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Magyar Királyi Belügyminiszter, Budapest, 1889. február 15. (a miniszter helyett államtitkár által aláírva)

nem lehetett. A szülőknek előírták, hogy a gyerekek számára elérhető helyen nem hagyhatták, a boltosok pedig a tizenkét éven aluliaknak gyufát nem adhattak el. Kisdetek és gyermekek szérűskertekben, pajtákban felügyelet nélkül nem játszhattak, a lakásban egyedül nem tartózkodhattak.³⁰ A tüzesetekből adódó tapasztalatok idővel a települések „vészmegeelőző” dokumentumaiban is megjelentek.

A tűzrendészeti szabályozás fejlődése Dunaszerdahelyen (1854–1900)

*„Hallja meg a háznak ura,
Tízet ütött már az óra,
Boldogságos Szűz Mária,
Segíts minket minden jóra.”³¹*

(A szerdahelyi éjjeliőrök éneke, 1850, részlet)

Az abszolutizmus idején az államszervezet igyekezett adatokat gyűjteni az országról. Erre egyrészt az adózáshoz, másrészt a tervezett reformok előtti helyzetértékeléshez volt szükségük. Megelőzésre a tűzvédelem érvényesítése tekintetében törekedtek. A korábbi fejezetben megismert regionális tüzekhez hasonló vészek elkerülése érdekében a szolgabíró a mai Dunaszerdahely elődtelepüléseiről fontos

³⁰ Vö.: például a csilizközi falvak tűzrendészeti szabályozásával:

Patas: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Patas, 1888. október 19.

Nyárad: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Nyárad község, 1888. október 28.

Szap: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Szap, 1888. október 29.

Ballony: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Ballony, 1888. október 30.

Medve: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet a tűzrendészetről, Medve, 1888. október 30.

Cs. Radvány: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Cs. Radvány, 1888. november 1.

Kulcsod: HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468. Szabályrendelet, Kulcsod, 1888. november 1.

Megjegyzés: a településnevek a korabeli helyesírásnak megfelelően szerepelnek.

³¹ Nagy 2023: 47.

adatokat rögzített. A házak anyagaként regionálisan javarészt mórteglából való építkezésről és a falazott kémények használatáról tudunk, viszont Nemesszeg, Előtejed, Ollétejed és Sikabony estében a kémények még csak sövényből készültek, sárral betapasztva. Pozsony megyében sok tűz éppen a kémények helytelen építése és azok anyaga miatt keletkezett. Szerdahelyen ekkor tűzvédelmi szabályok már léteztek,³² viszont helyi dokumentum fennmaradásáról egyelőre nincs tudomásunk.

A településegyesítés utáni tűzrendészet megalapozása

1854-ben Előtejed, Nemesszeg, Újfalú és Szerdahely mezővárost egy közigazgatási egységgé vonták össze a közös városbíró irányítása alatt. A település történetében ez a korszak még nélkülözte az önkormányzatiság elvét, hiszen a feladatokat az állami hivatalok által kijelölt biztos látta el. Az 1849–1860 közti időszakra a helyiek „*tizenegy évi gyászos idők*” emlékeként tekintettek.³³ Ugyanis a politikai szabadságjogokat korlátozó, elsősorban a félelemre építő rendszer működtetése hatalmas összegeket kívánt. Az országban állomásozó katonai és rendőri egységek fenntartása tovább gyengítette az államkasszát, ezért a szükséges pénzt adóterhek növelésével próbálták biztosítani. A költséges neoabszolutista kísérlet, illetve a háborúk miatt tovább növekedett az eladósodás. Ez pedig a lakosság szegényedéséhez, a települések fejlődési lehetőségeinek beszűküléséhez, összességében pedig elégedetlenséghez vezetett.

Az elnyomás időszakában a közélet iránt érdeklődő személyek jobbára a passzivitást választották, ezért ezek az évek az egyleti életnek sem kedveztek. Egyrészt szenvedtek a hatalomtól eredő sérelmek miatt, másrészt bénult volt az egykor tettere kész polgárság, az értelmiség és a birtokosok. Nem akartak, nem tudtak belesimulni a rájuk erőltetett és a bizalmatlanságot árasztó hétköznapiakba. Az egyleti és a szellemi élet sorvadt, miközben a kereskedelem és a mezőgazdaság stagnált, az ipar pedig nem fejlődött.³⁴ A birodalom erejének megingását követően Ferenc József enyhített az elnyomáson (októberi diploma, februári pátenz, 1860–1861). A császári kegy engedélyezte az országgyűlés és a megyei közigazgatás visszaállítását,

³² Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 18. században. In Uo. 55.

³³ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861–1888), 1861. január 16.

³⁴ Torma Attila: Győr vármegye főispánjai. Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, Győr, 2017, 81.

valamint újjászervezték a központi kormánysszékeket, az udvari kancelláriát, a helytartótanácsot. Időközben a nemzetközi helyzet is nyugvópontra jutott, ezáltal a dinasztia mozgásteret növekedett.

Az 1861. január 16-án tartott első dunaszerdahelyi közgyűlésen meghagyták az elődtelepülések kapcsolatát. „Az így egyesült községnek általános érdekei fölött” választott városbíró (Mihalcsek István) örködött. A közös vezetéshez városrészenként egy-egy, összesen tehát négy hadnagyot választottak meg, akik az ott lakók közül kerültek ki. (Szerdahelyről Csiba István, Újfaluból Szeif Antal, Nemesszegből Petényi Ádám, Előtejedről Ládi Mihály neve maradt fenn.) A pénztár kezelésére külön előljárót választottak. Az adót és egyéb közterheket a hadnagyok szedték be, akik mellett két-két esküdt segítkezett. A tejedi hadnagyot felhatalmazták az ott élők kisebb bajos ügyeiben való eljárásra. Hatékonyságát segítő Előtejed részére egy tizedest is fogadtak. A hivatali ügyeket a jegyző végezte. A rendre és a vész elkerülésére egy hajdú és két éjjeliőr felügyelt. Alkalmazásukban már tűzvédelmi megfontolás is közrejátszott. Utóbbiak egyike a kisbírói teendőket is ellátta. Az évi fizetéseket is pontosan megadták: a hajdúknak százhusz (valamint egy öltözet ruha, két pár csizma, köpeny), az első éjjeliőrnek (aki kisbíró is) száztizenkettő, a másodiknak negyvenkettő, a tizedesnek tíz forint járt. Ettől kezdve a közrendészeti és tűzvédelmi feladatok ellátásának költségeit az egyesült községi pénztárból fedezték.

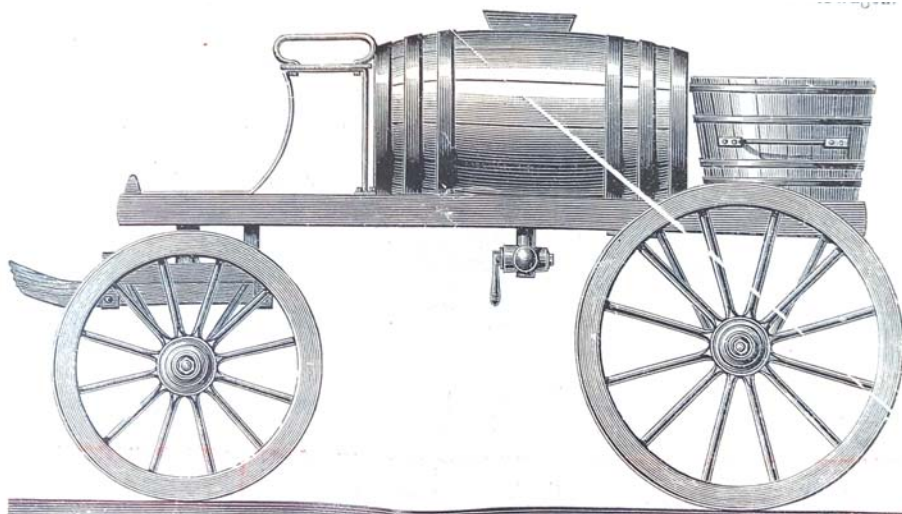
A levéltárban őrzött jegyzőkönyvnek köszönhetően tudjuk, hogy városhajdú Berecz Ignác, első éjjeliőr Patasi József és a másod-éjjeliőr Antal István lett.³⁵ A munkájuk hatékonyságának fokozása érdekében az éjjeli őrzéstartóknak strázsházát és börtönt kívántak biztosítani, lehetőleg a város közepén. A gypemesterség megszűnése után a Vásártér melletti bódéját elárverezték. Itt találunk először információt a fecskendő bódéra, melyre árverési napot tűztek ki. Hogy a későbbiekben mi lett a sorsa, az a jegyzőkönyvből nem derül ki.³⁶

A tűzoltáshoz szükséges eszközök biztosítása

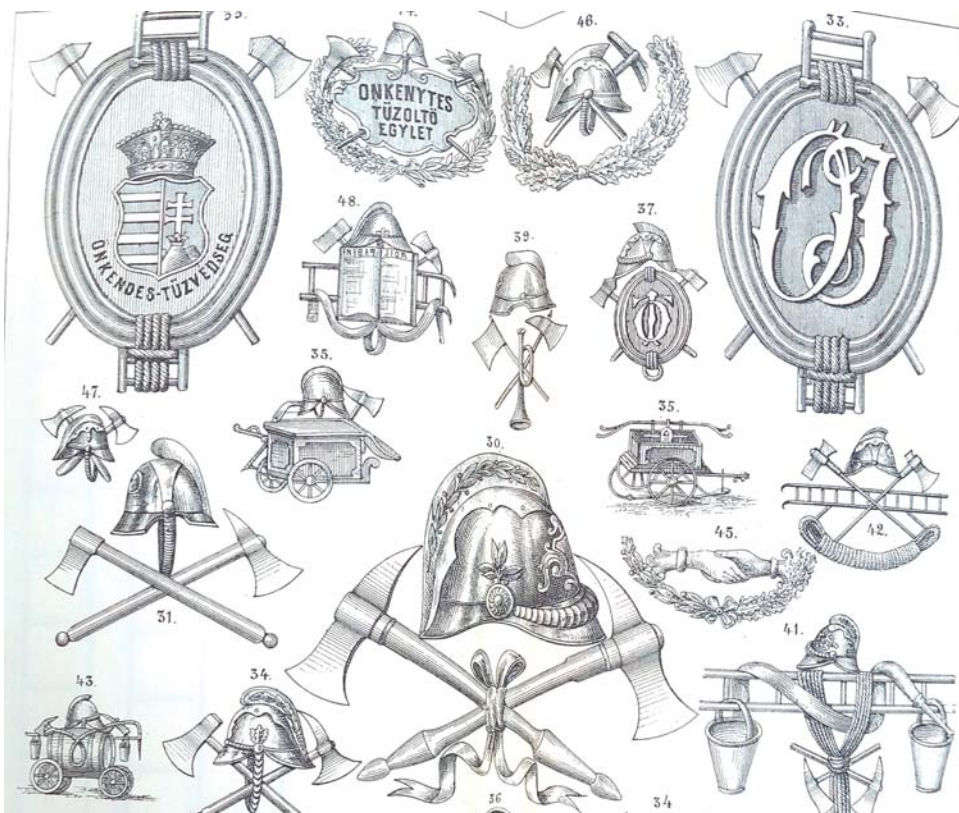
A városra 1861. június 10-én és augusztus 3-án lecsapott vihar idején is keletkezett tűz. Első alkalommal a Sárga kastély tetőszerkezete égett, másodszer Gaal

³⁵ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. január 16.

³⁶ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. március 27.

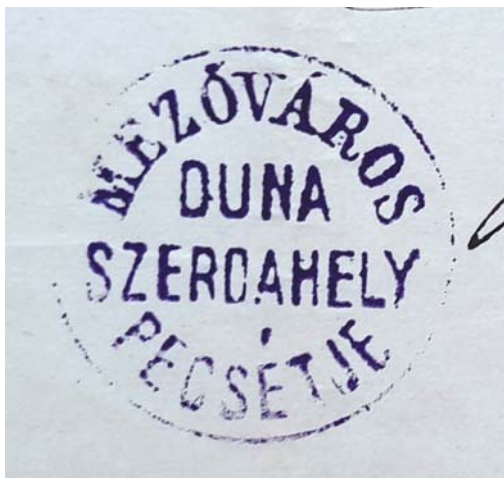
Vízszállító szekér (Seltenhofer Frigyes Fiai Gyár tűzoltószer-kínálata, Sopron, 1888, ŠA BA)

Sisakcímerek és jelvények (Seltenhofer Frigyes és Fia kínálata, Sopron, 1888, ŠA BA)

Vincze gőzmalma, melynek okát kéménygyulladásra vezették vissza. Négy nappal később tartott közgyűlés első pontjaként tárgyalták ez utóbbi eseményt, amikor fontos tűzrendészeti, illetve megelőző intézkedéseket fogadtak el. Biztonsági megfontolások alapján a gőzmalom épületének szerkezetére a város és a tulajdonos kezdeményezésével szakértői vizsgálatot kértek. Határozat született arról, hogy a jövőben minden háztulajdonos számára a városi elöljáróság egy-egy tűzoltókannát biztosít, mégpedig az illetők anyagi ráfordításával. Az általuk meghatározott huszonkét kanna árának megtérítését tekintetes Kondé Gyula (3 darab), a szerdahelyi izraelita hitközség (10), tekintetes Czuczi Mihály (5) és Jelenik László úr (4) között osztották szét.³⁷ A tűzoltáshoz szükséges kannák beszerzésének témája a következő év januári közgyűlésén újra felmerült, mivel a döntés ellenére többnek árát nem térítették meg. A helyzet megoldása érdekében a szegényeket felmentették a kötelezettség alól, viszont mindenki másnak kilátásba helyezték, hogy akár törvény útján is kötelezik őket a fizetésre.

A vármegyei utasítások végrehajtása

Dunaszerdahely Mezőváros Pecsétje (1891)

Dunaszerdahelyen már a vármegyei rendelkezések közzétételét megelőzően szigorították az éjjeliőrök szolgálatán. Felügyeletükre októbertől a háztulajdonosok közül, házszám szerint, két főt jelöltek ki: az egyik éjjel előtt, a másik éjjel után „örköndik az örök felett”. Ha valaki a kötelességét teljesíteni nem tudta, idejében kellett jeleznie, hogy helyette másvalakit jelöljenek ki. Egyébként nekik minden ór feltétlenül engedelmességni tartozott. Az éjjeliőrök díjazását negyvenkét forintról ötven forintra emelték.³⁸ Az

³⁷ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. július 8.

³⁸ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. október 19.

előtejedinek a tizedesi teendők ellátásával együtt hatvan forintot ígértek.³⁹ (A szolgálatot teljesítőkről a későbbiekben sem feledkeztek meg, mivel az éji öröknek „menyhelet” kívántak bérelni.⁴⁰)

Ekkoriban vált ismertté Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendelete *Ideiglenes építkezési és tűzrendőri utasítás Pozsony megye mezővárosai és helységei számára* címmel. (1864)⁴¹ A tizenhét részre tagolt anyag első szakasza az építkezésekre irányuló útmutatásokat közölte (I-VIII.), míg a többi a megelőzésről, az oltóeszközökről és a szervezésről szólt. Pontosán meghatározta a helyi elöljáróság feladatait, hatáskörét, de a felelősségre vonásuk lehetőségével is számolt, mégpedig úgy, hogy a hanyagságukból adódó károkért saját vagyonukkal feleltek. Minden mezővárosban és nagyobb községben húsz, a további településeken legalább nyolc „alkalmas egyén rendes tűz oltóknak az elöljáró által kinevezendő”, akiket az oltószerek használatára szakértők által kívántak kioktatni. A felsőbb szervek részéről már ekkor kezdeményezték a községi tűzoltó csoportok létrehozását. Az éjjeliőrök mellé a lakosság köréből szervezett tűzi örök szolgálatát is bevezették. A sok negatív tapasztalatból kiindulva a szülőknek szigorú büntetést helyeztek kilátásba abban az esetben, ha „gyermek tűzszerekkeli játékban rajta éretik, vagy birtokában gyufák találtnak”. Kötelezővé tették továbbá a megyei útmutatás jegyző általi felolvasását és kellő elmagyarázását a lakosságnak. Az ilyen alkalomkor az elöljáró kötelessége volt a tűzkár elleni biztosítás jótékonyágáról szólni. A forrásokból tudjuk, hogy amikor Szeif Mihálynak a Zöldfa vendéglőnél lévő egyik melléképülete leégett (1867), a károsult az Első Magyar Általános Biztosító Társaságtól számított tűzkárpótlásra.⁴²

A települések összehangolt tűzvédelmének elindításához a kiadott vármegyei dokumentum jó alapnak bizonyult. A kezdeményezésnek fontos szerepe volt abban, hogy bő két évtizeddel később megjelent kormányrendelet (1888) már nem előzmények nélkül várta el a községi tűzrendészeti szabályrendeletek megalkotását.

A jó mintadokumentum ellenére a tüzek tovább pusztítottak Csallóköz falvaiban.

³⁹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1862. október 15.

⁴⁰ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1872. december 21.

⁴¹ ŠATT GA. NÚ DS. Prezidiálne spisy (1864-1932), šk. 69.

Vö. Keresztes Veronika: Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendeletei a 19. század második felében. In Bugyinszká, Klaudia-Szekeresová Kovácsová, Judita-Varjú, Attila: Pomáhať, chrániť a zachraňovať! Segíteni, védeni és menteni! Spoločnosť Petra Pázmánya-Pázmány Péter Tudományos Társaság, Šaľa, 47.

⁴² ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1867. március 14.

A hatékony tűzoltószerek biztosítása

1865 júliusában a dunaszerdahelyi közgyűlésen több tűzvédelmi témát tárgyaltak meg. Mivel a júniusi tűz alkalmával szerzett tapasztalatok szerint tűzoltószerekben hiányt szenvedtek, ezért az elöljáróság elrendelte egy vízhordó szekér és négy létra elkészíttetését, továbbá szilárd falú fecskendőbódé felállítását. Mivel a bódé területére a tulajdonos zsidó hitközségnek építési területként szüksége volt, ezért új felállítási helyet jelöltek ki.⁴³ (A költöztetése még 1868-ban is egyeztetés tárgya volt.⁴⁴) Döntés született továbbá egy jó minőségű fecskendő megvásárlásáról, valamint a meglevők javításáról. A helyi közösség irányába mutató szép példaként elhatározták, hogy a június 25-én támadt tűz megfékezésében közreműködött egyéneket jutalomban részesítik. Huszarik József és Szomolay János egy-egy tallért kapott,⁴⁵ amit a kitüntetett kedvezményezetteknek a szeptemberi közgyűlésen adtak át.⁴⁶ Az egyéni példamutatás díjazása mellett más városokhoz hasonlóan egy tűzoltó testület megalakítását határozták el. A vármegyei utasítással összhangban a tagokat a fecskendő kezelésre és más egyéb tűzoltási műveletekre tervezték oktatni. A megvalósításra Bertalanfi János és Neubauer Károly urakat kérték fel. Az alapítás előkészítéséről és a megvalósításhoz vezető út nehézségeiről a későbbi fejezetekben olvashatunk.

A szépítő bizottmány létrehozása

Szerdahely mezőváros egyes utcáiban tapasztalható tűzveszélyes építmények megszüntetésére és a jövőbeni építkezések rendészeti szempontok szerinti előkészítésére, a településvezetők egy szépítő bizottmány felállítását kezdeményezték. A vész elkerülése érdekében a helyzet gyors beavatkozást igényelt. Az előzetes felmérések közel háromszáz ház kapcsán problémaként állapította meg a nagyrészt zsindeley- és nádfedél használatát, illetve a zsúfoltságot és a szűk utcákat. A biztonságos közlekedést és az oltáshoz való kivonulást egy-egy kiálló ház akadályozta. Az ilyen helyzetek tűzveszélyes jellegére már a megyei építészeti utasítás is pon-

⁴³ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1865. július 1.

⁴⁴ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1867. március 14.

⁴⁵ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1865. július 1.

⁴⁶ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1865. szeptember 7.

tosan rávilágított. (1864) Megállapítást nyert, hogy mindezek „Szerdahelynek, a szemnek visszatetsző látványt nyújtanak, a közegészségre károsan hatnak, a közlekedést gátolják, főképp pedig a tűzveszélyt fölfokozván egyesek vagyonát és életet kockáztatják.” Ezen okoknál fogva, a közakaratnak eleget téve indították el a bizottságot a következő tagokkal: Bertalanfy Antal (elnök), Czuczy Mihály, Csaplár Mihály, Kondé Kristóf, Miháltsek István, Petényi Ádám, Szeif Antal. Feladatkörüket pontosan meghatározták: a tűzveszélyt a lehető legkisebb mértékre kellett visszaszorítania, az új építkezéseknél engedélyt csak cserépfedélre adhattak ki, valamint a roskadozó nádfedeles házak birtokosait szilárd anyagúak építésére ösztönözték. Végezetül a megyei tisztiszékhez egy kérvény benyújtását rendelték el a szépítő bizottmány engedélyeztetése, valamint a megválasztott tagok megerősítése tárgyában.⁴⁷

A város szépítésére való törekvés a következő években is megmaradt. 1872-ben külön közmunkatanácsot alakítottak, amelynek elnöke a városbíró lett, a jegyző mellett további tagjai Szerdahely, Újfalu, Nemesszeg és Fürdőgyolcs részről kerültek ki. Tevékenységi körük rendkívül összetett volt: a járási szolgabíróval együttműködve a közmunkára kötelezett személyek kirendelése, a munka menetének felügyelete, a mulasztások bírság általi megtorlása, a törvények megtartása, az utcák tisztán tartása, az utak és csatornák karbantartása (a megyei mérnök rendezési javaslatai alapján).⁴⁸ Az utcák rendbetételével csökkentették a tűzveszélyes helyek számát.

1873. szeptemberében Csaplár Mihály indítványozta a templom melletti kút ügyét, és döntést várt a helyreállításáról vagy a betöltéséről.⁴⁹ A témával az októberi közgyűlésen foglalkoztak.⁵⁰ A kutak használhatósága akkoriban a tűzoltásnál fontos volt. A következő év tavaszán a háztulajdonost a betöltésére szólították fel, mivel a helyszíni szemle szerint víz már nem volt benne, a közlekedést viszont gátolta. Az előljárók fokozottan figyeltek az utcák és a csatornák tisztántartására, kikövezésére, a közlekedésbiztonságra és a tűzvédelemre, ezért a felsorolt szempontok alapján ellenőrzést indítottak. Ennek eredményeként került a képviselők elé az a tizenöt pontból álló lista, amely név szerint tartalmazta a hiányosságokat és a mulasztást elkövető háztulajdonosok nevét. A vétségek között volt egy-egy épület előtt elhelyezett korlát, boltlépcső, építmény, illetve itt-ott árnyékszék kifolyatása, melyek nem csupán a közlekedőket veszélyeztették, hanem oltáskor a helyszín

⁴⁷ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1865. július 1.

⁴⁸ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1872. március 2.

⁴⁹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1873. szeptember 10.

⁵⁰ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1873. október 4.

megközelítését is akadályozták. Rámutattak „a helybeli kocsmák szertelen elszaporodása” miatti rendfenntartási problémákra.⁵¹ Továbbra is számítottak a lakosok együttműködésére és a községi közmunkára, de szükség esetén a bírságotól sem riadtak vissza.⁵² Az ellenőrzések rendszerességére utal a küldöttségnek pár évvel későbbi megbízása, amely az utcai közlekedést akadályozó tárgyak összeírását volt hivatott újra elvégezni.⁵³ Amikor pedig Stern Hermann szerdahelyi háztulajdonos hús kimérésre alkalmas fabódé felállítását kezdeményezte, kérését éppen a meglévő tűzrendőri szempontok megsértése miatt utasították el.⁵⁴

A tűzrendészeti szabályozás nehézségei

A század folyamán egyre inkább szükségessé vált a települési szervezetek egyesítése. Ebben az ügyben a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk kívánt rendet teremteni. A településeket (községeket) három csoportra osztotta: rendezett tanáccsal bíró városok, olyan „nagy községek” (mezővárosok és nagy faluk), amelyek ugyan rendezett tanáccsal nem rendelkeztek, de a törvény által rájuk ruházott teendőket saját erejükből teljesítették, valamint a „kis községek”. Utóbbiak korlátolt anyagi viszonyaik miatt más településekkel szövetkeztek feladataik teljesítése érdekében. További érdekességként említendő, hogy a rendezett tanácsú város a megyei hatóság alatt állott, míg a nagy- és kisközségek a járási igazgatás keretében, vagyis a járási főszolgabíró felügyeleti hatósága alá tartoztak.

Szerdahely a nagyközségek sorába került, ezért teljes számú hivatalnoki apparátust működtetett, továbbá saját költségén biztosította a törvény által előírt feladatokat: gondoskodott a községi utakról, a közlekedési eszközökről, az iskoláról és más rokon intézetekről, valamint kezelte a szegényügyet és a tűz- és közrendőrséget. Jogában állt saját belügyeiben határozni, szabályrendeleteket (statutumokat) alkotni, azokat választott elöljárói és közegei által végrehajtatni, rendelkezni a község vagyona felett, továbbá községi adót kivetni és behajtani.⁵⁵ Az 1871. évi községi törvényt 1886-ban a XXII. törvénycikk váltotta, mégpedig több tekintet-

⁵¹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1874. április 7.

⁵² ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1873. december 6.

⁵³ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1876. július 22.

⁵⁴ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1875. április 28.

⁵⁵ 1871. évi XVIII. törvénycikk a községekről: 1. §, 22. §

Sisakok (Seltenhofer Frigyes és Fia kínálata, Sopron, 1888, ŠA BA)

ben a községek önkormányzatát megszorító intézkedéseket hozva. Például a főszolgabíró számára kijelölési jogot biztosított a bírói, községi és körjegyzői, községi orvosi és körorvosi állásokra. A vagyonkezelés és a költségvetés terén növekedett a vármegyei befolyás. A magyar községi közigazgatás az így meghatározott keretek között fejlődött a 20. század közepéig. A város kiadásai nemcsak a nagyobb létszámú személyzet miatt növekedtek, hanem a törvényből következő községi feladatok ellátása miatt is. Ezek között voltak közigazgatási, közrendésze-

ti, közegészségügyi, szociálisügyi (rászorulókról, árvákról, koldusokról való gondoskodás) és tűzrendészeti kötelezettségek.

A rendelkezésre álló szűkös anyagi forrásokból több más dologra is kellett fordítaniuk. A rossz termés idején, az inségre való tekintettel a rászorulóknak kenyeret biztosítottak. 1867 februárjában a felnőttek egy font (cca ½ kg) kenyeret, a gyerekek fél fontot kaptak minden napra. A helytartótanáctól kétszáz forint támogatást kapott a város. Előtejedeen nyolcvankilenc egész adagot, Nemesszegen negyvenhat, Újfaluban és Szerdahelyen együtt ötvenhét és fél adagot osztottak szét.⁵⁶ Még két évtizeddel később, 1888. februárban is észlelhető volt a nép elszegényedése. További problémákat okozott az ipar és a kereskedelem pangása, az előző év hiányos termése és a júniusi tűzvész negatív következményei. A város lakosságának helyzetét szem előtt tartva mindezt a közgyűlési jegyzőkönyvben rögzítették, és elutasították a fogyasztási adó emelését.⁵⁷

Tűzrendészeti szabályok az Alsó-csallóközi járásban

Az Alsó-csallóközi járás szolgabírája 1875. október 12-én Dunaszerdahelyen kelt rendeletével a tűzrendészeti és közbiztonsági szabályok erélyes, szigorú és fokozott éberséggel párosuló végrehajtását várta el a községi előjáróktól. Intézkedést kezdeményezett a tűzoltóeszközök felülvizsgálata érdekében. A szülőknek és gyámoknak meghagyta, hogy a gyermekeiknek a tűzszerekkel való játszást megakadályozni kötelességük. A lakosokat buzdítani kellett a tűzkár elleni biztosításra, miközben ez a községi épületek esetében az előjárók feladata lett. A hosszan felsorolt szabályok megszegőit pénzbírsággal és börtönbüntetéssel fenyíthették.⁵⁸

A tűzrendőri szempontok érvényesítése (1888)

Dunaszerdahely község szabályrendeletét a helyi közgyűlés 1888. február 18-án fogadta el.⁵⁹ A dokumentum értelmében a képviselő-testület hatáskörébe tar-

⁵⁶ Dr. Novák Veronika: Dunaszerdahely az alkotmányosság felújításától 1918-ig. In Uo. 74.

⁵⁷ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1888. február 17.

⁵⁸ ŠATT GA. NÚ DS. Prezidiálne spisy (1864-1932), šk. 69.

⁵⁹ ŠATT GA. NÚ DS. Administrálne spisy (1862-1921), šk. 71. Dunaszerdahely községnek alapszabályai, 1888. február 18.

tozott például a tűz- és közrendőrségi és szegényügy, az utcák és terek szabályozása és tisztántartása, építkezések alkalmával a tűzrendőri szempontok hangsúlyozása. Ezek érvényesítése érdekében csak a szépítő bizottság meghallgatása után intézkedhettek. (8. §. h, i, m)

A tűzrendőri szabályokat a városbíró tartatta be, továbbá gondoskodott a mentő- és oltószerek karbantartásáról, és veszély esetén a tűzoltószázaddal intézkedett a mentés és oltás körül. (22. §, r) A községi szolgálk között rendőrök és lámpagyújtók is voltak. Egy tizedes felügyelete alatt hat rendőr teljesített szolgálatot, egy éjjeliőr pedig az előtejadi külső részen. A tizedes éjjelente az őrszobán tartózkodott, és felügyelte az éjjeli szolgálat teljesítését. A rendőrök éjszaka felváltva járkáltak a városban, miközben őrködtek a személy- és vagyonbiztonság felett. A lámpagyújtó feladata az utcai lámpák meggyújtása, a lámpaszerkezeti hibák bejelentése volt. A községi szolgálköt a tanács fogadta fel, illetve bocsájthatta el. (37. §) A rendőrtizedes évi fizetése száznolcvan forint, a rendőröké fejenként száznegyven volt, de évente egy-egy pár csizmát, nyári kabátot, nadrágot, sapkát, téli ruházatot és alkalmanként köpenyt kaptak. Az előtejadi éji őr és a lámpagyújtó évi hatvan forintért szolgált. A kéményseprő díjazását a megyei szabályrendeletben rögzítették. Viszonyításként említendő, hogy a városbíró kétszáz forint fizetést kapott. (38. §)

A szabályrendelet XVI. fejezete tárgyalta a tűzoltó intézményt. A veszély elhárítására és az oltás irányítására önkéntes tűzoltószázad felállításáról rendelkeztek, a képviselő-testület védnökségével. A századparancsnok vezetése alatt jó magaviseletű és kifogástalan előéletű községi lakosok álltak. A település saját költségén gondoskodott a tűzoltószerek beszerzéséről, melyeket erre a célra szánt épületben (vagyis a szertárban) helyeztek el. Azokat a tűzoltók szertárnoka gondozta, és az esetleges hibákat az előljáróságnak jelentette.

Az éjjeliőri szolgálatról

A szövegben olvasható éjjeliőr megnevezés nem ismeretlen a magyar nyelvterületen. Habár a városi és falusi éjjeli őrködés a múltban összeolvadt az órákat kiáltó énekes éjjeliőrök történetével (vö. a főcím alatti éneket, 1850-ből). A történeti források az éjjel őrködő személyekre többféle megnevezést használtak (virrasztó, várvirrasztó, órákiáltó, bakter, városőrző, cirkáló, őrálló, strázsza, wachter stb.), ám nem feltétlenül a többféle munkakör megkülönböztetése céljából. A magyar elnevezés sokáig ingadozott, illetve hatással volt rá a latin és a német nyelv is. Valójában nem minden falusi (városi) őrálló volt kiáltó (énekes) éjjeliőr. A rájuk vonatkozó történeti források századról századra érzékeltetik a hivatás céljának és a ki-

vitelezés módjának változását. (1409, Sopron: wachter; 1686, Nagyszombat: éjszakai őrk-órák jelzői (latinul); 1717, Komárom: cirkáló személyek; 1770, Szentgyörgy: őrség (németül); 1888, Dunaszerdahely: éjjeliőr)⁶⁰

A dunaszerdahelyi szabályrendeletet Pozsony vármegye törvényhatósági bizottságának 1888. október 1-én tartott rendes közgyűlésén hagyták jóvá.⁶¹ Mint fentebb olvashattuk, a rendőrök mellett egy éjjeliőr is teljesített szolgálatot az előtejadi külső részen. Az országos vásárok alkalmával kötelezték őket a kocsirendezésben való részvételre. Az egy évre szóló éjjeliőri fizetés megegyezett a lámpagyújtó juttatásával (hatvan forint).

Az 1891-es tűzrendészeti szabályrendelet alapján a tűzrendőri szolgálatot az állandóan alkalmazott nyolc rendőr teljesítette. Szükség esetén éjjelre és nappalra a férfilakosság köréből is szervezettek őrjáratokat. Az éjjeli tűzőrök kirendelése és felügyelete a községi bíró kötelessége volt [9-10. §]⁶² Ezt a tevékenységet a tűzoltók munkájával hangolták össze, mint azt részletesebben kifejtve a későbbi fejezetben láthatjuk majd.

A tűzrendészeti kormányrendelet vármegyei és helyi végrehajtása

Orczy Béla belügyminiszter az 1888. augusztus 12-én kelt körrendeletében kezdeményezte a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátását. Tette ezt a tűzvészek okozta jelentős károokra és a nemzet közgazdasági érdekeire hivatkozva. Véleménye szerint a rendeletről akkor várható érdemi eredmény, ha végrehajtásakor a törvény-

Magyar Királyi Belügy Minister
(kőbélyegző lenyomata, 1890)

⁶⁰ Szomjas-Schiffert György: Hajnal vagyon, szép piros... Énekes várvirrasztók és órákiáltók, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999, 84-85., 87-97.

⁶¹ ŠATT GA. NÚ DS. Administrálne spisy (1862-1921), 1888 adm., šk. 71.

⁶² ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73, Dunaszerdahely község tűzrendészeti szabályrendelete, 1891. június 20.

hatóságok és közegeik híven megteszik az előírt kötelességeiket.⁶³ Erről pedig december 15-ig „*okvetlenül tüzetes*” jelentés visszaküldését hagyta meg.⁶⁴

A kormányrendelet pontosan meghatározta a tűzrendészet fogalmát: azon szabályok összessége, melyek célja a tűzvesz kitérésének megakadályozása, illetve lehetőleg a mielőbbi eloltás biztosítása. Az intézkedések tehát elsősorban a megelőzésre irányultak, ugyanakkor a gyors és sikeres oltásra törekedtek. Ennek eredményeként fogalmazódott meg a célszerű építési rendszabályok szükségessége, a tűzveszélyes tárgyak iránti intézkedések foganatosítása, a tűzoltószerek beszerzése, a tűzoltói rend megállapítása, valamint a tűzoltói és mentői intézmények (tűzoltóság) létesítése. Mivel a kormányrendelet lényeges elemeit korábban már ismerttettem,⁶⁵ ezért tanulmányomban annak Pozsony vármegyei fogadtatására, és a végrehajtás kapcsán hozott intézkedésekre hozok helyi példákat, elsősorban Dunaszerdahelyről és környékéről. Minden köztörvényhatóságot utasítottak a rendelet közgyűlési megtárgyalására, egy cselekvési program megállapítására, szabályrendeleteik kiadására, illetve a meglévők átdolgozására, és jóváhagyás végett a belügyminiszternek való megküldésre. (VII. fejezet) A törvényhatóság első tisztviselőjét (alispán, polgármester), továbbá a főszolgabírákat kötelezték a tűzrendészetet „*kiválólag gondozni, a felett felügyelni, azt folyton nyilvántartani s a mutatkozó szükség szerint lehetőleg fejleszteni*”. A Belügyminisztérium a magyar országos tűzoltó szövetséggel együttműködve külön megbízottak kiküldését tervezte.⁶⁶

Pozsony vármegye törvényhatósági bizottságának 1888 októberének első napján tartott rendes közgyűlésén tárgyalták a belügyminisztériumi körrendeletet a tűzrendészeti szabályozás végrehajtása érdekében. A megyében a kormányrendelet közhírré tételére a járási főszolgabírákat és a városokat bízták meg. Az állandó választmány javaslata alapján bizottságot hoztak létre az alispán elnökletével, a megnevezett mérnökök, a vármegyei főorvos, a járási főszolgabírák és a városok rendőrkapitányainak tagságával. A kormányrendelet adatainak felhasználásával, a vármegye sajátos viszonyainak figyelembevételével építészeti és tűzrendészeti sza-

⁶³ A m. kir. belügyminiszternek 53,888/II. szám alatt az összes vármegyei és városi törvényhatóságokhoz intézett körrendelete, a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában. In Magyarországi rendeletek tára. 1888. Huszonkettedik folyam. Kiadja a M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1888. 122, 1727.

⁶⁴ Uo. 1728.

⁶⁵ PaedDr. Darnai Zsolt: XIX. századi tűzrendészeti szabályozás a Csilizközben. In Spravodaj múzea-Múzeumi Híradó, XXIX. roč./év. 2024, Žitnoostrovske múzeum v Dunajskej Strede-Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 2024, 65-89.

⁶⁶ Tűzrendészeti kormányrendelet. VII. fejezet. Köztörvényhatósági felügyelet. 1739-1740.

bályrendelet-tervezeteket dolgoztak ki. A törvényhatósági intézkedésről a kormányhoz „*tűzetes*” jelentést küldtek.⁶⁷

Dunaszerdahely község szabályrendeletéről, mely tűzrendészeti és tűzoltóegylet-alapítási jogköröket és feladatokat is meghatározott, a régió több más településének dokumentumával együtt a vármegyei törvényhatóság októberi közgyűlésén döntöttek. Az állandó választmány véleményezése alapján elfogadták és záradékolták. A szabályrendeletek egy-egy példányát megőrzésre a vármegyei levéltárban helyezték el, a többi pedig az Alsó-csallóközi járás főszolgabírájához került, további intézkedés céljából.⁶⁸

Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendeletének tervezetét 86 §-ba rendezve, nyomtatott formában német és magyar nyelven küldték ki véleményezésre. A csallóközi Somorja tűzoltóparancsnoka, Ivánfi Béla a javaslatát 1888. szeptember 24-én kelt levelében foglalta össze a település polgármesterének.⁶⁹ A város tűzrendészeti szabályrendeletét egy évvel később, 1889. szeptember 27-én és pótlólag az 1891. március 31-én tartott közgyűlésen fogadták el. A magyar királyi belügyminiszter nevében 1891. május 24-én Budapesten erősítették meg.⁷⁰

Dunaszerdahely ún. kéménytisztítási ügyének megnyugtató rendezésére 1883. április 14-én szánták el magukat. A képviselők megbízása alapján az előljárásság kötelezte a kéményseprőt a szokásos díjak szedése mellett a kémények rendes seprésére. Kimondták továbbá, hogy indokolt esetben elrendelhető a kényszerseprés, az ellenszegülőkre bírság kiszabása.⁷¹ Németh Miklós képviselő 1885. márciusi felszólalásában hívta fel a testület figyelmét arra, hogy a legutóbbi tüzeset alkalmával a ló- és székertulajdonosok nem teljesítették a vízhordási kötelezettségüket. Erre vonatkozó községi határozat viszont korábban még nem volt.⁷² A közrendészeti feladatok részeként a városi rendőrök szervezetét kiépítették, majd az

⁶⁷ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zapisnice municipálneho výboru (1888-1895). 229/150. Jegyzőkönyv, 1888. október 1.

⁶⁸ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zapisnice municipálneho výboru (1888-1895). 303/191-192. Jegyzőkönyv, 1888. október 1.

⁶⁹ ŠATT GA. Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút Bratislavskej župy; č. 1811/1888 šk. 225. Somorja tűzoltóparancsnoka, Ivánfi Béla által a település polgármesterének 1888. szeptember 24-én írt levele.

⁷⁰ Somorja r. t. város tűzrendészeti szabályrendelete, 1889. szeptember 27. (pótlólag 1891. március 31.)

ŠATT GA. Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút mesta; 1889 č. 3292/1889 šk. 228.

⁷¹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1883. április 14.

⁷² ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1885. március 3., 15.

1887-es zavargásokat követően polgári őrséggel megerősítettek. A kiadások egyre csak terhelték a város pénztárát: a községi rendőrbiztos, egy tizedes mellett további hat rendőr fizetését és egyenruháját adták (1897). A vezetés tervei között szerepelt a Nagyudvarnokon székelő csendőrőrs Szerdahelyre való költöztetése. Új csendőrlaktányát a kilencszázas évek elején építettek (1911).⁷³

Az új tűzi fecskendők megrendelése

Az Alsó-csallóközi járás főszolgabírójának megállapítása szerint az itteni falvak a Walsér Ferenc-féle budapesti cég⁷⁴ és a soproni Seltenhofer Frigyes Fiai kínálatát elfogadva vásároltak új tűzi fecskendőket (lásd a képmellékletet).⁷⁵ Pozsony vármegye köztörvényhatósági bizottságának közgyűlésén hagyták jóvá a vételár részletfizetését biztosító kötelezvényeket. Ezeket záradékolva a községeknek további használatra visszaküldték. Dunaszerdahely 1889. évi számadása kapcsán a községi háztartást a helyszínen megvizsgálták. Ennek eredményéről a vármegyei számvevőség részletes jelentést készített azzal a megállapítással, miszerint az 1879–1880. évekből a tűzoltó-felszerelési járulékok terén hátralékkal (210 forint) rendelkeztek. A megyei közgyűlés úgy határozott, hogy az intézkedésre a községi előljáróságot utasítani kell. Az adósok vagyoni felelősséggel tartoztak, kivéve, ha igazolt volt a teljes elszegényedésük, esetleg az elköltözés.⁷⁶

A tűzrendészeti dokumentumok elfogadása

Az 1891-es év jelentős előrelépést hozott a helyi tűzvédelem megszervezése terén. A korábbi évek negatív tapasztalataiból kiindulva (önkéntesek hiánya, a tűzoltás irányításának hatásköri problémái) igyekeztek a tűzrendészet terén minden részterületet megfelelően szabályozni. Dunaszerdahely tűzrendészeti szabályrendelet-tervezetét és a tűzoltósági szabályrendeletét az 1891. június 20-án tartott

⁷³ Dr. Novák Veronika: Dunaszerdahely az alkotmányosság felújításától 1918-ig. In Uo. 75.

⁷⁴ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru (1888-1895). 323/253-254. Jegyzőkönyv, 1890. szeptember 29.

⁷⁵ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru (1888-1895). 699/490-491. Jegyzőkönyv, 1890. december 15-16.

⁷⁶ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru (1888-1895). 1017/749-756. Jegyzőkönyv, 1890. december 15-16.

közgyűlésen tárgyalták meg. A tervezetet egyhangúlag elfogadták, és törvényhatósági jóváhagyás végett azonnal felterjesztették. A tűzoltósági szabályrendelet több pontjához módosításokat fűztek. Az átírását követően Pirk Flóris, Neubauer Vilmos és Biró Dániel hitelesítette a dokumentumot.⁷⁷

A község szabályrendelete 28 paragrafusba rendezve adta meg a legfontosabb tűzrendészeti intézkedéseket.⁷⁸

Ezen ügyeket a községi bíró és a jegyző intézte [1. §], és a szükséges anyagiakat, erre a célra elkülönített alap hiányában, a községi pénztárból fedezték. [2. §] A szabályrendelet ellen vétőket pénzbüntetéssel, vagy fizetéseképtelenség esetén tizenkét órától öt napig terjedő elzárással sújthatták. A kihágási ügyekben első fokon a főszolgabíró járt el. [3. §] A megelőzés az előljáráóság feladata lett, továbbá a lakosságot a tűzkár elleni biztosításra továbbra is buzdítaniuk kellett. [4. §] A házbirtokosok vagy bérlők kötelesek voltak a kéményeket havonta legalább egyszer kéményseprővel átnézetni. [5. §] Rendelkeztek továbbá a takarmány, a szalma és a könnyen gyúló anyagok tárolásáról [6. §], a betakarítási munkálatok tűzvédelméről [7. §], a portákon tartott éves tűzrendőri szemlérről. [8. §]

A tűzrendőri szolgálatot az állandó alkalmazásban lévő nyolc rendőr teljesítette. Ha a közbiztonság érdeke úgy kívánta, a férfilakosság köréből éjjeli és nappali őrzőjáratokat szervezhettek. [9. §] Az éjjeli tűzőrök kirendelését és felügyeletét a községi bíró intézte. Ha ezt a feladatot a tűzoltószázad látta el, akkor felettük az illetékes tűzoltótiszt rendelkezett. [10. §] Az önkéntesek működését befolyásoló létszámcsökkenés vagy megszűnés esetén, a tervezet szerint, a köteles tűzoltók veszik át a feladatokat. [13. §] A tűzoltószerekről és azok megfelelő állapotáról a község gondoskodott. Ide tartozott három szívó fecskendő tömlővel, egy vízfordó kocsis három hektoliteres hordóval, két létra (lajtorja), négy csákány, nyolc fejsze, négy vasvilla, két lámpás. A szerek kezelése a tűzoltó testület feladata volt. Minden ház udvarán elérhető helyen egy létrát, egy kannát és egy víztartályt helyeztettek el. [11. §]

A tűzoltási intézkedéseket [12-28. §] rendkívüli alaposággal tervezték meg. Tűzjelzésre az oltás vezetését intéző előljáráóságon és a tűzoltókon kívül még a kéményseprő, a segédei, valamint a lakosság köréből kötelezett személyek azonnal megjelentek, mégpedig a feladatvégzéshez szükséges eszközökkel együtt. Felmentést csak azok kaphattak, akik az égő épület szomszédságában laktak, il-

⁷⁷ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1891. május 16., 1891. június 20.

⁷⁸ ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73, Dunaszerdahely község tűzrendészeti szabályrendelete, 1891. június 20.

letve a szélirány miatt házaik veszélyben voltak. A fogatokkal rendelkezők díjmentesen szállították a vizet, de a más községből származóknak fuvardíjat fizettek. Az észlelt tüzet „Tűz van!” kiáltással jelezték. Miután éjjel a harangozó a vészjelet leadta, a tűzvész irányába vezető utcákban lévő házak ablakait ki kellett világítani. Az elfogadott eljárási rendnek megfelelően, a sikeres tűzoltást követően az előjáróság, a bíró, a jegyző és a vezénylő tűzoltóparancsnok a szakértők közreműködésével azonnal megkezdte a tűzvész okát kinyomozni, valamint a mentő és oltó intézkedéseket kiértékelni. Erről jegyzőkönyvet vettek fel, amit az eljáró hatósághoz rögtön felterjesztettek. Gyújtogatás alapos gyanúja esetén az illetékes bírósághoz fordultak.

A dokumentum a levéltári megőrzésnek köszönhetően maradt fenn, és vált kutathatóvá.

A megyei közgyűlési jegyzőkönyv (1891) alapján Dunaszerdahely község szabályrendelete jóváhagyásra került. Utóbbi azonban csak olyan megjegyzéssel, hogy a büntetési esetekre vonatkozó tételeket ki kellett hagyni, mivel ilyenek községi szabályrendeletekben nem szerepelhettek. Mindkét dokumentum egyik záradékolt példánya a vármegyei levéltárba került, míg a másik az Alsócsallóközi járás főszolgabírája útján a községnek lett visszaadva.⁷⁹

A század végéről még egy helyi tűzvédelmi szempontból fontos intézkedésről tudunk. 1897. március 22-én a tavaszi rendes ülésen tárgyalták az építkezési, szépitészeti és köztisztasági szabályrendeletet. A közgyűlés által tett módosításokat, mint például az utcai közlekedés akadályozásának tiltását, tartalmazta az új változat, amelyet jóváhagyás végett Pozsony vármegye törvényhatóságához terjesztettek fel. Ezzel elérkeztünk Dunaszerdahely 19. századi tűzrendészeti vonatkozású intézkedéseit bemutató fejezetünk végéhez, hogy a fenti ismeretek birtokában értékelhessük a dunaszerdahelyi tűzoltói csoportok alapítására és működtetésére irányuló törekvéseket.

Az első szervezett tűzoltó csoport megbízása (1864)

Dunaszerdahely decemberi közgyűlésén a Pozsony megyei tisztség 1864. november 7-én kelt határozata alapján a tűzrendőri szabályokat felolvasták, azokat

⁷⁹ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápísnice municipálneho výboru (1888-1895). 693/536. Jegyzőkönyv, 1891. december 21-22.

tudomásul vették. Annak megfelelően tűzoltó egyénekül a csizmadia céh tagjai, mint „*tapasztalt bátorságúak jeleltettek ki*”.⁸⁰ A tagok felkérése tűzoltási feladatvégzésre Magyarországon sem volt ismeretlen eljárás. Olyannyira nem, hogy a szervezett csoportok tűzoltását tekintve a diákok mellett (vö. diáktűzoltóság, Debrecen) éppen a céhtagok kerültek bevetésre.⁸¹ Utóbbiak hatékonyságát tekintve azonban megoszlanak a vélemények. Voltak, akik úgy vélték, hogy sokszor éppen a céhek oltási módjának rendszertelensége csökkentette a tűzvész elleni esélyeket. Ráadásul nem volt példa nélküli az sem, hogy a legények munkájába a lakosság soraiból is beleavatkoztak, ami az irányítók tevékenységét akadályozta. Sajnos a szerdahelyi csizmadia céh tagjainak tűzoltói bevetéséről forrásközlés nem maradt ránk, de a közgyűlés már 1865. július 1-én, más városok példája nyomán, egy tűzoltó testület megalakítását határozta el. A szándék sikeres megvalósítását és az egyleti működést, illetve az alapszabály elkészítését igazoló levéltári dokumentum eddig még nem került elő. Pedig mint fentebb láttuk, a vezetés konkrét célokat fogalmazott meg, amikor a leendő tagokat a fecskendők kezelésére és más egyéb tűzoltási műveletekre tervezték kiképezni. A kivitelezésre maga a városbíró jelentkezett további segítőivel együtt.⁸²

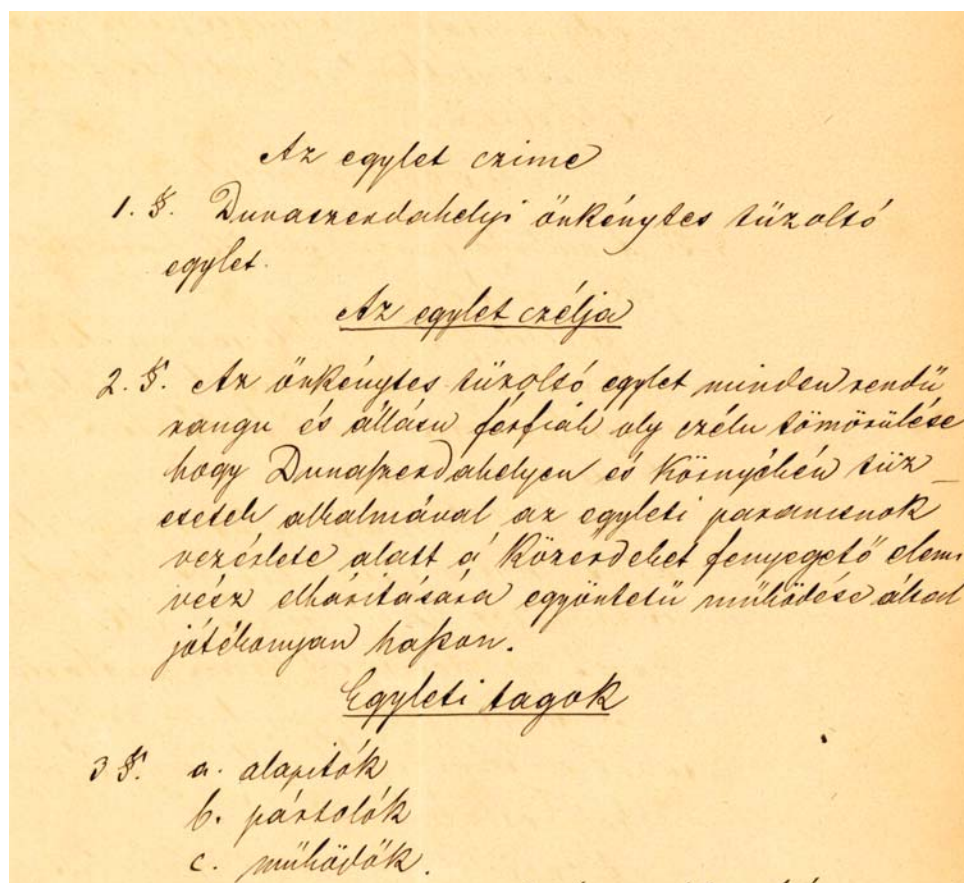
Az első önkéntes tűzoltó egyesület alapszabály-tervezetének elfogadása (1874)

Az önkéntes tűzoltók egyesületalapítási szándékának kihirdetését megelőzően a képviselő-testület 1874. május 8-án tartott rendkívüli közgyűlést. Az oltáshoz megfelelő szerek is kellene, ezért a község birtokában lévő három fecskendő állapotát felmérő szakértői véleményt tárgyalták meg. A vizsgálat szerint csak egy bizonyult használhatónak. A másik kettőt jelentős anyagi ráfordítással tudták volna alkalmassá tenni, ám még így sem volt garancia azok tartós használatára. Mivel „*D. szerdahely épületeinek tömegét tekintve egy fecskendő elégtelen*”, ezért a jelenlévők egyhangúan támogatták az új eszköz megvételét. Döntés született két vízfordó kocsi vásárlásáról, valamint hordó, kád és legalább 40 darab vízkanna beszerzéséről

⁸⁰ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1864. december 12.

⁸¹ Dr. Szilágyi János, Dr. Szabó Károly: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern idő-kig, BM Könyvkiadó, Kecskemét, 1986, 168., 172.

⁸² ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1865. július 1.

Dunaszerdahelyi önkényes tűzoltó egyesület (szabályrendelet, 1874, részlet. MNL)

is. Az előzetes számítások a kiadásokat 1300 forintra becsülték. A fecskendő a gyártótól két évi törlesztés vállalásával tervezték átvenni. Az összeg egy részét a város területén ingatlannal rendelkezők, illetve a helyi lakosok földje, háza, személykeresete és jövedelmi adója után kívánták biztosítani. A zsidó hitközség részéről Frei Mózes vállalta az egykoron általuk átadott, időközben használhatatlanná nyilvánított szer felújítását. Ajánlatát a képviselők elfogadták, továbbá az új fecskendő és a vízhordó kocsik beszerzésével Gulázszy József városbíró és Feuerlösch Zsigmond, Neubauer Vilmos, Németh Miklós urakat bízták meg. A tűzoltó-felszerelés modernizálásáról a városbíró, Mészáros Lázár jegyző, valamint Kondé Gyula, Haskó József, Németh Miklós, Aranyosy László, Frei Mózes, Wahlberg Vilmos meghatalmazottja, Feuerlösch Zsigmond, Petényi Ádám, Neubauer Vilmos, Biró Ignác, Kondé Kristóf, Méhes Gyula, Juszt Farkas, Szeif Móric, Ládi Mihály képvisleti tagok jelenlétében döntöttek.

Dunaszerdahelyen az első tűzoltó egyeslet alapszabály-tervezetét 1874-ben fogadták el. A dokumentumot a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi. A Polgári kori egyesületek adatbázisban található, ahol a Polgári Kori Kormány-szervek iratait őrző levéltári osztályon lévő Belügyminisztériumi Levéltár Elnöki, Reservált és Általános irataiban fellelhető egyesületek alapadatait tették közzé. A szerdahelyi alapszabályt az Általános iratok (K 150) között helyezték el. A fennmaradt ügyirat tartalmazza az alispáni és belügyminisztériumi levelezést, illetve az alapító dokumentum tervezetét.⁸³ Az egyeslet megnevezése „*Dunaszerdahelyi önkényes tűzoltó egyeslet*” [1. §.], amely minden rendű, rangú és állású férfiak tömörüléseként jött létre. Célja a Dunaszerdahelyen és környékén keletkező tüzesetek alkalmával biztosítani a közérdeket fenyegető elemi vész elhárítását, mégpedig az egyesleti parancsnok vezérlete alatt és az egyeslet egyöntetű működése által. [2. §.]

Az egyesleti tagok lehetnek alapítók, pártolók és működők. Az alapítók sorába számítottak azok, akik legalább tizenöt forintnyi alapítványt tettek. Adományait elsősorban felszerelésre és az egyesleti pénzalap gyarapítására fordították. Az emlékkönyvbe a neveket, a felajánlott összegeket és a legfontosabb eseményeket írták be. A pártolók évenként legalább két forinttal járultak az egyeslet fenntartásához [3. §.], és a választmány előtt tett szóbeli vagy írásbeli nyilatkozattal lettek tagokká, három évre. [4. §.] A bajba jutott embereknek az ún. működők nyújtottak segítséget, akik viszont alapítók és pártolók is lehettek. [3. §.] Soraikba felnőtt korú és feddhetetlen jellemű férfiak jelentkezhetek, valamely egyesleti tag ajánlása alapján. Ehhez szükséges volt még a választmány előtti kézadás és a jelvény elfogadása. Neveiknek az egyesleti könyvbe történő beírása által kötelezték magukat az utasítások betartására. Ezután felvételi jeggyel és a szolgálati szabályzattal látták el őket. [4. §.]

A tagokat megillette a választási és választhatósági jog, valamint szabadon részt vehettek az üléseken. [5. §.] A működő tag felmentése után, az egyesleti jegy visszadását követően léphetett ki, míg a pártoló tag csak a vállalt három évi kötelezettség teljesítése után. Viszont a működő tag azonnal kizárható volt, ha kötelezettségének kétszeri megintés után sem tett eleget. [6. §.] Ehhez az alapszabályok ismételt áthágása és a becstelen magaviselet vezethetett. A kizárást két tag indítványozhatta, de végrehajtani csak a választmány titkos szavazása útján lehetett. A kizárt személy felülvizsgálatért a közgyűlés elé vihette ügyét. A kilépőknek vagy kizár-

⁸³ HU-MNL-OL-K 150-1874-III.-4.-31745. Dunaszerdahelyi Önkéntes Tűzoltó Egyeslet. Pozsony megye alispánjától, Pozsony, 1874. július 25., 5095. sz./874.

taknak semmi igénye nem volt az egylet vagyonára, és a jelvény további használata miatt a rendőr megbüntethette őket.

Az egylet ügyeit a közgyűlés és a választmány intézte. [7. §., Az egylet kormányzása] A közgyűlésen a működő, pártoló és alapító tagok vettek részt, és rendszeren minden év húsvét másodünnepén hívták össze őket. Rendkívüli ülést indokolt esetben tíz tag írásban tett kezdeményezésével az elnök bármikor összehívhatta. [8. §.] A közgyűlés gyakorolta a legfelsőbb határozati jogot, különösen pedig az egyleti tisztviselők megválasztását, a költségvetés elfogadását, a múlt évi számadások megvizsgálását és jóváhagyását. Hatáskörébe tartozott a választmány vagy a tagok által tett indítványok feletti határozathozatal, a fellebbezések elintézése, az alapszabályok megváltoztatása, az egylet megszüntetésére irányuló indítványok [lásd 15. 16. §.] eldöntése. [9. §., A közgyűlés hatásköre] Határozatképességéhez a tagok egynegyed részének jelenléte kellett. Ha ez nem teljesült, akkor tizennégy nap elteltével a jelenlevők bármily csekély száma mellett dönthettek. A választások egyik módja az általános felkiáltás volt, vagy tíz tag indítványára titkosan, szavazóívvel valószínűsítették meg. Szavazategyenlőség esetében az elnök álláspontja számított. [10. §.]

A választmányi ülésen megjelent az elnök, alelnök, főparancsnok, és öt-öt alapító, pártoló és működő tag, három évre választva. Az érvényes határozathozatalhoz a választmányi tagok egyharmadának jelenléte kellett. Az ülések jegyzőkönyveit mindig a következő alkalommal hitelesítették. A hallgatóság soraiban az egylet minden tagja helyet foglalhatott. Olyan ügyeket tárgyaltak, mint a tagok felvétele és kizárása, a pénztári felügyelet, a szükséges eszközök és szerek beszerzése, a kitűnő szolgálatokért jutalom vagy egyéb díjak megszavazása, az egyleti helyiség megszerzése, a közgyűlés elé terjesztendő indítványok előkészítése, a gyakorlómester, tanítók és szolgák felvétele és elbocsátása. [11. §., A választmány] A tisztikart az elnök, alelnök, főparancsnok, alparancsnok, főjegyző, aljegyző, orvos, pénztárnok, ügyész, főszertárnok, a két alszertárnok, a tornászok, mentők és oltók hadnagyai, szakasz-, illetve csoportvezetői és a fuvarbiztos alkották. Az elnök, alelnök, fő- és aljegyző, pénztárnok, ügyész, orvos az egylet bármelyik típusú tagja lehetett; de az egylet fő- és alparancsnoka, hadnagy, fő- és alszertárnok csak a működő tagok közül kerülhetett ki. A működő tisztikart három évre választották, ám változás esetén az új névsort a helyhatósággal közölni kellett. [12. §.] Az egylet vagyonát az alapítványok, az ajándékok, a pénzalap és az egyleti szerek képezték. A rendes kiadásokat a pártoló tagok évi járadékaiból és a pénzalap kamataiból fedezték. [13. §., Az egyleti vagyon] A tagok között egyleti ügyekben támadt ellentéteket a választott bíróság tárgyalta. Ide a választmány felhívása folytán mindegyik fél két-két bírót választhatott a tagok közül, akik pedig az elnököt adták. Aki az ítéletnek nem vetette alá magát, azt az egyletből kilépettnek tekintették. [14. §., A becsületbíróság] Az

Pozsony Vármegyének Pecsétje (1891)

alapszabályok módosítása iránti indítványt a választmányhoz írásban nyújtották be, ahonnan a véleményezéssel együtt a közgyűlés elé terjesztették. [15. §., Az alapszabályok változtatása] Az egyesület feloszlását a közgyűlés kétharmada mondhatta ki akkor, ha a működő tagok száma huszonöt fő alá csökkent, esetleg a működő tagok háromnegyed része a megszűnést támogatta. Az egyesület pénzvagyona ilyenkor „gyümölcsözés végett” a helyi takarékpénztárba kerülne, egészen az új egyesület megalakulásáig. A betétkönyvre és a felszerelésekre a város volt jogosult vigyázni. A feloszlásról a M. Kir. Belügyminisztériumot kellett értesíteni. [16. §., Az egyesület feloszlása]

1874. május 30-án Dunaszerdahelyen kelt dokumentum szerint az egyesület megalakulásához az alapszabályok megerősítése, legalább huszonöt működő tag jelentkezése, hatszáz forintból pénzalap biztosítása, és az alakuló közgyűlés összehívása kellett. A feltételek teljesítéséig az alapító bizottság gyakorolta az egyesületi választmány jogait.

A tűzoltó egyesület kinyilatkoztatta, hogy a testgyakorlásra, mint az egyesület növendék iskolájára tekint, ezért kötelességének tartotta azt teljes erővel előmozdítani. A dokumentumot a jegyző és az alapító bizottság elnöke, Kondé Gyula látta el kézjeggyével. Pozsony megye alispánja a „Duna-szerdahelyi önkénytelen tűzoltó egyesület” alapszabály-tervezetét három egyenlő példányban 1874. július 25-én terjesztette fel a Magyar Királyi Belügyminisztériumba. Pozsony megye közönségének megküldött budapesti válaszbán a módosítását kérték, amelyek a választmányi gyűlések szavazati arányára, a választmány elnökére, a közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítésére, az egyesület tisztviselőinek hatáskörére, a választott bíróság működésére vonatkozó jogszabályi utalásra, valamint a feloszláskor kötelező belügyminisztériumi felterjesztés módjára irányultak. Kérték továbbá a tervezet kiegészítését oly módon, hogy pontosan szabályozzák az oltás irányításának módját, különös tekintettel a hatósági rendőrfőnök vagy helyettese tevékenységére vonatkozóan.

Az önkéntesek egyesülete Kondé Gyula elnökletével 1874. május 30-án tartotta alapító közgyűlését, melyen elkészítették az alapszabályt, majd jóváhagyás végett felterjesztették. A század első parancsnoka Feuerlöschler Zsigmond uradalmi tisztartó, alparancsnoka Pirk Flóris helyi ügyvéd volt. Mint láttuk, az alapszabályokat a Belügyminisztérium pótlás végett visszaküldte. Innen többé már nem lett újra felterjesztve, mivel testületileg csupán egy évig működtek. Hogy az 1875 nya-

rán bekövetkezett feloszlás milyen körülmények miatt következett be, arról a beszámolót készítő későbbi „parancsnokság nem bírt tudomással”. Sajnálatos tényként ismertetik, hogy abból az időből csak néhány parancs és irat bizonyította a fennállásukat. Habár az országos szövetségnek tagjai voltak, az 1874-es alapító, pártoló és működő tagok létszámáról hiteles adatok 1884-re már nem maradtak ránk.⁸⁴

A szabályrendelet nem adott útmutatást a tűzoltói egyenruhákra vonatkozóan, pedig a Belügyminisztériumban már 1873-ban foglalkoztak a témával. Néhány törvényhatóságban ugyanis a rend- és csendőrségi közegek és a tűzoltó egyesületek tagjai a magyar királyi honvédtisztekéhez és a legénységéhez többé-kevésbé hasonló színű és szabású egyenruhákat, hasonló vagy teljesen azonos jelvényeket viseltek. A miniszteri álláspontot közvetítő Zeyk Károly államtitkár szerint ezek viselése helytelen, mivel félreértésekre, súrlódásokra és viszálykodásra adhattak okot.⁸⁵ Pozsony vármegyében a honvédtiszti és a megyei rendőrhadnagy ruházat egyes részei között volt egyezés. A megállapítás a tűzoltókat nem érintette.⁸⁶

A tűzoltófecskendők állapotának meghatározására felkért szakértő véleménye szerint négy közül kettő már hasznavehetetlennek bizonyult, ám az egyik javítása még megoldható volt. A feladat elvégzésére Föhr Károly pozsonyi gyáros által tett ajánlat bizonyult a legkedvezőbbnek, ezért részére 160-180 forintot a községi pénztárból fizettek ki.⁸⁷ A másik rossz állapotban lévő fecskendőre néhány évvel korábban (1874) tartott közgyűlésen Frei Mózes úr tett ajánlatot. A szerek felügyeletével Biró Daniel és Mihályi Mihály képviselőket bízta meg, mint a leltározásáért felelős személyeket.⁸⁸

A városi elöljáróság körében 1878 áprilisában merült fel az önkéntesek új egyletének megalapítási szándéka.⁸⁹ Az elindítását megelőzően a megszűnt társulat tartozásait kiegyenlítették, majd a tűzoltók pénztárában maradt összeget felszerelések fejlesztésére fordították. További források biztosítása érdekében felhatalmazták az elöljáróságot, hogy erre a célra az egylet fennállása és virágzása iránt leginkább érdekelt háztulajdonosoktól díjat szedjenek. Ezt az adott ingatlan méretei alapján állapították meg, évente fizetendő összegként.

⁸⁴ Füleky 1884: 182.

⁸⁵ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Hlavný župan (1868-1918). Všeobecná agenda hlavného župana. 95/1873, Magyar Királyi Belügyminiszter, Buda-Pest, 1873. október 10.

⁸⁶ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Hlavný župan (1868-1918). Všeobecná agenda hlavného župana. Magyar Királyi Belügyminiszter, Buda-Pest, 1874. február 2.

⁸⁷ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1877. április 18.

⁸⁸ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1877. május 26.

⁸⁹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1878. április (?)9.

A városbíró, Neubauer Vilmos és Pirk Flóris képviselők részvételével egy bizottságot állítottak fel, a fecskendőbódé sokkal célszerűbb helyre való áthelyezésének előkészítésére, valamint közkúthelyek létesítésére alkalmas helyek kijelölése végett.⁹⁰ Időközben az önkéntesség elvén alapuló egyletalapítási tervet is sikeresen megvalósították.

Az önkéntesek második egyletének megalapítása (1878)

Dunaszerdahely a saját kárán tanulta meg, hogy tűzvész idején nagyon tud hiányozni a szervezett és szakszerű tűzoltás. A Pozsonyvidéki Lapokra hivatkozva a Nemzeti Hírlap 1877. október 21-i számában közölt tájékoztatást a várost ért vesztről. Mire az oltók a helyszínre érkeztek, a szalmakazlakat és szénaboglyákat pusztítót tüzet már nem tudták megfékezni. A város megmentése érdekében a járási szolgabíró és segédje a helyszínen „erélyesen intézkedett”. A tudósítók sajnálkozva állapították meg, hogy ilyenkor általában sok a báméskodó, viszont a segíteni akarók között nincs rend és fegyelem, illetve mindenki parancsnok akar lenni. Szerintük „innen származik az a körülmény is, hogy Dunaszerdahelyen a tűzoltó egyesületet oly nehezen tudják hosszas vajúadás után is megalakítani”. Kemény kritika ez a fővárosból, amit a szerkesztő még egy kérdéssel is nyomatékosított: „Tán tanulnak a maguk kárán?”⁹¹

Akár így volt 1877-ben, akár nem, a szerdahelyiek tanultak a maguk kárán, ezért a feloszlott tűzoltó testület helyébe a községi hatóság felügyelete mellett kívántak újat létesíteni. A közgyűlés 1878 áprilisában döntött arról, hogy „a feloszlott önkénytes tűzoltó egyesület helyébe újból a városi Elöljáróság felügyelete, illetőleg kezdeményezése által életbe léptetendő”⁹². A törekvésük minden bizonnyal sikeres lehetett, hiszen az 1884-es parancsnokság által írt jelentésben ugyancsak az 1878. év nyarat adták meg. A tűzoltóknak nyáron minden héten egyszer szer- és menetgyakorlatot tartottak, télen pedig oktatást szerveztek. A helyi viszonyokhoz igazodva teljesen kiképezték őket, ezáltal alkalmassá váltak a rendszeres működésre.⁹³ Az egy-

⁹⁰ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1879. január 22.

⁹¹ Nemzeti Hírlap (Fővárosi napilap a politika, társadalom és irodalom köréből), 1877. október 21. (vasárnap), 3.

⁹² ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1878. április (?).9.

⁹³ Füleky 1884: 182.

let elnöki tisztségét Krascsenits Ferenc⁹⁴ helybeli ügyvéd, a járás volt országgyűlési képviselője látta el. A községi közgyűlésen határozatot fogadtak el az előző egylet után visszamaradt vagyon kimutatására. Az alapszabály elkészítésére az egylet ideiglenes parancsnokságát (Pirk Flóris, Nagy Miklós és Zmertych Ödön) kérték fel.⁹⁵ Az alapszabály-tervezet bemutatására májusban került sor, ám abban további lényeges módosításokat kezdeményeztek. A feladatot Biró Ignác, Mészáros Lázár és Pirk Flóris urakból álló bizottság vállalta.⁹⁶ Munkájukat siker koronázta, és a felsőbb szervek 1880. február 25-én 7436/1880. sz. alatt elfogadták azt.⁹⁷

Parancsnokuk Pirk Flóris lett, és „*az ő erélyes törekvésének köszönhető*” az újjáalakulás.⁹⁸ 1883. szeptember elejéig intézte a tűzoltók ügyeit és vezényelte a századot. Mivel családi körülmények miatt leköszönni kényszerült, ezért főparancsnokká Fülek Endre dunaszerdahelyi királyi járásbírói aljegyzőt, az akkori alparancsnokot választották. A jelentéstétel idején (1884) még mindig ebben a tisztségben tevékenykedett. Az új vezetés célul tűzte ki a hiányosságok megszüntetését, és jó igyekezettel és kitartással kívánták az akadályokat elhárítani. Az Országos Tűzoltó Szövetségnek 1878 óta újra tagjai voltak. Az egylet zászlójának felavatási ünnepségére és a tűzoltók főpróbájának megtartására 1880. augusztus 8-án került sor.⁹⁹ A század zászlóját 1878-ban Bartal Lajosné (zászlóánya) és Németh Miklósné úrnők adományozták.¹⁰⁰

Az általuk használt (1884) szerelvények Dunaszerdahely tulajdonát képezték: két újabb szerkezetű (szívó és nyomú) kocsifecskendő, egy régebbi, de átalakított, huszonnégy mászó és mentő teljes felszerelés (sisak, fejsze, öv, nagy és kis kötél), egy parancsnoki, egy alparancsnoki, négy tiszti, nyolc altiszti felszerelés (sisak, fejsze), a szivattyúsok és rendőrök részére szükséges övek és kötelek, két petróleum fáklya, hat darab kézilámpa, létrák stb. Előfogattal nem rendelkeztek, de vész esetén a lakosság ezt biztosította. A század magánvagyonát önszegélyező pénztárként kezelték, amelyet erre a célra rendezett multságok útján befolyt jövedelmek képezték. Az alap csupán segélyezésre, a tűzvész vagy gyakorlat során támadt károk megtérítésére szolgált. Az akkori összeg 493 frt 75 kr. volt.¹⁰¹

⁹⁴ Nagy 2023: 76.

⁹⁵ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1879. január 22.

⁹⁶ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1879. május 19.

⁹⁷ Fülek 1884: 182.

⁹⁸ Uo. 182.

⁹⁹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1880. július 24.

¹⁰⁰ Fülek 1884: 182.

¹⁰¹ Uo. 182.

A nyári hónapokban, minden évben, éjjeli őrseget adtak a város által a szertár mellé épített őrszobában. Ehhez torony nem tartozott, ezért a tűzország két tagja felváltva cirkált. A tűzoltók megállapítása szerint „szerencsétlen vidékünket gyakran és igen érzékenyen” sújtotta tűzkár. Az 1884-es évben tizenhét tüzesetet regisztráltak, és az önkéntesek Dunaszerdahelyen kívül Padány, Várkony, Hegybene-Éte házait oltották.¹⁰² Az egylet érdemeként tartották számon Hodos 1884-es megmentését. A régió tüzeit bemutató részben megismert vész kapcsán a mentésről tájékoztató tűzoltói lapban dicsérték a dunaszerdahelyi önkéntesek szakszerű munkáját. Jány (másutt Jányi) István hadnagy, segédtiszt, a derék parancsnok helyettesének vezetése alatt a fecskendőikkel gyorsan a szerencsétlenség helyszínén termettek, és „önfeláldozó működésüknek sikerült is a falu egyik felét megmenteni”. A szemtanúk elmondása alapján Hódosi Benő mászó és Marczely János szivattyús hadnagy különösen kitűntették magukat, amikor saját életük kockáztatásával mentettek. A tudósítás kiemelte még Wetzler József dunaszerdahelyi lakos tettét, aki nagy hordókban vizet szállított Hodosra.¹⁰³ Bizonyára nem ez volt az első eset, amikor a környékbeli települések lakosságának segítettek.

Adatok az egyházgellei fiókegyletről (1883)

Az önkéntesekhez 1883. március 30-án csatlakozott az egyházgellei fiókegylet. A szerdahelyi századorvos, dr. Hányi Károly járásorvos (alparancsnok) és a Vermes Péter gellei tb. parancsnok alapította. A fiókszázadot jól kiképezték, és hatvankét fővel kezdte meg rendes működését. A szeptemberi várkonyi tüzesetnél teljes megaláztatással köszönték munkájukat. A főparancsnok szerint sikeres oltásaikkal azt már bizonyították, hogy tevékenységükre szükség van, mivel a lakosok ijedségüknél fogva nem voltak képesek a dühöngő elem pusztítását megakadályozni, és az egyes községeknek „csakis nagyon primitív oltószereik” voltak. Reményei szerint ez intő példaként szolgál a lakosság előtt, és ezentúl biztosítva lesz számukra a szükséges pártfogás. A szerdahelyi anyaszázad létszáma kilencvenkilenc fő, míg az egyleté, beleértve a fiókszázad tagjait is, százhatvanöt fő volt.¹⁰⁴

¹⁰² Uo. 182.

¹⁰³ Tűzoltó-közlöny. A magyar tűzoltók szaklapja. Az Országos Tűzoltószövetség hivatalos értesítője. Hatodik évfolyam, 1884. október 29., 161. Megjegyzés: a nevet a beszámoló közlése alapján adtam meg.

¹⁰⁴ Fülekly 1884: 182.

A tűzoltószázad „kényszer útján” újjászervezése (1888–1890)

Az 1884-es főparancsnoki beszámolót követően nincs birtokunkban olyan tűzoltói dokumentum, amely magyarázatot adna a tűzoltószázad nehézségeire. Az 1885. szeptember 20-án Pozsonyban, Szalay Ödön elnökségével megalakult Pozsonymegyei Önkéntes Tűzoltó Szövetség legfontosabb céljaként a tűzoltóügy terjesztését határozta meg.¹⁰⁵ Tehát a megyei hatóság, a szövetség vezetése és a dunaszerdahelyi előjáróság elvi és gyakorlati támogatása ellenére mégis úgy alakult, hogy az önkéntes tűzoltók parancsnoka 1888. április 14-én a városbírónak írásban jelentette: a legénység különféle okoknál fogva annyira szétszórt. Ilyen körülmények között már nem működhettek.

A közgyűlésen elfogadott határozattal köteleztek minden 24 és 50 év közötti önálló, független lakost a tűzoltószázadba való belépésre, és legalább három év szolgálat teljesítésére. Akik testi fogyatékkal éltek, vagy „rovott” előéletük miatt nem jelentkezhettek, valamint azok, akik a községben ugyan házzal bírtak, de nem dunaszerdahelyi lakosokként voltak nyilvántartva, ők a házadójuk arányában kirott százalékot fizették.

Az újjászervezési terv részletes kidolgozására Pirk Flóris és Füleky Endre korábbi parancsnokokat, illetve Weisz Lipót urat kérték fel. Elrendelték még a hiányzó tűzoltószerek, vagyis negyven méter tömlő, két létra, egy támaszlajtorja, egy tömlőszárító rúd (szobor) beszerzését. Egy évvel a szándék megfogalmazását követően a bizottság a szabályzat átdolgozásával még nem készült el, ezért határozatot nem fogadhattak el.¹⁰⁶ Az ügyet

Dunaszerdahely Község Előjárósága
(körbélyegző lenyomata, 1897)

¹⁰⁵ A Pozsonymegyei önkéntes tűzoltó szövetség alapszabályai, Pozsony, 1885, 3.

¹⁰⁶ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889–1895), 1889. április 2.

megsürgetve a júniusi közgyűlésen már felolvashatták az egylet „*kényszer útjáni szervezéséről*” szóló alapszabály-tervezetet. Kisebbségi módosítások után alkalmasnak tartották arra, hogy Pirk Flóris és Erényi György hitelesítését követően a vármegegyei törvényhatósághoz jóváhagyás végett felterjesszék. A válasz megérkezéséig, és éppen a nyári szárazság miatti veszélyhelyzetre hivatkozva úgy döntöttek, hogy az előljárási megelőzési szándékkal a szükséges intézkedéseket sürgősen tegye meg.¹⁰⁷ A megyei törvényhatóság azonban „*alaki hiány miatt*” az alapszabályokat visszaküldte. A módosítások után újból felterjesztették azt.¹⁰⁸

A felekezeti iskolák kérése alapján a tűzoltóknak felállított testgyakorló szereket ezután az iskolás gyermekek is használhatták.¹⁰⁹

Tevékenységüket ismertető információként maradt fenn, hogy az uralkodó megkoronázásának 25. jubileuma alkalmából szervezett ünnepség részeként az esti kivilágítás ideje alatt a tűzoltók „*díszben*” sorakoztak fel.¹¹⁰ A kényszer útján újjászervezett század munkáját megörökítő forrásközlésről eddig még nincs tudomásunk. Ezután már csak a feloszlásukról olvashattunk.

Az önkéntes és a köteles tűzoltóság viszonyának rendezése (1891)

Dunaszerdahely vezetése 1891 nyarán fogadta el a század folyamatos működését garantáló dokumentumokat: a tűzrendészeti szabályrendeletet és a tűzoltóság szabályrendeletét. A tűzrendészet fejezetei között külön részt szántak a tűzoltók tevékenységének szabályozására.¹¹¹ Abban az esetben, ha az önkéntesek létszáma száz alá csökkenne, vagy a képviselő-testület szükségesnek látná az egylet megszüntetését, helyükbe a „*kötelező tűzoltó századot*” rendelik, amely a 20 és 40 év közötti férfilakosság köréből szerveződik. [13. §] A szolgálatban lévő tűzoltó közhatalosi személynek minősül, ezért köteles „*ebbéli minőségét kitüntető jelvényt viselni*”. [20. §] A vész helyszínén az oltási technika felett a tűzoltóparancs-

¹⁰⁷ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1889. június 8.

¹⁰⁸ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1889. szeptember 7., 1890. március 31.

¹⁰⁹ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1888. április 14.

¹¹⁰ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1892. június 4.

¹¹¹ ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73, Dunaszerdahely község tűzrendészeti szabályrendelete, 1891. június 20.

*Duna-Szerdahely nagy község szabály-
rendelete a tűzoltóságról.*

I. Fejezet.

1. §.

*Duna-Szerdahely községben a tűzrendé-
szet biztosítására az e részben fenálló közsé-
gi szabályrendelet 1. §. ához képest a közsé-
gi kötelező tűzoltóság szolgál.*

Duna-Szerdahely nagy község szabályrendelete a tűzoltóságról (1891, részlet, ŠA BA)

nok rendelkezett. Ha több tűzoltóság volt jelen, akkor a műszaki irányítás a helyi parancsnok hatáskörébe került. [24-25. §]

A *Duna-Szerdahely nagy község szabályrendelete a tűzoltóságról* című dokumentum tartalmát négy fejezetbe és huszonhat paragrafusba rendezték.¹¹² A tűzrendészet alapjául a községi szabályrendelet és a kötelező tűzoltóság szolgált. A tűzoltókról szóló fejezetben azonban az önkéntesek testületét és a községi, illetve köteles tűzoltóságot egyaránt megnevezték. Az önkéntesek a község védnöksége alatt álltak. A községi, illetve köteles tűzoltóságot ugyancsak a település tartotta fenn, és költségeit a helyi tűzrendészeti szabályrendelet alapján fedezték. A két testület viszonyát a harmadik paragrafus szerint egyértelműen meghatározták. Mivel Duna-szerdahelyen akkor a Belügyminisztérium által megerősített alapszabályokkal ren-

¹¹² ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73, Duna-Szerdahely nagy község szabályrendelete a tűzoltóságról, 1891. június 20.

delkező önkéntes tűzoltó egyesület létezett, ezért annak működési körét érintetlenül hagyták. Viszont arra az esetre felkészülve, hogy ezen egyesület megszűnne vagy tevékenysége veszélybe kerülne, a község már előre egy községi (köteles) tűzoltóságot szervezett. Utóbbiba a lakosság a 20-40 év közötti, szellemileg és testileg szolgálatképes tagjai tartoztak. A hatékonyság érdekében az előjáróság azonnal megkezdte az érintett férfiak összeírását, majd róluk a név, életkor és foglalkozás megadásával törzskönyvet vezettek. Az adatokban bekövetkező változásokat összegyűjtötték, és az új tagok névsorát minden év április végéig csatolták. A besorozottak a tűzesetek helyszínén a tűzrendészeti szabályrendelet előírásait követve jelentek meg. Főparancsnoki engedéllyel tag lehetett a negyvenedik életévét betöltő személy is, amennyiben a belépésre önként ajánlkozott, és teljesítette a feltételeket.

Ha az önkéntes tűzoltói tisztikar az egyesület működésképtelenségét a községi előjáróságnak jelentette – olvasható a hetedik paragrafusban –, a képviselő-testület egybehívásával a köteles tűzoltóság elindításához szükséges intézkedéseket elfogadták. A főparancsnok, alparancsnok, segédtsizt, század-őrparancsnok, szertárnok, hadnagyok, szakaszvezetők, szivattyúmester alkotta tisztikart a megjelent képviselők szótöbbségével három évre választották. A megbízatást kötelesek voltak elfogadni. Ez alól csak indokolt esetben mentesülhettek. A főparancsnok a községi előjáróság mellé rendelt szakközegnek minősült, aki fizetésre nem volt jogosult, és a tűzrendészeti ügyek tárgyalásakor helyet kapott a képviselő-testületben. Az oltásokkor mindenben ő intézkedett, de tevékenységével a képviselőknek felelt. Számára a tűzrendészeti, a tűzoltósági szabályrendelet és a szolgálati szabályzat volt a mérvadó.

A dokumentumot a keltezés (Dunaszerdahely, 1891. június 20.), a bélyegző lenyomata (Dunaszerdahely mezőváros pecsétje felirattal) és a bíró, a jegyző, valamint a hitelesítő bizottsági tagok aláírása zárta. Miután egyhangúlag elfogadták, megerősítés végett a Pozsony vármegyei törvényhatósági bizottsághoz terjesztették fel. A megyei közgyűlési jegyzőkönyv (1891) alapján Dunaszerdahely község szabályrendelete a tűzoltóságról és a tűzrendészeti szabályrendelete is az állandó választmány javaslatához képest jóváhagyásra került. Utóbbi azonban csak olyan megjegyzéssel, hogy a büntetési esetekre vonatkozó tételeket ki kellett hagyni (ilyenek községi szabályrendeletekben nem szerepelhettek). Egy-egy záradékolt példányuk a vármegyei levéltárba került, míg a másik az Alsó-csallóközi járás főszolgabírája útján a községnek lett visszaadva.¹¹³

¹¹³ ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru (1888-1895). 693/536. Jegyzőkönyv, 1891. december 21-22.

Az ideiglenes tűzoltó csapat felállítása (1893)

A helyi közgyűlés 1893 augusztusában tudomásul vette, hogy a második önkéntes tűzoltó egyesület feloszlott. Éppen ezért az előljáróság negyven tagból álló csoport felállításáról határozott, melynek feladata a szakszerű oltásban való közreműködés volt. A megszünt tűzoltóság azon tagjaitól, akik nem léptek be az ideiglenes csapatba, a felszerelési tárgyakat beszédtek. A kivitelezési feladatokkal az előljáróságot bízták meg. A létszám garantálása érdekében elrendelték a 20 és 40 év közötti lakosok összeírását. A további intézkedéseket a közgyűlésen tervezték megtárgyalni.¹¹⁴

A jegyzőkönyvi adatok alapján úgy tűnik, hogy az ideiglenes csapat szervezési módját tekintve a köteles tűzoltó egyesület jellemzőit viselte, ám a képviselők még tartózkodtak a kötelezőség csapatnévi megnevezésétől. Sajnálatos módon további források nem állnak rendelkezésünkre, így pontosan nem tudjuk, hogy 1893 és 1896 között hányszor próbálkoztak az önkéntesek sorállományának feltöltésével.

A köteles tűzoltók egyesületének létesítése (1896)

A képviselők a tűzrendészeti kiadások megvitatása mellett már az 1895. szeptemberi ülésen támogatták a köteles tűzoltóság létrehozását biztosító községi szabályrendelet mielőbbi hatályba lépését.¹¹⁵ Az öt évvel korábban (1891) kidolgozott dokumentum volt hivatott előre rendezni az önkéntes és a köteles egyesület egymáshoz való viszonyát. A megyei törvényhatóság által jóváhagyott szabályrendeletet a képviselő-testület, Orosz Simon bíró elnökletével, az 1896. július 7-i rendkívüli közgyűlésen tárgyalta. Ennek lényege a rendeletben leírt végrehajtási protokoll elindítása, illetve a megvalósítás lépéseinek előzetes egyeztetése volt.

Az addig tett intézkedések eredményeként elkészült a köteles tűzoltók összeírása, melyben minden húsz és negyven év közötti, megtelepedett, illetve itteni állandó lakással rendelkező személy szerepelt. A tisztikar megválasztása a képviselők jogkörébe tartozott. Dunaszerdahelyen továbbra is volt (akkor éppen alacsony létszámú) önkéntes tűzoltó egyesület, amit érintetlenül hagytak. Mivel a tűzoltás

¹¹⁴ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1893. augusztus 29.

¹¹⁵ ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1895. szeptember 2.

és a mentés sikerének garanciáját az egységes szervezetben és a gyakorlatok összehangolásában látták, ezért a köteles tűzoltóságot az önkéntes tűzoltó egyesület parancsnokságának rendelték alá. Ennek megfelelően egy évre a köteles tűzoltóság tisztikarát sikeresen megválasztották, mégpedig a következő tagokkal: főparancsnok (Erényi Géza), alparancsnok és főszertárnok (Molnár Lőrinc), segédtsízt és század-őrpáncsnok (Pronai Ferenc), alszertárnok (Schill József), osztályparancsnok (Szabó Imre), szakaszparancsnok (Jedlicska László), szakaszvezető (Pfléger József, Raska András, Szeiff Kálmán). A főparancsnok feladata volt a községi elöljáróság felé jelezni a gyakorlatokat és az éjjeli őrseget indokolatlanul mulasztók nevét, akiket bírságolás végett azonnal a járási főszolgabírónál jelentettek fel. A szolgálat alól lehetett mentességet szerezni, de az ún. mentesítési díjat a tűzrendészeti alapba be kellett fizetni.

Összegzés

Vajon a vizsgált időszakra vonatkozóan a hatékonyságot tekintve hogyan értékelhetjük a dunaszerdahelyi tűzrendészetet és az együletalapításokat?

A válaszadás előtt érdemes figyelembe venni, hogy a 19. század második felében Csallóköz-/Duna-Szerdahely egész sor változáson ment keresztül, és nem csak a nevét illetően: az elődtelepülések integrálásának kivitelezése, a gazdasági nehézségek okozta gondok megoldása, a lakosság egyes részei körében tapasztalt szegénység és ínség kezelése, a területek átrendeződése, a lélekszám növekedése, a regionális és országos politikai helyzet változása, a helyi vezetőktől mind-mind megfelelő válaszlépéseket igényelt. A tűz pedig pusztított, és a helyreállítás megszervezése újabb és újabb kihívások sokaságát hozta magával. Közben pedig rendezték a piacok időpontjait, a vásárterek elhelyezését, az idegenek letelepedését, az iskolák alapítását és fenntartását, a dühöngő marhavész vissza-visszatérését, a hajdúk és rendőrök szolgálatát, kórház- és iskolaépítési alap indítását; faiskola, vásártér, utak, járdák, csatornák stb. létesítését. Megoldást kellett találni a koleraispor-tályra és a járványkezelésre; díjazni a lámpagyújtót, éjjeliőrt, sírásót, jegyzőt, tanítót, harangozót; kellett a saját községháza, börtön, vasút, kavicsverem, utcalámpa, toronyóra. Hatékonyan kezelni a sörmérést, kocsmáztatást, helypénzszedést, húskimérést, újoncozást, mázsálást, mértékhitelést, katonai beszállásolást, orvosi ellátást, lelencek helyzetét, koldusügyet, adószedést, gyógyszerárügyet, a különféle panaszokat, viszályokat, zavargást, és még hosszan folytathatnánk a sort. Szólhatnánk még a választások lebonyolításáról, a hatóságokkal való kapcsolattartásról, a vármegyei rendelkezések betartásáról, a jogszabályi változásokból eredő kötelezettségekről, és természetesen a lakossági igényekről.

Úgy gondolom, hogy a településvezetés szerteágazó tevékenységi körének ismeretében lehet véleményt alkotni arra vonatkozóan, milyen is volt a tűzrendészet szabályozása, az egyletek alapításának és megtartásának hatékonysága. Mindeközben tűzvédek és kisebb-nagyobb tüzesetek okoztak itt pusztítást, amiből az előjáróság a leglényegesebb tanulságot a köz érdekében helyesen vonta le: a jól kiképzett, éjjel-nappal rendelkezésre álló, a szakszerű oltásra kész szerekekkel megfelelően ellátott tűzoltó csoportra szükség van! Pedig hát lássuk be, a levéltári forrásokban fennmaradt adatok alapján ennek biztosítása Dunaszerdahelyen a vizsgált időszakban nem volt éppen egyszerű dolog.

1854 és 1900 között Dunaszerdahely a tűzrendészet változását tekintve innovatív, míg a tűzoltók egyesületeinek alapítását nézve rendkívül mozgalmas időszakot élt meg. Ha csak arra gondolunk, hogy az első tűzoltókannák szétosztásától (1861), a községi szabályrendeletek megalkotásán (1872) át miképpen jutottak el az új oltószerek beszerzéséig (1874), majd a megyei hatóságok által méltán támogatott tűzrendészeti dokumentum hatályba lépéséig (1891), ezen a területen egyértelmű fejlődés figyelhető meg. Ami pedig a tűzoltóhagyomány sikeres átörökítését illeti, a dunaszerdahelyi tűzoltók minden nehézség dacára elvégezték a legfontosabb feladatukat: értéket és életet mentettek.

A kutatómunkám során nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani a Pozsonyi Állami Levéltár, a Nagyszombati Állami Levéltár Galántai Fióklevéltára Vágsellye, a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára és a Mosonmagyaróvári Fióklevéltár, a Győr-Moson-Sopron Vármegyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság Mosonmagyaróvári Katasztrófavédelmi Kirendeltség, a Katasztrófavédelem Központi Múzeuma (Budapest) és a Csallóközi Múzeum munkatársainak.

Levéltári források és segédletek

HU-MNL-GyMSMGyL-IV.A 502.a. Moson vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1594-1848). Közgyűlési jegyzőkönyvek (protocolla congregationum). 1676.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. január 16.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. március 27.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. július 8.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1861. október 19.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1862. október 15.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1864. december 12.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek 1861-1888, 1865. július 1.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1865. szeptember 7.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1867. március 14.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1872. március 2.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1872. december 21.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1873. szeptember 10.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1873. október 4.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Hlavný župan. 1868-1918. Všeobecná agenda hlavného župana. 95/1873, Magyar Királyi Belügyminiszter, Buda-Pest, 1873. október 10.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1873. december 6.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Hlavný župan. 1868-1918. Všeobecná agenda hlavného župana. Magyar Királyi Belügyminiszter, Buda-Pest, 1874. február 2.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1874. április 7.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /National Archives of Hungary
HU-MNL-OL-K 150-1874-III.-4.-31745. Dunaszerdahelyi Önkéntes Tűz-
oltó Egylet. Pozsony megye alispánjától, Pozsony, 1874. július 25., 5095. sz./874.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1875. április 28.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1876. július 22.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1877. április 18.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1877. május 26.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 877/1877.,
Pozsony megye Közigazgatási Bizottságának üléséről, 1877. december 6.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1878. április (?).9.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1879. január 22.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1879. május 19.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1880. július 24.

ŠATT GA. Fond: Magistrát mesta Šamorín, č. 471/1880 šk. 209.

Az alispán levele a szolgabíráknak és a városok polgármestereinek. Pozsony,
1880. április 23.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Hlavný župan. 1868-1918. Všeobecná agenda
hlavného župana. 614/1880, Magyar Királyi Belügyminiszter, Buda-Pest, 1880.
augusztus 7.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1880. Tűzkárkimutatás az 1880-ik évről.
Felső-csallóközi járás

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1883. április 14.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1885. március 3., 15.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1887-1888. 48. 102., DSzerdahely község elöljáróságától 1887. június 20-án a főszolgabírónak küldött jelentés.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1887-1888. 48. 102., 1887. június 20-án kelt jelentés a dunaszerdahelyi csendőrőrsről.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1887-1888. 48. 102., Duna Szerdahely nagyközség leégett részének Helyszinrajza, felmérve 1887. július 5-én.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1887. augusztus 24.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1887. augusztus 24., 1887. december 27.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1888. február 17.

ŠATT GA. NÚ DS. Administrálne spisy 1862-1921, šk. 71. Dunaszerdahely községnek alapszabályai, 1888. február 18.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1861-1888), 1888. április 14.

ŠATT GA. Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút Bratislavskej župy; č. 1811/1888 šk. 225. Somorja tűzoltóparancsnoka, Ivánfi Béla által a település polgármesterének 1888. szeptember 24-én írt levele.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1888-1895. 229/150. Jegyzőkönyv, 1888. október 1.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1888-1895. 303/191-192. Jegyzőkönyv, 1888. október 1.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. A kisudvarnoki tűzesetről az Alsó-csallóközi járás főszolgabírája által az alispánnak küldött jelentése, DSzerdahely, 1888. szeptember 25.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868-1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Báró Orczy Béla belügyminiszter távirata Pozsony vármegye alispánjának, Budapest, 1888. szeptember 28.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868–1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Kimutatás az alispán által utalványozott 200 frtnyi segély felosztásáról, Kisudvarnok község, 1888. szeptember 28.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868–1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Pozsonyvármegye törvényhatósági bizottságának az 1888. évi december 17 és 18-án tartott rendes közgyűléséről vezetett jegyzőkönyv kivonata. Kiadta: II. aljegyző.

HU-MNL-GYMSMGYL-IV.468.

Szabályrendelet, Patas, 1888. október 19.

Szabályrendelet a tűzrendészetéről, Nyárad, 1888. október 28.

Szabályrendelet a tűzrendészetéről, Szap, 1888. október 29.

Szabályrendelet a tűzrendészetéről, Ballony, 1888. október 30.

Szabályrendelet a tűzrendészetéről, Medve, 1888. október 30.

Szabályrendelet, Cs. Radvány, 1888. november 1.

Szabályrendelet, Kulcsod, 1888. november 1.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868–1918. Čiastkový inventár. 1057/48. Magyar Királyi Belügyminiszter, Budapest, 1889. február 15. (a miniszter helyett államtitkár által aláírva)

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889–1895), 1889. április 2.

ŠA BA. Župa Bratislavská. Podžupan. 1868–1918. Čiastkový inventár. 1057/48. A Pozsony vármegyei alispánnak küldött főszolgabírói jelentés, DSzerdahely, 1889. április 10.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889–1895), 1889. június 8.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889–1895), 1889. szeptember 7., 1890. március 31.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1888–1895. 323/253–254. Jegyzőkönyv, 1890. szeptember 29.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zápisnice municipálneho výboru 1888–1895. 699/490–491. Jegyzőkönyv, 1890. december 15–16.

ŠATT GA. Fond: Magistrát mesta Šamorín 1340-1902: požiarnopolicajný štatút mesta; 1889 č. 3292/1889 šk. 228.

Somorja r. t. város tűzrendészeti szabályrendelete, 1889. szeptember 27. (pótlólag 1891. március 31.)

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1891. május 16., 1891. június 20.

ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73, Duna-Szerdahely nagy község szabályrendelete a tűzoltóságról, 1891. június 20.

ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73, Dunaszerdahely község tűzrendészeti szabályrendelete, 1891. június 20.

ŠA BA. Župa Bratislavská I. Zapisnice municipálneho výboru 1888-1895. 693/536. Jegyzőkönyv, 1891. december 21-22.

ŠATT GA. Fond: NÚ DS, Admin. spisy (1862-1921), 1888 adm., šk. 71.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1892. június 4.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1893. augusztus 29.

ŠATT GA. NÚ DS. Jegyzőkönyvek (1889-1895), 1895. szeptember 2.

ŠA BA. Obecné štatúty. Dunajská Streda 73. Dunaszerdahely községnek a lámpagyújtogatói fizetés emelése tárgyában alkotott pótszabályrendelete, 1898. február 28.

ŠATT GA. Fond: NÚ DS, Prezidiálne spisy (1864-1932), šk. 69.

Felhasznált irodalom

Albert Albert: A tűz elleni védekezés a büntetésektől a szabályozás kialakulásáig. In *Jogtörténeti Szemle*, 2005, 3. szám, 54-62.

Albert Albert: II. József Tűzrendészeti Pátense, avagy egy korszakos norma a XVIII. századból. In *Jogtörténeti Szemle*, 2006, 1. szám, 16-24.

A m. kir. belügyministeriumnak 1869. évi június hó 17-én 3365. sz. alatt kelt körlevele a Magyar- és Erdélyország összes törvényhatóságaihoz, a tűzrendészeti szabályok kezelése iránt. In *Magyarországi rendeletek tára. 1869. Harmadik évfolyam.* Kiadja Ráth Mór, Pest, 1870, 715-716.

A m. kir. belügyministernek 53,888/II. szám alatt az összes vármegyei és városi törvényhatóságokhoz intézett körrendelete, a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában. In *Magyarországi rendeletek tára. 1888. Huszonkettedik folyam.* Kiadja a M. Kir. Belügyministerium, Budapest, 1888.

Babirát, Marián: Exkurz k požiarom a protipožiarnym opatreniam na území Bratislavskej stolice v období Márie Terézie. In *Varia Theresiana. Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia 29. september 2015 Komárno, Štátny archív v Nitre. Pracovisko archív Komárno, Bratislava-Komárno, 2016, 59-69.*

Darnai Zsolt: XIX. századi tűzrendészeti szabályozás a Csillizközben. In *Spravodaj múzea-Múzeumi Híradó, XXIX. roč./évf. 2024, Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede-Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 2024, 65-89.*

Ellenőr, 1877. október 19. (péntek), 4.

Fülek Endre főparancsnok-Jány István hadnagy-segédtszt: A dunaszerdahelyi parancsnokság évi jelentése. In *Tűzoltó-közlöny, 1884. december, 182.*

Hegedüs Zoltán: Moson vármegye hétköznapijai a 17. század utolsó harmadában. Előadás a XXVI. Győri és a XII. Kisalföldi Levéltári Napon, 2025. január 28.

Katus László szerk.: *Magyarország története 1848-1890.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

Keresztes Veronika: Pozsony vármegye tűzrendészeti szabályrendeletei a 19. század második felében. In Bugyinszka, Klaudia-Szekeresová Kovácsová, Judita-Varjú, Attila: Pomáhať, chrániť a zachraňovať! Segíteni, védeni és menteni! Spoločnosť Petra Pázmánya-Pázmány Péter Tudományos Társaság, Šaľa, 2022, 21-51.

Kornfeld Tibor: Volt egyszer egy zsidó város, Dunaszerdahely. Második kiadás, Agentúra RADKO, Dunaszerdahely, 2019.

Nagy Attila: 100 szerdahelyi történet. Biró Márton Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2023.

Nemzeti Hírlap (fővárosi napilap a politika, társadalom és irodalom köréből), 1877. október 21. (vasárnap), 3.

Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 14. században. In. Nagy Attila-Nagy Iván-Novák Veronika-Simon Attila-Vajda Barnabás: Dunaszerdahely, Dunaszerdahely Város Önkormányzata-Csallóközi Barátok Társulása, Dunaszerdahely, 2012, 30-33.

Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 15. században. In Uo. 34-40.

Dr. Novák Veronika: Dunaszerdahely a mohácsi csata után. In Uo. 41-43.

Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 17. században. In Uo. 44-49.

Dr. Novák Veronika: Szerdahely a 18. században. In Uo. 50-62.

Dr. Novák Veronika: A város története 1848-1918 között. In Uo. 63-88.

Dr. Novák Veronika: Dunaszerdahely az alkotmányosság felújításától 1918-ig. In Uo. 72-88.

Pollák József: Nyilvános köszönet. In Vasárnapi Ujság, 1861. június 16., 287.

A Pozsonymegyei önkéntes tűzoltó szövetség alapszabályai, Pozsony, 1885.

Szent István király Dekrétomainak második könyve. 8. fejezet. Hogy vasárnap mindenki templomba járjon.

<https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> /2025.10.21./

Szent István király Dekrétomainak második könyve. 30. fejezet. A gyújtogatásokról.

<https://mek.oszk.hu/01300/01396/html/01.htm> /2025.10.21./

Dr. Szilágyi János, Dr. Szabó Károly: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig, BM Könyvkiadó, Kecskemét, 1986, 168., 172.

Szomjas-Schiffert György: Hajnal vagyon, szép piros... Énekes várvirrasztók és órakiáltók, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999, 84-85., 87-97.

Torma Attila: Győr vármegye főispánjai. Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, Győr, 2017.

1871. évi XVIII. törvénycikk a községekről: 1. §, 22. §

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100018.TV> /2025. 10. 21./

Tűzoltó-közlöny. A magyar tűzoltók szaklapja. Az Országos Tűzoltósövetség hivatalos értesítője. Hatodik évfolyam, 1884. október 29., 161.

Rozvoj organizovaného hasičstva v Dunajskej Strede (1854-1900)

PaedDr. Zsolt Darnai

Technologický rozvoj v 19. storočí umožnil efektívnejší boj proti šíreniu pustošivých požiarov. Skupiny hasičov vedľa nebezpečia požiaru z dôvodu zahustenej mestskej výstavby čoraz viac zápasili s výzvou zabezpečenia priemyselných zariadení a rozsiahlych skladov.

Nakoľko rozvoj mechanických striekačiek so sebou niesol nutnosť výcviku odborného personálu, dôraz sa z „povinných“ skupín hasičov presunul na profesionálne a dobrovoľné hasičské zbory. Keďže hasenie so sebou nesie aj dávku nebezpečenstva, autor sa popri požiaroch v regióne venuje aj hrdinským bojom a úspešným záchranám.

V roku 1854 boli Előtejed, Nemesszeg, Újfalu a zemepanské mesto Szerdahely zjednotené do jednej správnej jednotky pod riadením mestského richtára. V tomto období ešte chýbali prvky samosprávy, keďže tieto úlohy zabezpečoval komisár menovaný štátnymi úradmi.

Na prvom zasadnutí zastupiteľstva v januári 1861 boli medzi obcami ponechaný dovtedajší vzťah. Náklady na verejný poriadok a požiarnu ochranu boli odvtedy hradené zo spoločnej obecnej pokladnice. Protipožiarna ochrana bola prerokovaná zhromaždením, preto vieme najvýznamnejšie etapy rozvoja hasičstva určiť pomocou zápisníc.

Od roku 1864 bolo organizovaným hasením požiarov poverených niekoľko skupín: najprv členovia cechu čizmárov, neskôr po zmene zákonných predpisov dobrovoľní a povinní hasiči. Fungovala ale aj dočasná hasičská družina. I keď v druhej polovici 19. storočia prešla obec radom zmien, jej predstavenstvo sa vždy snažilo robiť preventívne opatrenia proti požiarom, a tiež zabezpečiť fungovanie spolkov organizovaného hasičstva.

Dunaszerdahely „problémás” múltja

*Dr. habil. Vajda Barnabás PhD.**

Eltörölni mindent?¹

Dunaszerdahely fizikai képének a változásával, valamint az idő előrehaladtával a város régi és új lakóinak tudatában 1945 után két lényeges változás ment végbe. Az egyik oldalon eltűnt a történelmi idő folytonosságának a tudata; a másik oldalon viszont kialakult a töretlen jövőbe vetett hit. Mind a kollektív felejtés, mind a végtelen fejlődésbe vetett hit kihatott a város közösségi emlékezetére – de hogyan?

A „diadalmas jövőt” mutatja és a „diadalmas markológépet” dicséri az az 1975-ben készült hétperces dunaszerdahelyi filmecske, amelynek a célzatos koncepciója a régi és az új ellentétére épül. A filmben a „rég” a „rossz” szinonimája, miközben egyetlen filmkockán sem látunk sem egy régi épületet, sem tradicionális értékeket. A mindent felülmúló „modernitás” gondolatát az a jelenet fejezi ki legjobban, amikor a filmben egy öreg emberrel ügető lovaskocsit látunk, amely miatt nem tud haladni a korszerű busz. A kisfilm maradék 3 percét lefoglalják a rózsaszálak mögül fényképezett panelházak: szorgos munkások, sok diadalmas traktor, daru és bagger, és persze beton, beton és még több beton. Ebben a szocialista propagandafilmben a „rég” egyenlő az „értéktelelennel”, és a nézőnek meg kell értenie, hogy a régi felett győzött a diadalittas új.²

Amikor Dunaszerdahelyet 1950 után elkezdték szétbontani, pusztítani kezdték a múltját is. A bontók tudatában voltak, hogy főleg az 1970 utáni bontások vissza-

* A szerző történész, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának docense.

¹ Jelen tanulmány az alábbi tudományos projekt keretében készült / Štúdia vznikla v rámci VEGA projektu číslo 1/0097/25: Zmeny a premeny verejných priestorov na území južného Slovenska od 1918 po súčasnosť. Changes and transformations of public spaces in southern Slovakia from 1918 to the present. A nyilvános terek változásai és átalakulásai a mai Szlovákia déli területein 1918 óta.

² Egy 1975-ös filmfelvétel a város „újjaépüléséről” a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet digitalizálásában. A film hossza 7' 2". <http://dunaszerdahelyi.sk/az-ujjaepulo-dunaszerdahely-1975-ben>.

fordíthatalan beavatkozást jelentenek a város fizikai arculatába. A városi krónikák időről időre utalnak is rá, hogy a lerombolt városról fotók és filmdokumentáció készül, hogy megőrizték a régi városképet.³ A valóságban azonban sem a város vezetése, sem a kommunizmusban létező társadalmi szervezetek nem tudták magukat kivonni a programszerű modernizációs jelszavak nyomása alól, és semmit nem tettek azért, hogy a város múltjának bármely része megmaradjon a társadalmi emlékezetben. Éppenséggel ennek ellenkezőjét cselekedték: rendületlenül folytatták „a városfejlesztést” és „a város fizikai arculatána radikális javítását”.

A Szlovák Tudományos Akadémia (SZTA) művészettörténeti kabinetje az 1950-es évek végén a Szlovákiában található városi építészeti változások nyomait kutatta a 19. századik második felétől kezdődően. Ezért az SZTA 1958 februárjában együttműködési kérelemmel fordult a dunaszerdahelyi Városi Nemzeti Bizottság építési osztályához. Levelük szerint „az Önöknél található építészeti örökség a megnevezett időszakra vonatkozóan eddig soha nem képezte szisztematikus tudományos feldolgozás tárgyát, így Önöknél értékes ismeretanyag lehet”.⁴

1967-ben a szlovák műemlékvédelmi hivatal összeírása Dunaszerdahelyen összesen 6 említésre méltó műemléket talált: a Sárga és a Fehér kastélyt, az evangélikus és a katolikus templomot, a katolikus templom mellett álló Szent Miklós későbarokk szobrot, valamint a Május 1. téri emlékművet (egy obeliszket, tehát nem a Nagy János-féle emlékművet).⁵ Amikor Péntek Mária 1981-ben egy szlovák művészeti folyóiratban összefoglalta a Dunaszerdahelyi járás műemlékvédelmi ingatlan alá sorolható műtárgyait, akkor Dunaszerdahelyről már csak két épületet tudott említeni, mégpedig a Sárga kastélyon kívül „a gótikus stílusban épített egyházi *objektumot*” (sic!) és „a benne lévő freskókat”.⁶ Hét év elteltével, 1988-ban Péntek Mária újabb cikket írt. Mi a helyzet a műemlékvédelem terén a Dunaszerdahelyi járásban? – kérdezte a művészettörténész, majd megadta a választ, hogy immár egyetlen említésre méltó dunaszerdahelyi épületet vagy emléket sem tudott felsorolni...⁷

³ Városi krónika, kézírásos, 52; Dunaszerdahely város krónikája, 31.

⁴ SAV Kabinet teórie a dejín umenia. Štátny archív (a továbbiakban ŠA) Bratislava, pob. Šaľa. Fond: Miestny národný výbor v Dunajskej Strede 1945–1960: 273-1959-Byt/1-79. Keressem, de a városi hivatal választát nem találtam.

⁵ Harninc, Ivan a kol.: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý A-J. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Obzor, Bratislava, 1967, 351-352.

⁶ Výtvarníctvo, fotografia, film. Číslo: Dunajská Streda a okolie. Vyd. Osvetový ústav vo Vydavateľstve Obzor, Bratislava. 11/81 (XIX. roč.) 1981, 248-249.

⁷ Szlov. Aký je stav ochrany pamiatok v okrese Dunajská Streda? Csallóköz 1988.08.05.

Azért akadtak néhányan, akik megörökítették a rombolást és a régi belváros végnapjait. A Lefutós utca és környéke halálát Antal András örökítette meg: „Az elmúlt évben (1975) tűnt el [...] a régi Nemesszeg, a belső Dunaszerdahelynek ez a szánalmasan előregedett magva”⁸ – és látható, hogy ő is az új helyzet nagyszerűségére helyezte a hangsúlyt. 1977-ben a Csallóközben egy névtelen cikkíró azt adta hírül, hogy „a Fő utca jobb (északi, postai) oldala el fog tűnni”.⁹ Elvértve akadtak, akik elsiratták a lerombolt épületeket és dicsérték a még megmaradókat. Ezt tette Habán Ottó 1983-ban egy Fő (Lenin) utca végi (a Galántai úti körforgalomban álló) régi házzal kapcsolatban, amely egy időben pékségként, majd üzemi étkezdeként szolgált: „Kár, hogy sok más szép öreg épület le lett rombolva.”¹⁰

„800 éves város”

A kommunista kor három síkon törekedett *eltörölni* mindent, ami 1945 *előtt* volt. Gazdasági vonalon igyekezett „meghaladni” a korábbi társadalmi-gazdasági rendszert, a kapitalizmust. Ideológiai vonalon igyekezett eltörölni a valláshoz kapcsolódó klerikális örökséget. És nemzeti vonatkozásban a helyi kommunista elit igyekezett minél gyorsabban elfelejtetni a magyar nemzeti múltat. Az első kettő, a kapitalizmus és a klerikalizmus elmarasztalása a cseh és a szlovák vidékeken is hivatalos program volt; a zsidó és a magyar múlt kényszeredett elfelejtése helyi jellegzetességnek számított.

Ilyen előzmények és körülmények között került sor rá, hogy 1980-ban megünnepelték „Dunaszerdahely város alapításának 800. éves ünnepségét”.¹¹ A kitalált 800-as évforduló megünneplésére Püspöki Nagy Péter érvelése alapján került sor. A város jelenlegi címerét kidolgozó történész érvelése korábbi történeti munkákra támaszkodott. Ezek szerint Jerney János 1283-ra, Véghelyi Dezső 1254-1255 köze, Marczell Béla pedig 1283-ra datálta „Zeredahel” város első írásos említését.¹² Püspöki Nagy nem törődött vele, hogy ezek közül a dátumok közül a legközelebbi is mintegy 74 évre esik a feltételezet 1180-tól! Azt nem is említve, hogy még több

⁸ Csallóköz 1976.03.19.

⁹ Csallóköz 1977.07.15.

¹⁰ Szlov. Bývalá budova Západosl. pekárni, potom závodná jedálen PHS [...] Škoda že mnoho iných pekných starých budov bolo zbúraných. Habán Ottó, Csallóköz 1983.10.28.

¹¹ Dunaszerdahely város krónikája, 36.; ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápisnice rady MsNV Dunajská Streda. 53/1 – A/10. 1980.08.28.

¹² Csallóköz 1980.10.17.

évre esik azoktól a dátumoktól, amelyet más, Dunaszerdahellyel kapcsolatos források említenek: 1250, 1254–1255, 1256, 1270.¹³ Püspöki Nagy a következőkkel érvelt a 800. évforduló mellett: Mivel Szerdahely, Nemesszeg, Újfalú és Sikabony mind Abony föld szerves részei voltak, ezért „Dunaszerdahely története az Abony föld történetével kezdődik [...] Dunaszerdahely területe tehát Abony föld néven 1162–1172 közt szerepel első ízben írott forrásainkban”.¹⁴

A dátumok körüli bizonytalanság nem tudta megakadályozni, hogy az akkori két legfontosabb hivatalos fórum tagjai határozottan döntsenek: a dunaszerdahelyi Városi Nemzeti Bizottság és a városi kommunista pártbizottság határozata értelmében meg kellett ünnepelni a város alapításának 800. évfordulóját.¹⁵ Mi több, a határozat napra pontosan fogalmazott: 1980. október 17-18. „a [város] hiteles írásos dokumentumokkal bizonyítható létezésének 800 éves jubileuma”.¹⁶ A szervezőbizottságot Mácsai Gyula vezette, Gyurcsík József pedig feladatul kapta, hogy az akcióra szerezzen anyagi támogatást a Járási Nemzeti Bizottságtól.¹⁷

Az eseményt 1980. október 16–18-án egy háromnapos rendezvénysorozat kísérte, és egy körmöcbányai emlékérem-jelvény veretése fűződött hozzá: „Památný odznak - Oslavy 800. výročia založenia mesta DS.”¹⁸ Az évfordulóhoz talán az is ötletet adott, hogy 1965. október 28-án ünnepelték Komárom város fennállásnak 700. évfordulóját.¹⁹ Egyébként azonban sehogy sem stimmelt a dátum, és így az 1980 októberi ünnepségeket önkényesnek kell minősítenünk.

Ha 1980-ban lett volna valóban „Dunaszerdahely város alapításának a 800. évfordulója”²⁰, akkor a várost 1180-ban alapították volna. Csakhogy ilyen nevű

¹³ Vö. a „Dunaszerdahely név először [...] 1256-ban kelt oklevélben tűnik fel [...] További említések: 1250, 1254-1255, 1270.” Végh, Ferenc – Zsigmond, Tibor: Édes otthon. Dunaszerdahelyi olvasókönyv. Kiadó: Dunaszerdahely Város Önkormányzata, 1998, 43.

¹⁴ Csallóköz 1980.08.29.

¹⁵ Szlov. 800 výročie založenia mesta a vznik mesta. Csallóköz 1980.10.17.; Dunaszerdahely város krónikája, 36.

¹⁶ Csallóköz 1980.10.03.

¹⁷ ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápisnice rady MsNV Dunajská Streda. 53/1–A/10. 1980.07.31.; ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV Dunajská Streda. Kart. Zápisnice rady MsNV Dunajská Streda. 53/1–A/10. 1980.08.28.

¹⁸ ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV DS. Zápisnice Rady MsNV v Dunajskej Strede. 53/1. A-10. 1980.05.29.

¹⁹ Popély Árpád: A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992. Nostra Tempora 13. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 259.

²⁰ Városi krónika, 1980, 17.

városi jogú település akkoriban ezen a helyen nem létezett, nemhogy királyi városalapításról beszélhetnénk. A problémát a város vezetői is sejtették, mert az eseményről szóló kiadványaikban kissé árnyaltabban fogalmaztak. 1978-ban azt írta a dunaszerdahelyi Járási Nemzeti Bizottság egyik összefoglalója, hogy a városhoz kapcsolódó „legrégebb írásos említés” volt 800 évvel azelőtt.²¹ 1980-ban pedig arra hivatkoztak, hogy „a régi oklevelek említik a város nevét”.²² És hogy a 800-as évforduló körül még nagyobb legyen a zűrzavar, gyakorlatilag minden alkalommal más és más dátumot adtak meg: hol 1180-at, hol 1283-at, hol 1254-et.²³

A szimpla történelemferdítés egyik mozgatója a járási kommunista pártvezető, Magyarics Vince lehetett.²⁴ Magyarics nagy potenciált látott a 800-as évfordulóban²⁵, és az ünnepséget annak a hangsúlyozására akarta felhasználni, hogy „a felszabadulás után városunk ez alatt az idő alatt fejlődött a legtöbbet”.²⁶ Magyarics ennek megfelelően helyezte el a város múltját, jelenét és jövőjét a dunaszerdahelyi ünnepségek alkalmából elmondott beszédében: „Az ütött-kopott régi házak, szegénynegyedek és a nyomorúságos cigányviskók helyére korszerű, virágzó politikai és kulturális életet élő gyönyörű szocialista várost varázsoltak [...] A boldog utódhálás tiszteletével hajtunk feje a város előtt, amely közel 770 éves történelem múltja, 35 éves szocialista jelene mellett további ezer évek biztató távlatával rendelkezik.”²⁷

²¹ Szlov. Najstaršia písomná zmienka je z roku 1283. Dunajská Streda. Prospektus. ONV Odbor obchodu a cestovného ruchu, Dun. Streda, 1978.

²² Szlov. Staré listiny z r. 1254 spomínajú mesto. VII. ročník šporotovno-branných hier. ZsKNV Odbor kultúry, h.n. 1980.

²³ 2025-ben a 770-es megemlékezés a pozsonyi káptalan 1255–56-ban keletkezett okleveles említésén alapult. (<https://dunaszerdahelyi.sk/szerdahely-elso-irasos-emlites-megtekintheto-varosi-hivatal-ugyfelfogado-irodajaban>).

²⁴ Magyarics Vince (szül. 1934) az 1978 áprilisában tartott dunaszerdahelyi járási pártkonferencián lett a Kommunista Párt Dunaszerdahelyi Járási Bizottságának a vezető titkára. A Ferencei István helyébe lépő Magyarics előbb a kommunista ifjúsági szervezetben szerzett érdemeket, azután dolgozott a CSKP KB osztályvezető-helyetteseként, majd 1978-tól 1986-ig a SZLKP Dunaszerdahelyi Járási Bizottságának a vezető titkári funkcióját töltötte be. Politikai álláspontjáról és szerepéről sokat mond, hogy miközben zajlott Duray Miklós üldöztetése, aközben az SZLKP KB-tag Magyarics Vincét 1984. december 5-én Munka Érdemrenddel tüntették ki. Popély Árpád: A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992. Nostra Tempora 13. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 371, 396.

²⁵ Szlov. Osemsté výročie existencie Dunajskej Stredy. Csallóköz 1980.10.31.

²⁶ Csallóköz 1980.10.24.

²⁷ Csallóköz 1980.10.31.

A történelmi múlthoz való visszanyúlás

A történelemhez való közösségi visszanyúlás jele volt, hogy a Gyurcsík József – Ján Čičura – Bakos József trió Püspöki Nagy Péterrel tárgyalt egy átfogó Dunaszerdahely-történet megírásáról és kiadásáról.²⁸ A könyv megjelenését 1981 márciusára tervezték, és a Járási Nemzeti Bizottság ideológiai osztálya előre jogot formált rá, hogy előzetesen ellenőrizte Püspöki kéziratát.²⁹

Püspöki Nagy Péter munkássága nem volt ismeretlen a város vezetői előtt. Ő volt az, aki azt a máig használatos Dunaszerdahely-címet tervezte, amelyet 1969-ben fogadott el a város vezetése: „A dunaszerdahelyi Városi Nemzeti Bizottság plenáris ülése, a szak- és művészeti bizottság 1969. szeptember 16-án kelt előzetes határozata alapján, Püspöki Nagy Péter címertervét 1969. december 19-én kelt 36/1969 sz. határozatával elfogadta.”³⁰ A címertervet, amelyre azután került sor, hogy a csehszlovák nemzetgyűlés 1967. december 11-én törvényt hagyott jóvá, amelynek értelmében a városok címeralkotási és -használati jogot kaptak, rendszeresen megpályáztatták. Püspöki, mint a pozsonyi Komenský Egyetem történelem szakos hallgatója adta be a pályázatát: „A pályázat anonim volt, a bírálóbizottság nem ismerte a pályázó nevét” – írta Püspöki Nagy egy 2014-ben megjelent írásos visszaemlékezésében.³¹ Az Új Szóban 1969. április 22-én megjelent hirdetésre 28 pályamű érkezett, ezek közül lett a nyertes Püspöki Nagy Péteré.³²

²⁸ ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV DS. Zápisnice Rady MsNV v Dunajskej Strede. 53/1. A-10. 1980.02.14.

²⁹ ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV DS. Zápisnice Rady MsNV v Dunajskej Strede. 53/1. A-10. 1980.02.14. Mivel a kézirat nem készült el, a rendszerváltás után „a városi monográfia szerzőjének, Püspöki Nagy Péternek az ügyét a város jogászára bízták kivizsgálásra”, majd az ügyből bírósági beadvány lett az addig kifizetett összegek, pontosabban a nem teljesített vállalás miatt. Lásd Végh, Ferenc – Zsigmond, Tibor: Édes otthon. Dunaszerdahelyi olvasókönyv. Kiadó: Dunaszerdahely Város Önkormányzata, 1998, 147. A Püspöki-történeletről Mészáros Alajos is megemlékezett: Popély Árpád, Simon Attila (szerk.): A rendszerváltás és a csehszlovákiai magyarok 1989-1992. Elbeszélte történelem. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2009, 380.

³⁰ Püspöki Nagy Péter: Dunaszerdahely város címere. Vyd. MsNV Dunajská Streda. 1970, borító.

³¹ Püspöki Nagy Péter: Lehetőségek és választások. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2014 . 1 sz. 181.

³² Püspöki Nagy Péter: Dunaszerdahely város címere. Vyd. MsNV Dunajská Streda. 1970, 5, 7. Csallóköz 1969.04.30.; Csallóköz 1969.12.04. Sajnos a többi pályatervnek nem akadtam a nyomára, pedig talán érdekesek lehetnének.

A 800. évforduló nem az első történelmi adat volt, amelyet a város vezetői rosszul tudtak. Amikor az 1969-es Püspöki Nagy-féle címer elkészültének történetét a dunaszerdahelyi Városi Nemzeti Bizottság egy kiadványban összefoglalta, az ahhoz előszót író Gyurcsík József ezt találta írni: „A városnak eddig *soha nem volt* elfogadott címere.”³³ Holott Dunaszerdahely település-elődjének igen is volt, mégpedig egy Szent Pétert ábrázoló címere illetve pecsétje, sőt a címer körüli későbbi sajtóvitából tudjuk, hogy Köves Dezső elkészítette és a pályázatra be is nyújtotta Dunaszerdahely történelmi címerének felújított változatát, rajta „két Szentpéter-kulccsal”. Gyurcsík mint a bíráló bizottság tagja ennek ellenére állította, hogy „a városnak eddig *soha nem volt* elfogadott címere”, ami érthető, hiszen 1970-ben a szentpéteres címer nem lett volna egy rendszerkompatibilis választás...³⁴

Más kérdés, hogy még ez az új címer is (amely sárga-kék színével nem volt sem nemzeti jellegű, sem klerikális) kisebb sajtóvitát indított 1970 elején Püspöki Nagy Péter és Ján Novák címerszakértő között.³⁵

A szlovák heraldikai szaktekintélynek számító Novák „nagyon találónak és tanulságosnak” tartotta Dunaszerdahely példáját, amiért „a város határozottan elítéli” annak a történelmi címernek a felújítását, „amelyen két Szentpéter-kulcs látható”, és amelynek a tervét az 1969-es pályázatra Köves Dezső el is készítette és be is nyújtotta. Novák ez utóbbi címer bírálóbizottsági elutasítását nagyon is helyeselte. Viszont egy levegővel azt is megállapította, hogy Püspöki Nagy Péter „új címerével sem ért egyet”, mivel az szerinte „ellentmondásos”, ugyanis az „az első magyar királyi dinasztia, az Árpádok címerére emlékezteti” őt, azt állítva, hogy a címerben található piros szín miatt a címer „visszavezethető az Árpádok címerére, noha erre Dunaszerdahelynek nincs a legkisebb indoka sem”.³⁶ Ján Novák ítélete (bár gyakorlati következmények nélkül, de) azt jelentette, hogy Dunaszerdahely még akkor sem tudott elég jó címet készíttetni magának, ha az teljesen mentes volt mind a klerikális, mind a magyar nemzeti vonásoktól.

³³ Püspöki Nagy Péter: Dunaszerdahely város címere. Vyd. MsNV Dunajská Streda. 1970, 5.

³⁴ 2013-ban felmerült, hogy a Püspöki N.P.-féle címer helyett legyen újra használatos a Szent Péter-es címer, lásd Dunaszerdahelyi Hírnök 2013. március.

³⁵ Csallóköz 1970.01.29.

³⁶ Csallóköz 1970.01.29.; Národné výbory, 1. sz. 1970. 10-11. oldal.

Urbanisztikai barbarizmus

Dunaszerdahely építési terveiben ritkán találni olyan megjegyzést, amely urbanisztikai szempontokat vetett volna föl. Ritka kivétel a mezőgazdasági középiskola dokumentációja, amelybe a mérnök beleírta: „Igyekeztem, hogy az épület illeszkedjen a környezet urbanisztikai jellegébe.”³⁷ Máskor a tervező merő vágyakat fogalmazott meg: „A Kukučín és a Jesenský utcák sarkán épülő cipőüzlet [*felső szintjén a marxista-leninista esti iskolával*] a maga súlyával nyugalmat fog árasztani a tér sarkán.”³⁸

Nagyon pozitív dolog volt, hogy sok lakás épült a városban, és vannak jelek, amelyek arra utalnak, hogy a város vezetése tett bizonyos erőfeszítéseket az élhetőbb városi környezet megteremtéséért. Ezt igazolja, hogy 1961-ben városi kerteszetet létesítettek a város parkjainak, virágágyásainak és fáinak rendben tartása céljából.³⁹ 1963-tól átépítették a városi közvilágítási hálózatot, amelynek eredményeként 1965-ben 67 neonlámpát telepítettek a városban.⁴⁰ Ezzel együtt mégis csupán néhány pozitív kivételt ismerünk, amikor a város képviselői határozottan a város urbanisztikai-környezeti értékeinek a védelmében léptek föl. Ilyen volt, amikor 1963-ban a helyi Jednota Fogyasztási Szövetkezet autóparkolót és -mosót akart építeni a Duna szálló és a JNB épülete közti gesztenyefás liget helyére. A hivatalos helyszíni szemle résztvevői (köztük Gyurcsík József) több lehetőség közül végül a szálloda ellenkező, Sport utca felőli oldalán hagyták jóvá az építkezést, mégpedig azért, mert „az elképzelés nincs összhangban a város hosszútávú fejlesztési terveivel, amelyben a megnevezett telek *zöld területként* szerepel”.⁴¹

A legtöbb esetben a dunaszerdahelyiek azt tapasztalták, hogy bár az új építkezéseket tényleg fejlesztésnek szánták, de a megvalósítás az esetek többségében a városnak *értékvesztéséget* okozott. Például nagyon ellentmondásos kivitelezésről árulkodik a Kukučín utcai három nagy blokképület, amely miatt „szanálták”, azaz

³⁷ ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV DS. Odbor výstavby. 1953–1985. 1966. 327/1, kart. 3. Felirat: SPTŠ. Dátum: 1966.

³⁸ ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: Okresný národný výbor Dunajská Streda. Odbor výstavby II. 1963, 326, kart. 14. Felirat: KS Okresná poradňa a študovňa. Dátum: 1963.07.15.

³⁹ Antal András-féle krónika, 44.

⁴⁰ Antal András-féle krónika, 50.

⁴¹ Szlov. Na uvedenom pozemku je podľa smerného územného plánu SÚP uvažované so zelenou. ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV DS. Odbor výstavby II. 1964, 326, kart. 4. Felirat: Jednota - Motorest. Dátum: 1963.09.16.

eltüntették a föld színéről a régi mozit és a kiszinagógát, valamint számos családi házat és több kertet. Holott lett volna alternatíva. Az építkezés összefoglaló technikai jelentése 1961 októberében a helyszínről megjegyzi, hogy „a 96 lakásésgyűjtéses építkezést eredetileg *egy másik helyszínre* tervezték”, és az idehelyezés egyik oka az volt, hogy „a JNB szervei afelé hajlottak, hogy inkább legyen befejezve a Dunaszerdahely Közép lakótelep”. A Kukučín utcai új emeletes házak igen jelentősen megváltoztatták annak a városrésznek a képét. A város első komplex lakótelepe miatt eltűnt a régi Szerdahely egy darabja, átrajzolódott a városközpont több utcája, és összességben átalakult a Bartók Béla korzó–Kukučín utca–Komenský utca–Jesenský utcák által határolt várostömb. A technikai jelentés bátran szembenézett a helyzettel: „Az új városkép értelmében az itteni utcák eltolódtak, amely eltolódást a kanalizáció és a vízvezeték nyomvonala okozták, valamint a mostani építkezés.”⁴² Az eredeti Kukučín utca a szocreál urbanisztika győzelmes látványát kínálta: egy példásan rendezett, széles, városi jellegű utcaképet – de az írmagját sem őrizte meg annak, ami előtte ott állt.

Urbanisztika és emlékezet

A tulajdonviszonyok rendezetlensége és a lakáspiac hiánya kézenfekvően vezettek a lakások és a történelmi épületek általános devasztációjához⁴³, amire szépen utal Győry Siposs Erzsébet egy Facebook-bejegyzése: Mennyi szép ház volt Szerdahelyen. Bizony, én sem emlékszem már mindegyikre. Milyen szomorú, hogy hagytak mindent tönkremenni a szociban, aztán meg lebontották...” (2012. júl. 22.)

Hogyan lehetséges, hogy a Dunaszerdahely képén okozott urbanisztikai károk miatt senki nem tiltakozott? Mondani lehet, hogy az itt tapasztalt „urbanisztika-*ilág és architektonikusan érzéketlen megoldások*”⁴⁴ egyáltalán nem voltak egyediek Csehszlovákiában. Mondani lehet, hogy a kommunizmus alatt nem létezett,

⁴² ŠA Bratislava, pob. Šaľa, d.p. Malá Lúč. Fond: ONV DS. Odbor výstavby II. 1961-326-40. Felirat: Názov akcie 96 b.j. Dun. Streda. Dátum: 1961.10.18.

⁴³ Erről a témáról lásd Gaucsik István: A jövő tervezése. Galánta urbanizációja a hatalom, az ideológia és a racionalitás szövevényében (1949-1989). In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, XIV. évf. 2012/1. szám, 6.

⁴⁴ Beseda, Jan: Asanace náměstí ve Žďáru nad Sázavou jako přechodový rituál socialistické urbanizace. In: Vacková, Barbora–Ferenčuhová, Slavomíra–Galčanová, Lucie (eds): Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum. Pavel Mervart/Masarykova univerzita/Červený Kostelec/Brno, 2010, 67.

mert nem létezhetett szabad közvélemény, sem nyilvános kritika, ahogy nem léteztek megőrző szervezetek, városvédők sem. Mondani lehet, hogy a megváltozott városképről biztosan más és másként vélekedtek a régi itt lakók és az újonnan beköltözők.⁴⁵

De az is lehet, hogy a város sorsát kísérő csendnek nem urbanisztikai, hanem *emlékezeti* okai voltak (és vannak). A kommunista korszakbeli Dunaszerdahely urbanisztikai átalakításának eredményeként a város régi tereinek, utcáinak és házainak a többsége eltűnt. Eltűntek Dunaszerdahely legszebb magánházai: 1978-ban dr. Pirovits Kálmán ügyvéd háza⁴⁶; 1980 körül a Vésey-ház; majd a Lévald-ház; a Bósi úton lerombolt nagyon sok szép ház közül pedig csupán mutatóban maradt kettő a Galántai úti kereszteződésben. Eltűntek a város meghatározó középületei: eltűnt az evangélikus paplak; a nagyzsinagóga, a bócherkaszárnya és a Menház; eltűnt a disznóóllá változtatott Fehér kastély (és kis híján a Sárga is).

Ezzel párhuzamosan fokozatosan kialakult az a jelenség, amelyet a tudomány úgy nevez: *lakótelep mint élettér*. De miért kerültek a tömb- és panelházak a város centrumába? Egyrészt azért, mert a lakosság egyes meghatározott rétegei egyszerűen eltűntek a városból. Bizonyos magyar rétegek és szinte a teljes zsidó lakosság eltűntével számos városi telek, ház, kisüzem stb. jogfolytonossága megszűnt, és időnként gyorsan, máskor több fordulaton keresztül, de előbb-utóbb állami tulajdonba kerültek. Dunaszerdahely szerves városfejlődését jövátelhetetlenül megakasztotta a lakosság második világháború alatti drasztikus megváltozása. És ez nemcsak azt eredményezte, hogy a helyi tulajdonviszonyok tisztázatlanok maradtak, hanem azt is, hogy az egykori magántulajdonosok helyébe agresszívan benyomult az arctalan-névtelen állam pl. a Házkezelőség/Lakásgondnokság formájában. Amikor pedig a fizikai építészeti hiátusokba behatolt a szocialista modernizáció, akkor *azok* számára és *oda* építettek, akik igényelték és ahol lehetőség volt: vagyis a faluból beáramló első generációs munkásrétegeknek és a foghíjas telkekre.

A károk azért *nem tűntek fel*, mert azok eltörpültek a korabeli társadalmat intenzíven befolyásoló nagyfolyamatok, főleg a tömeges lakásépítés pozitív hatásai mellett. Ha figyelembe vesszük, milyen nagy mértékben kicserélődött Dunaszerdahely lakossága, valamint ha figyelembe vesszük a folyamatos vidékről városba költözést, továbbá figyelembe vesszük a megvalósult építkezések tényleges moder-

⁴⁵ Beseda, Jan: Asanace náměstí... 68-70.

⁴⁶ Végh Ferenc – Zsigmond Tibor: Édes otthon. Dunaszerdahelyi olvasókönyv. Kiadó: Dunaszerdahely Város Önkormányzata, 1998, 196.

nizációs hatását, akkor érthetővé válik, miért törpültek el a város képén okozott károk a rövidtávú kézzelfogható nyereségek: a szebb házak és a belvárosi lakótelepek mellett.

Szakirodalom

Aczél Gábor (szerk.): Urbanisztikai feladatok a Kárpát-medencében. XII. Országos Urbanisztikai Konferencia. Kecskemét, 2005. április 7-8. A konferencia anyagainak összefűzött gyűjteménye.

Bácskai Vera: A várostörténet újabb dilemmái. In: Vonyó József (szerk.): Várostörténet, helytörténet. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003, 13-18.

Beluszky Pál-Győri Róbert: „A város a láz, a nyugtalanság, a munka és a fejlődés.” Magyarország városhálózata a 20. század elején. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.

Beňuška, Peter–Novosád, František (eds.): Urbanizmus a politika. VI. bratislavské sympóziium. Bratislava, Slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1997, 47-50.

Bokora Jaroslav–Bufla Mikuláš–Hodossy Dezider –Krištoffy Jozef–Mag Július–Rampaskó Július –Tóthpál Július: Okres Dunajská Streda – Dunaszerdahelyi járás. Fot. Július Tóthpál. Vyd. ONV a Obzor, n. p. Bratislava, 1981.

Čičaj, Viliam: A szlovákiai várostörténeti kutatás állapota és problémái. In: Vonyó József (szerk.): Várostörténet, helytörténet. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003, 69-78.

Demeter Csanád: Területfejlesztési és modernizációs politika Székelyföld elmaradt régióiban. Doktori disszertáció, kézirat, 2010.

Ehleiter József: Urbanisztika és regionalitás. Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar. 2. jav. kiadás. Budapest, 2005.

Enyedi György: Transformation in Central European Postsocialist Cities. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences. Discussion Papers No 21. Pécs, 1998.

Faltán, Ľubomír–Pašiak, Ján (ed): Regionálny rozvoj Slovenska – východiská a súčasný stav. Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied, 2004.

Gaucsik István: A jövő tervezése. Galánta urbanizációja a hatalom, az ideológia és a racionalitás szövevényében (1949–1989). In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, XIV. évf. 2012/1. szám, 3–22.

Gaucsik István: Szocialista iparosítás és várostervezés Vágsellye példáján. In: Eruditio-Educatio, 2014/4. szám, 59–73.

Germuska Pál: Kamaszvárosok? Tatabánya és Oroszlány fejlődési pályája a 20. század második felében. In: Katona Csaba–Koltai Gábor–Rácz Attila–Szűts István Gergely (szerk.): A közép-dunántúli régió városainak szocialista kori története. Legenda Közművelődési Egyesület–Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Budapest–Veszprém, 2012, 81–100.

Gyáni Gábor: Új utak a magyarországi várostörténet-írásban. In: Czoch Gábor–Kocsis Aranka–Tóth Árpád (szerk.): Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Kalligram, Pozsony, 2005, 33–46.

Harninc, Ivan a kol.: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý A–J. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Obzor, Bratislava, 1967.

Héger Károly (szerk.): Prehľad o okrese Dunajská Streda za rok 1978. Vyd. ONV v Dunajskej Strede Odbor plánovací. É.n.

Héger Károly–Mag Gyula a kol.: A Dunaszerdahelyi járás felszabadulásának 35. évfordulója 1980. Okresné osvetové stredisko v Dunajskej Strede. 1980.

Hruška, Emanuel: Problémy súčasného urbanizmu. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1966.

Kamocsai Imrich: Dunaszerdahelyi Járási Közszolgáltatási Vállalat 40. Két-nyelvű kiadvány. Fotók: Tóthpál Július. K.n., h.n., 1989.

Kollár Jozef a kol.: Rozvoj spoločnosti v Slovenskej socialistickej republike. Podľa výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov 1970. Slovenský štatistický úrad, h.n. 1975.

Kornfeld Ferenc: Az én városom Dunaszerdahely - „Kis Jeruzsálem”. 2007.

N. Kovács Tímea (szerk.): Lakótelepek. A modernitás laboratóriumai. Kijárat Kiadó, Budapest, 2008.

Körner Zsuzsa–Nagy Márta: Az európai és a magyar teletszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. Terc, Budapest, 2006.

Kőszegfalvi György: Urbanisztika. Urbanizáció–városfejlődés. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1997.

Mácsai Gyula (szerk.): Moje mesto Dunajská Streda – Városom Dunaszerdahely. Fotók Július Ásványi a Bohumír Bäuml. MsNV v Dunajskej Strede, 1980.

Mag Gyula–Nagy Rudolf (összeáll.): A Dunaszerdahelyi járás múltja és jelene. Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 1988.

(RSDr.) Magyarics Vince: A jelenünkért harcoltak. ONV Kultúrne oddelenie, Dunajská Streda, 1983.

Mezei István: The Development of the Urban Network in Slovakia. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences. Discussion Papers No 76. Pécs, 2009.

Nagy Attila–Nagy Iván–Novák Veronika–Simon Attila–Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. Várostörténeti monográfia. Dunaszerdahely Város Önkormányzata, Csallóközi Barátok Társulása, Dunaszerdahely, 2012.

Nagy, Rudolf – Mag, Július (zost.): A Dunaszerdahelyi járás múltja és jelene. Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 1988.

Pažout, Jaroslav (ed.): Každodenný život v Československu. Ústav pro studium totalitných režimů – Technická univerzita v Liberci, Praha-Liberec, 2015.

Popély Árpád: A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992. Nostra Tempora 13. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006.

Püspöki Nagy, Péter: Dunaszerdahely város címere. Vyd. MsNV Dunajská Streda. 1970.

Rychlík, Jan: Každodennost v Československu v období tzv. normalizace. In: Pažout, Jaroslav (ed.): Každodenný život v Československu. Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, Praha-Liberec, 2015, 34-47.

Štepánková, Roberta–Heinischová, Mária: Urbanizmus a územné plánovanie. Nitra, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2009.

Tamásk, Máté: A kockaház-nosztalgia. In: Építészfórum, 2019.10.08.

Tomka Béla: Európa társadalomtörténete a 20. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

Vacková, Barbora–Ferenčuhová, Slavomíra–Galčanová, Lucie (eds): Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace - výzkum. Pavel Merhart/Masarykova univerzita/Červený Kostelec/Brno, 2010.

Nagy Attila–Nagy Iván–Novák Veronika–Simon Attila–Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. Várostörténeti monográfia. Dunaszerdahely Város Önkormányzata, Csallóközi Barátok Társulása. Dunaszerdahely, 2012. Vajda Barnabás 5 fejezet szerzője: (i) Dunaszerdahely az egypártrendszer politikai erőterében (1948-1989) 129-132; (ii) A bontás és az építés, mint Dunaszerdahely szocialista átalakításának eszközei 133-143; (iii) Vallás a kommunizmusban 164-168; (iv) Iskolák a háború után 178-181; (v) A Magyar kultúra visszatérése 191-192.

Valló Judit: „Elvtársak, várossá lettünk!” In: Katona Csaba–Koltai Gábor–Rácz Attila–Szűts István Gergely (szerk.): A közép-dunántúli régió városainak szocialista kori története. Legenda Közművelődési Egyesület–Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Budapest–Veszprém, 2012, 247-262.

Végh Ferenc – Zsigmond Tibor: Édes otthon. Dunaszerdahelyi olvasókönyv. Kiadó: Dunaszerdahely Város Önkormányzata, 1998.

Výtvarníctvo, fotografia, film. Číslo: Dunajská Streda a okolie. Vyd. Osvetový ústav vo Vydavateľstve Obzor, Bratislava. 11/81 (XIX. roč.) 1981.

N. N. Dunajská Streda. (kis méretű prospektus) ONV Odbor obchodu a cestovného ruchu, Dun. Streda, 1978.

N. N. Dunajská Streda a okolie. (brosúra) Vyd. ONV v DS Odbor obchodu a cestovného ruchu. K.n. 1979.

N. N. Dunajská Streda–Dunaszerdahely. (prospektus) K.n. H.n. 2005.

N. N. Dunaszerdahely – Ingyenes térkép és információk. Citypress Slovakia Kft. 2008.

N. N. Kraj Západoslovenský - Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v okrese DS.

Kolektív pracovníkov. Okresné oddelenie Slovenského štatistického úradu. Dunajská Streda, október 1973.

N. N. Okres – Bezirk – District Dunajská Streda. (kis prospektus) K.n. É.n. (1970 k.)

N. N. Rozvoj spoločnosti v Slovenskej socialistickej republike. Podľa výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov 1970. Slovenský štatistický úrad, h.n., é.n. (1973 k.)

N. N. VII. ročník športovno-branných hier. ZsKNV Odbor kultúry, h.n. 1980.

Problematická minulosť Dunajskej Stredy

Dr. habil. Barnabás Vajda PhD

Po roku 1945 sa spolu so zmenou fyzického obrazu mesta Dunajská Streda udiali aj dve významné zmeny v povedomí starých i nových obyvateľov mesta. Na jednej strane zmizlo vnímanie kontinuity historického času. Na druhej strane sa objavila viera v neochvejnú budúcnosť. Keď sa po roku 1950 začala Dunajská Streda búrať, aktéri začali ničiť aj jej minulosť. Ničitelia si plne uvedomovali, že demolicie, najmä tie po roku 1970, predstavovali nezvratný zásah do fyzického obrazu mesta. Mestské kroniky sa tiež z času na čas zmieňujú o tom, že sa o zničenom meste robili fotografie a filmová dokumentácia, aby sa zachoval obraz starej mestskej krajiny. No v skutočnosti sa však ani vedenie mesta, ani spoločenské organizácie, ktoré existovali za komunizmu, nedokázali oslobodiť od tlaku programových modernizačných hesiel a neurobili nič pre to, aby si v spoločenskej pamäti zachovali akúkoľvek časť minulosti svojho mesta. Urobili pravý opak: neochvejne pokračovali v „rozvoji miest” a „radikálnom zlepšovaní fyzického obrazu mesta”.

SPRAVODAJ MÚZEA

XXX. ročník/évfolyam 2025

Vydalo: Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede

Zodpovedný za vydanie: Mgr. Ivan Nagy, riaditeľ

Redaktor: István Nyáry

Kontrola slovenských prekladov: Mgr. Ladislav Dombi

Tlačová predpríprava: namedia sro

Náklad: 300

Tlač: Print Brokers Team Kft., Győr

Nepredajné

MÚZEUMI HÍRADÓ

XXX. ročník/évfolyam 2025

Kiadta: Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely

A kiadásért felel: Mgr. Nagy Iván, igazgató

Szerkesztette: Nyáry István

A szlovák fordításokat ellenőrizte: Mgr. Dombi Ladislav

Nyomdai előkészítés: namedia sro

Példányszám: 300

Nyomdai munkálatok: Print Brokers Team Kft., Győr

Ingyenes kiadvány

ISBN: 978-80-971674-9-3